

T.C.
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart University

***BİGA İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER
FAKÜLTESİ DERGİSİ***

JOURNAL OF BIGA ECONOMICS AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES FACULTY

CİLT 4 • SAYI 2 • YIL 2023
VOLUME 4 • NUMBER 2 • YEAR 2023

E-ISSN: 2757-573X
<http://biibf.dergi.comu.edu.tr/>
biibfdergi@comu.edu.tr

T.C.
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart University

BİGA İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
*JOURNAL OF BİGA ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE
SCIENCES FACULTY*

CİLT 4 • SAYI 2 • YIL 2023
VOLUME 4 • NUMBER 2 • YEAR 2023

BİGA İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
JOURNAL OF BİGA ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES FACULTY

Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (BİİBFD) yılda Üç (Nisan, Ağustos ve Aralık) kez yayınlanan ulusal hakemli bir dergidir. Gönderilen yazılar ilk olarak editörler ve yazı kurulunca bilimsel anlatım ve yazım kuralları yönünden incelenir. Daha sonra uygun bulunan yazılar alanında bilimsel çalışmaları ile tanınmış üç ayrı hakeme gönderilir. Hakemlerin kararları doğrultusunda yazı yayımlanır veya yayımlanmaz.

Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi'nde yayınlanan yazılarda fikirler yalnızca yazar(lar)ına aittir. Dergi sahibini, yayıncıyı ve editörleri bağlamaz. Bu yayında yer alan tüm çalışmalar başvuru anında ve yayın öncesi olmak üzere iki kez iThenticate uygulaması aracılığıyla benzerlik taramasından geçirilmiştir.

Yayın Türü: Yaygın Süreli Yayın
Yayın Şekli: 4 Aylık (Nisan-Ağustos-Aralık) Türkçe ve İngilizce

Tüm hakları saklıdır. Önceden yazılı izin alınmaksızın hiçbir iletişim, kopyalama sistemi kullanılarak yeniden basılamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (BİİBFD)
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Ramazan Aydın Yerleşkesi, Ağaköy, Biga, Çanakkale,
Turkey Phone: +90 (286) 335 8738 Fax: +90(286) 3358736
Web: [http:// biibf.dergi.comu.edu.tr](http://biibf.dergi.comu.edu.tr) / E-mail: biibfdergi@comu.edu.tr

Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (BİİBFD); *Index Copernicus International*, *ASSOS İndeks*, *Academic Resource Index*, *International Institute of Organized Research (I2OR)* ve *Journal Factor* tarafından indekslenmektedir

E-ISSN: 2757-573X

BİGA İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
JOURNAL OF BİGA ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES FACULTY

Cilt 4 • Sayı 2 • Yıl 2023 / Volume 4 • Number 2 • Year 2023

E-ISSN: 2757-573X

SAHİBİ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Hüsnü Levent DALYANCI

EDİTÖRLER

Doç. Dr. İlknur KARAASLAN (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi-Biga İİBF)

EDİTÖR YARDIMCILARI

Dr. Öğr. Üyesi Ufuk ÖZER (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi-Biga İİBF)

ALAN EDİTÖRLERİ

Prof. Dr. Bünyamin BACAĞ (Çalışma Eko. ve End. İlişkileri- Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Prof. Dr. Hikmet YAVAŞ (Kamu Yönetimi- Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Prof. Dr. Meliha ENER (İktisat-Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Prof. Dr. Nazan YELKİKALAN (İşletme- Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Prof. Dr. Selçuk İPEK (Maliye- Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Prof. Dr. Soner KARAGÜL (Uluslararası İlişkiler- Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Mesut SAVRUL (Ekonometri- Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

YARDIMCI ALAN EDİTÖRLERİ

Prof. Dr. Burcu KILINÇ SAVRUL (İktisat-Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Erdal AYDIN (İşletme- Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa KARA (Kamu Yönetimi- Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Prof. Dr. Özgür TOPKAYA (Çalışma Eko. ve End. İlişkileri- Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Cemre PEKCAN (Uluslararası İlişkiler- Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Sabri Sami TAN (Maliye- Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Verda DAVASLIGİL ATMACA (Ekonometri- Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

DİL EDİTÖRÜ

Prof. Dr. Özgür TOPKAYA (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi-Biga İİBF)

YAZI İŞLERİ

Arş. Gör. Niyazi YILMAZ (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

DANIŞMA KURULU/Alfabetik Sıra ile

ACER Yücel (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)	KARAGÜL Soner (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
AKATAY Ayten (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	KAYA İbrahim (İstanbul Üniversitesi)
AKCAN Ahmet Tayfur (Necmettin Erbakan Üniversitesi)	KILIÇ Cüneyt (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
AKDEMİR Ali (Arel Üniversitesi)	KURT Serdar (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
ATMACA Metin (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	MURAT Sedat (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
AYDIN Ahmet (Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi)	ÖZEKİCİOĞLU Halil (Akdeniz Üniversitesi)
ADIN Erdal (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	ÖZCAN Burcu (Fırat Üniversitesi)
AYDIN Murat (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	SARIDOĞAN Ercan (Çanakkale Onsekiz Mart Üniv.)
AYTEMİZ Levent (Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi)	SART Gamze (İstanbul Üniversitesi)
BACAK Bünyamin (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	SEREL Alpaslan (Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi)
BAYAR Yılmaz (Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi)	ŞAHİN Levent (İstanbul Üniversitesi)
DARICI Burak (Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi)	TAŞ Fatma (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
ENER Meliha (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	UĞUR Suat (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
GÜLOĞLU Bülent (İstanbul Teknik Üniversitesi)	YAVAŞ Hikmet (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
İNCEKARA Ahmet (İstanbul Üniversitesi)	YELKİKALAN Nazan (Çanakkale Onsekiz Mart Üniv.)
İPEK Selçuk (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	YİĞİT Yusuf (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

HAKEM KURULU/Alfabetik Sıra ile

AKATAY Ayten (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	KANTEN Selahattin (Çanakkale Onsekiz Mart Üniv.)
AKCAN Ahmet Tayfur (Necmettin Erbakan Üniversitesi)	KANTEN Pelin (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
AKYILDIZ Murat (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	KARAGÜL Soner (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
AKDEMİR Ali (İstanbul Arel Üniversitesi)	KILIÇ Cüneyt (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
ALBAYRAK Barış (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	KILINÇ SAVRUL Burcu (Çanakkale Onsekiz Mart Üniv.)
ATMACA Metin (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	KURT Serdar (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
AYDIN Erdal (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	KURT Ünzüle (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
AYDIN Murat (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	ÖZEKİCİOĞLU Halil (Akdeniz Üniversitesi)
AYDIN Ahmet (Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi)	ÖZCAN Burcu (Fırat Üniversitesi)
BABA Gürol (Ankara Üniversitesi)	PAZARCIK Yener (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
BACAK Bünyamin (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	POLAT K. Ebru (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
BALAN Feyza (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	SAVRUL Mesut (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
BAYAR Yılmaz (Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi)	ŞAHİN Levent (İstanbul Üniversitesi)
DARICI Burak (Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi)	TAN Sabri Sami (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
DİLBAZ A. Nur (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	TOPKAYA Özgür (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

ELAGÖZ İsmail (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
ENER Meliha (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
EROĞLU Umut (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
EROĞLU Filiz (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
GÖKTEPE Ahmet Orkun (Çanakkale Onsekiz Mart Üniv.)
GÖRÜN Mustafa (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
GÜLER Ruhi (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
İNCEKARA Ahmet (İstanbul Üniversitesi)
İPEK Selçuk (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

TORUN Mustafa (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
TUNALI HaliL (İstanbul Üniversitesi)
UĞUR Suat (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
YAVAŞ Hikmet (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
YAVUZ ATAKLI Rüya (Çanakkale Onsekiz Mart Üniv.)
YELKİKALAN Nazan (Çanakkale Onsekiz Mart Üniv.)
YİĞİT Yusuf (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
YILDIRIM Tansoy Yavuz (Bandırma Onyedil Eylül Üniv.)
YILDIZ Tayfun (Ardahan Üniversitesi)

MİSAFİR HAKEM KURULU/Alfabetik Sıra ile

AKIŞ Elife (İstanbul Üniversitesi)
BAŞEL Halis (Cumhuriyet Üniversitesi)
BAŞTAN Yücel (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
BEK Nahit (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
DOĞAN Abdullah Selim (Yalova Üniversitesi)
GÜMÜŞ İskender (Kırklareli Üniversitesi)

KUTLU Salih Ziya (Çanakkale Onsekiz Mart Üniv.)
OKAY TOPRAK Aşlı (Kırklareli Üniversitesi)
ÖZDEL Gizem (Bir kuruma bağlı değildir)
SEYAZ Adnan (Kırklareli Üniversitesi)
SEZGİN Sezgin (Kırklareli Üniversitesi)

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

İçindekiler / Contents.....	vi
Sanayileşme-Enerji Tüketimi ve Büyümenin Co2 Emisyonu Üzerindeki Etkisi: Türkiye İçin ARDL Sınır Testi Yaklaşımı <i>The Effect Of Industrialization-Energy Consumption And Growth On Co2 Emissions: ARDL Boundstesting Approach For Turkey</i> Burcu KARACA, Ali ÇİMAT.....	51-64
The Digital Transformation of the European Union Surveillance Technologies from Panopticon to Eurosur <i>Panoptikon'dan Eurosur'a Avrupa Birliği Gözetleme Teknolojilerinin Dijital Dönüşümü</i> Mehlika Özlem ULTAN.....	65-72
Hindistan Cumhuriyeti Çelik Bakanlığı: Kurumsal Bir İnceleme <i>Ministry of Steel of The Republic of India: A Corporate Review</i> Ümit Remzi ERGÜN.....	73-89
Türkiye'de Gençlik ve Siyaset: El Kitapları Üzerinden Bir Değerlendirme (1960-1980) <i>Youth And Politics in Türkiye: An Assessment On Manuals (1960-1980)</i> Murat KAÇER.....	90-103
Göçmen Kadınların Sağlık Sorunları Üzerine Genel Bir Değerlendirme <i>A General Evaluation on the Health Problems of Migrant Women</i> Neslihan ARSLAN.....	104-114

Sanayileşme-Enerji Tüketimi ve Büyümenin Co2 Emisyonu Üzerindeki Etkisi: Türkiye İçin ARDL Sınır Testi Yaklaşımı^a

The Effect Of Industrialization-Energy Consumption And Growth On Co2 Emissions: ARDL Boundstesting Approach For Turkey

Burcu KARACA^b

Ali ÇİMAT^c

Özet

Günümüzde çevre kirliliği tüm dünyada olumsuz etkiler yaratmaktadır. Özellikle sanayileşme ve enerji tüketimindeki artış karbon salınım artışına neden olmaktadır. Bir ülkede sanayileşmenin fazla olması o ülkenin ekonomik açıdan iyi olduğunu gösterse de çevresel açıdan olumsuz sonuçlar vermektedir. Bu çalışmada Türkiye'deki CO2 emisyonu (kişi başına metrik ton) üzerinde, kişi başı enerji tüketimi (kg Petrol Eşdeğeri), sanayileşme ve kişi başı gayri safi yurt içi hâsıla değişkenlerinin etkisinin olup olmadığı incelenmiştir. Bu doğrultuda değişkenlerin 1960-2015 dönemine ait yıllık sonuçları ele alınarak ARDL Sınır Testi yaklaşımı ile analiz edilmiştir. Elde edilen analiz sonucuna göre uzun dönemde değişkenler arasında bir ilişki tespit edilmiştir. Sanayileşme ve enerji tüketimi değişkenlerinin pozitif işaretli ve istatistiksel açıdan anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yani uzun dönemde sanayileşme ve enerji tüketiminin CO2 emisyonu artışına etki yaparak çevresel kaliteyi olumsuz yönde etkilemektedir. Kişi başına gelir değişkeni ile CO2 emisyonu değişkeni arasındaki ilişki negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Yani uzun dönemde kişi başına gelir karbon salınımı üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Bazı ülkelerin kişi başı gelirinin başka ülkelerin gelirlerine göre daha yüksek olması yeşil kaynaklara yatırım yapmalarına, verimli ulaşım sistemleri kullanmalarına ve çevre dostu politikalar benimsemelerine imkân vermektedir. Böylece geliri yüksek ülkeler daha düşük CO2 emisyonuna sahip olur. Diğer taraftan düşük gelir seviyelerine sahip ülkelerde düşük karbon salınımları elde edilebilir. Bunun nedeni bu ülkelerin enerji tüketimi ve üretim faaliyetleri daha düşük seviyelerde olmasıyla ilgilidir. Bundan dolayı iki değişken arasındaki ilişkiyi karmaşık ve çok yönlü olarak ele almak daha doğru olacaktır. Sonuç olarak elde edilen analiz sonucuna göre kişi başı gayri safi yurt içi hâsılanın artışının karbon salınımını azalttığı, kişi başı enerji tüketimi ve sanayileşme değişkenlerinin ise karbon salınımını artırarak çevresel bozulmalara ve temiz hava azalışına neden olduğu görülmektedir. Elde edilen sonuç doğrultusunda sanayileşmenin olumlu etkilerinden faydalanırken çevrenin olumsuz etkilenmemesi için gerekli olan çevre ile dost politikaların desteklenmesi ve mevcut olanların tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir. Enerji verimliliği artırıcı uygulamalar faaliyete geçirilmeli ve üretim sürecinde fosil yakıt kullanılması yerine temiz üretim tekniklerine geçilmelidir. Atıkları üretime tekrar dâhil ederek yeniden kullanılması sağlanmalıdır. Kalite seviyesi yüksek maliyeti düşük sanayileşmeye yönlendirecek politikalar faaliyete geçirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: CO2 emisyonu, Sanayileşme, Enerji Tüketimi, GDP, ARDL Sınır Testi Analizi

Başvuru: 29.07.2022

Kabul: 25.08.2023

Abstract

Today, environmental pollution creates negative effects all over the world. Especially industrialization and the increase in energy consumption cause an increase in carbon emissions. Although industrialization in a country shows that that country is economically good, it gives negative results in terms of environment. In this study, it has been investigated whether the variables of energy consumption per capita (kg Oil Equivalent), industrialization and gross domestic product per capita have an effect on carbon (CO2) emissions (metric tons per capita) in Turkey. In this direction, the annual results of the variables for the period 1960-2015 were handled and analyzed with the ARDL Bounds Test approach. According to the results of the analysis, a long-term relationship was determined between the variables. It was concluded that the variables of industrialization and energy consumption were positive and statistically significant. In other words, in the long term, industrialization and energy consumption affect the increase in carbon emissions and negatively affect environmental quality.

^a Bu çalışma, 4-5 Temmuz 2022 tarihinde Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi tarafından düzenlenen Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı II'de sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş ve düzeltilmiş versiyonudur.

^b Doktora Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, burcu-karaca-09@hotmail.com, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-8186-3937>

^c Prof. Dr. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, acimat@mu.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-4423-4696>

Sanayileşme-Enerji Tüketimi ve Büyümenin Co2 Emisyonu Üzerindeki Etkisi: Türkiye İçin ARDL Sınır Testi Yaklaşımı

The relationship between the per capita income variable and the carbon emission variable was found to be negative and statistically insignificant. In other words, per capita income has a positive effect on carbon emissions in the long run. The fact that some countries have higher per capita incomes than other countries allows them to invest in green resources, use efficient transportation systems and adopt environmentally friendly policies. Thus, high-income countries have lower carbon emissions. On the other hand, low carbon emissions can be achieved in countries with low income levels. This is because these countries have lower levels of energy consumption and production activities. Therefore, it would be more accurate to consider the relationship between the two variables as complex and multifaceted. As a result, according to the results of the analysis, it is seen that the increase in gross domestic product per capita reduces carbon emissions, while per capita energy consumption and industrialization variables increase carbon emissions, causing environmental deterioration and a decrease in clean air. In line with the result obtained, while benefiting from the positive effects of industrialization, it is necessary to support environmentally friendly policies and review the existing ones in order not to adversely affect the environment. Energy efficiency-enhancing practices should be implemented, and clean production techniques should be adopted instead of fossil fuels in the production process. Waste should be recycled and reused. Policies that will ensure quality and low-cost industrialization should be implemented.

Key Words: CO2 emission, Industrialization, Energy Consumption, GDP, ARDL Boundary Test Analysis

GİRİŞ

Ekonomik bakımdan çevre ve insanlık arasındaki etkileşimlerin temeli tarımsal devrime uzanmaktadır. Tarımsal devrim ile beraber göçebe yaşamdan yerleşik yaşama geçilmiş, sabitlenen yerleşim yerleri şehirlerin kurulmasını ve toplumsal açıdan yeni düzen sistemlerinin oluşturulmasını beraberinde getirmiştir. Sanayi devrimiyle beraber ortaya çıkan buharlı makineler, yeni icatlar beraberinde makineleşmiş bir endüstriyi ve üretim aşamalarında büyük ilerlemeleri ortaya çıkarmıştır. Nüfus artışları ve ekonomik tercihlerdeki değişimler tüketim alışkanlıklarını da değiştirmiştir. Gelişen üretim teknikleri yaşanan bu değişimlere rahat bir şekilde cevap verebilmiştir. Yeni tüketim alışkanlıklarının etkileri ilk olumlu olarak düşünülse de zamanla çevre ve çevrebilim sistemi açısından çeşitli olumsuz etkileri ortaya çıkmıştır (Güzel, 2021:60).

Sanayi devriminin hızlı bir şekilde endüstriyel üretimin artışına olanak vermesiyle dünyanın doğal sistemi harap olmaya başlamıştır. Sanayileşme ile artış gösteren kentler ve kentsel nüfus şehirlerin ortasına inşa edilen fabrikaların artmasına zemin hazırlamıştır. Artan fabrikalardan dökülen kirlenici maddelerin akarsulara, göllere ve denizlere karışmasıyla çevre kirliliğinde yoğun artışlar gözlemlenmeye başlanmıştır. Fabrikaların bacalarından havaya karışan zehirli gazlar, dikkat edilmeden öylesine bırakılan çöp yığınları ve sanayi atıkları özellikle su, hava ve toprağın kalite düzeyini düşürmüştür. Kömür, buhar makinelerinin kullanılmaya başlamasıyla altın çağını yaşamış olsa da gün geçtikçe kömür yerine petrolün kullanılmaya başlaması fosil yakıt tüketimini arttırmaya başlamıştır. Ortaya çıkan bu negatif etkiler küresel ısınma, iklim değişikliği ve çevre kirliliği gibi birçok sorun doğurmuştur ve CO2 emisyonu da bu sorunlardan bir tanesidir (Canpolat ve Fendoğlu, 2018:310).

Küresel ısınma, iklim değişikliği ve çevre kirliliğinin en önemli sebeplerinden biri olan karbon salınımının ortadan kaldırılması için öncelikle ortaya çıkmasına neden olan etkenler tespit edilmelidir. Karbon salınımının artmasına neden olan etkenler; kontrollü olmayan nüfus artışı, sanayileşme, sanayi devrimiyle beraber ortaya çıkan yeni üretim ve tüketim alışkanlıklarının enerjiye olan talebi arttırması, yeşil alanların giderek azalması, sera gazının kontrol edilmeden doğaya bırakılması şeklinde sıralayabiliriz.

Gün geçtikçe karşımıza önemli bir sorun olarak çıkan çevre sorunları ile ekonomi birbirine oldukça bağlantılıdır. Hızla artan ekonomik faaliyetler çevre sorunlarının ortaya çıkmasına neden olurken bu çevre durum diğer taraftan ekonomik gelişme ve sistem yapısını negatif yönde etkilemektedir. Ekonomik gelişmeler çevre sorunlarını doğurmakta, ortaya çıkan çevre sorunları da ekonomik ve sosyal maliyetin artmasına sebebiyet vermektedir (Erataş ve Uysal, 2014:2).

Çalışmanın temel amacı Türkiye’de karbon (CO2) emisyonu (kişi başına metrik ton) üzerinde, kişi başı enerji tüketimi (kg Petrol Eşdeğeri), sanayileşme ve kişi başı gayri safi yurt içi hâsıla değişkenlerinin etkisi olup olmadığını 1960-2015 dönemine ait yıllık verileri kullanarak ARDL Sınır Testi yaklaşımıyla analiz etmektir. Çalışmada sanayileşme, enerji tüketimi, kişi başı gsyih değişkenleri ile CO2 emisyonu değişkeni arasındaki ilişkiyi inceleyen literatür taraması yapılmış daha sonra ele alınan veriler kullanılarak ekonometrik yöntem ve analizine yer verilmiştir. En son çalışmada analizden elde edilen sonuçlar kısaca değerlendirilmiş ve öneriler dâhil edilmiştir.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Karbon emisyonu (CO2) üzerinde enerji tüketimi, sanayileşme ve kişi başı gsyih’ nın etkisini analiz eden çalışma çok fazla bulunmamaktadır. Fakat CO2 üzerinde sanayileşme, enerji tüketimi ve büyümenin etkisini ayrı ayrı ele almış çalışmalar fazlaca bulunmaktadır. Özellikle çevresel kirlilik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki Kuznet Eğrisi hipotezi üzerinden fazlaca değerlendirilerek ele alınmıştır. Ele aldığımız çalışmalar kuznets eğrisi hipotezinden ziyade daha çok sanayileşme ile beraber değişen çevresel kirlilik ve ekonomik görünümü ele aldığı için literatür kısmında CO2, sanayileşme, enerji tüketimi, kişi başı gsyih arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmalar ele alınmıştır.

Albayrak ve Gökçe (2015), çalışmalarında Türkiye’de 1975-2010 dönemlerine ait verileri kullanarak kişi başı düşen milli gelir, enerji kullanımı, dışa açıklık ve karbon emisyonu (CO2) arasındaki ilişkiyi eş-bütünleşme analizi yardımı ile analiz etmişlerdir. Elde edilen analiz sonuçlarına göre değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

Aytun ve diğerleri (2017), çalışmalarında 10 gelişen ülkenin 1960-2010 dönemlerine ait verilerini kullanarak büyüme, enerji tüketimi ve karbon emisyonu (CO2) arasındaki ilişkiyi eş-bütünleşme FMOLS yöntemi ile tahmin etmişlerdir. Araştırmalarının sonucunda enerji tüketiminin karbon emisyonunu artırıcı bir etkisi olduğunu tespit etmişlerdir.

Canpolat ve Fendoğlu (2018), Türkiye’de 1960-2013 dönemlerine ait verileri kullanarak GSYİH ile karbon emisyonu (CO2) arasındaki ilişkiyi eş-bütünleşme Zivot Andrews yöntemi ile incelemişlerdir. Araştırmalarında elde ettikleri sonuçlara göre hava kirliliği ve gelir arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

Çağlar ve Mert (2017), çalışmalarında Türkiye’de 1960-2013 dönemlerini kapsayan veriler kullanarak GSYİH, elektrik tüketimi, yenilebilir enerji kaynakları ve karbon emisyonu (CO2) arasındaki ilişkiyi eş-bütünleşme yöntemi ile

Sanayileşme-Enerji Tüketimi ve Büyümenin Co2 Emisyonu Üzerindeki Etkisi: Türkiye İçin ARDL Sınır Testi Yaklaşımı

incelemişlerdir. Analizlerinden elde ettikleri sonuçlara göre elektrik tüketiminin sera gazı salınımını artırırken yenilenebilir enerji kaynaklarının sera gazı salınımı düşürdüğünü tespit etmişlerdir.

Çetin ve Saygın (2019), çalışmalarında Türkiye’de 1960-2014 dönemlerine ait verileri kullanarak kişi başı reel gelir, enerji tüketimi, dışa açıklık ve karbon emisyonu (CO₂) arasındaki ilişkiyi ARDL sınır testi ile analiz etmişlerdir. Elde ettikleri sonuçlara göre değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

Çoban ve Kılınç (2015), çalışmalarında Türkiye’de 1990-2012 dönemlerine ait verileri kullanarak kişi başı enerji tüketimi, kişi başı GSMH ve karbon emisyonu (CO₂) arasındaki ilişkiyi eş-bütünleşme yöntemi ile analiz etmişlerdir. Elde ettikleri sonuçlara göre kişi başı enerji tüketiminin karbon emisyonunu artırıcı kişi başı GSMH’nın ise karbon emisyonunu azaltıcı etkisi olduğunu tespit etmişlerdir.

Dam ve diğerleri (2013), çalışmalarında Türkiye’de 1960-2010 dönemlerini kapsayan veriler kullanarak enerji tüketimi, büyüme ve karbon emisyonu (CO₂) arasındaki ilişkiyi Dinamik EKK yöntemi ile analiz etmişlerdir. Araştırmalarında elde ettikleri sonuçlara göre enerji tüketimi karbon emisyonunu artıran etkiye sahipken büyüme ise azaltıcı etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir.

Güzel (2021), çalışmasında Türkiye’de 1990-2015 dönemlerini kapsayan veriler kullanarak enerji tüketimi, gelir ve karbon emisyonu (CO₂) arasındaki ilişkiyi ARDL sınır testi ile tahmin etmiştir. Araştırmasının sonucunda değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olduğunu tespit etmiştir.

Kesgingöz ve Karamelikli (2015), çalışmalarında Türkiye’de 1960-2011 dönemlerine ait verileri kullanarak dış ticaret, ekonomik büyüme, enerji tüketimi ve karbon emisyonu (CO₂) arasındaki ilişkiyi ARDL sınır testi ile analiz etmişlerdir. Elde ettikleri analiz sonuçlarına göre değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

Kılıç ve diğerleri (2020), çalışmalarında Türkiye’de 1960-2014 dönemlerine ait verileri kullanarak kentleşme, sanayileşme, enerji tüketimi ve karbon emisyonu (CO₂) arasındaki ilişkiyi ARDL sınır testi ile tahmin etmişlerdir. Elde ettikleri analiz sonuçlarına göre değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olduğunu tespit etmişlerdir.

Kocak (2014), çalışmasında Türkiye’de 1960-2010 dönemlerini kapsayan verileri kullanarak enerji tüketimi, gelir ve karbon emisyonu (CO₂) arasındaki ilişkiyi ARDL sınır testi yönetimiyle tahmin etmiştir. Elde ettiği analiz sonuçlarına göre değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu ve enerji tüketiminin karbon emisyonunu artırıcı bir etkisi olduğunu tespit etmiştir.

Lebe (2016), çalışmasında ARDL sınır testi Granger nedensellik analizi ile Türkiye’de karbon emisyonu (CO₂), enerji tüketimi, finansal gelişme ve dışa açıklık arasındaki ilişkiyi tahmin etmiştir. Araştırmasının sonucunda değişkenler arasında tek yönlü nedensellik olduğunu tespit etmiştir.

Liu ve diğerleri (2014), çalışmalarında Çin’in farklı bölgelerinde 2006-2010 dönemlerine ait verileri kullanarak karbon emisyonu (CO₂), nüfus, dışa açıklık, sanayileşme ve finansal gelişme arasındaki ilişkiyi mekânsal ekonometri ile tahmin etmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre karbon emisyonu üzerinde kentleşmenin olumsuz bir etkisi olduğunu tespit etmişlerdir.

Öz ve Öztürk (2016), çalışmalarında Türkiye’de 1974-2011 dönemlerine ait verileri kullanarak karbon emisyonu (CO₂), gelir, enerji tüketimi ve doğrudan yatırım (DYY) girişi arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik analizi ile tahmin etmişlerdir. Araştırmalarının sonucunda değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

Saatçi ve Dumrul (2011), çalışmalarında Türkiye’de 1950-2007 dönemlerini kapsayan verileri kullanarak karbon emisyonu (CO₂) ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi eş-bütünleşme yöntemi ile tahmin etmişlerdir. Araştırmalarının sonucuna göre değişkenler arasında uzun dönem bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

Seker ve Çetin (2015), çalışmalarında Türkiye’de 1961-2010 dönemlerini kapsayan verileri kullanarak karbon (CO₂) emisyonu, enerji tüketimi, nüfus ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Johansen-Juselius eş-bütünleşme yaklaşımları ile VECM Granger nedensellik testi ve ARDL sınır testi ile tahmin etmişlerdir. Elde ettikleri analiz sonuçlarına göre değişkenler arasında eş-bütünleşme ilişkisinin olduğunu ayrıca nüfus artışı ve karbon emisyonu arasında uzun dönem nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmişlerdir.

2. EKONOMETRİK ANALİZ

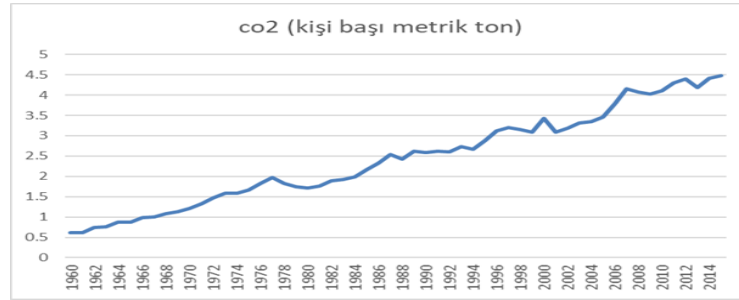
2.1. Veriler

Çalışmanın ekonometrik analizinde 1960-2015 yıllarına ait CO2 emisyonu, kişi başı enerji tüketimi, sanayileşme ve kişi başı gayri safi yurt içi hâsıla yıllık verileri Dünya Bankasından (World Bank) alınarak kullanılmıştır. Kişi başı enerji tüketimi verisi çalışmanın ele alındığı dönem aralığına kadar elde edildiği için diğer değişkenlerin de zaman periyodu 1960-2015 olarak alınmıştır. Verilerin kısaltmaları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Veri Tanımları ve Kısaltmaları

Değişkenler	Semboller	Değişkenin Türü
Co2 Emisyonu	Co2	Bağımlı Değişken
Sanayileşme	Ends	Bağımsız Değişken
Kişi başı enerji tüketimi	kbenj	Bağımsız Değişken
Kişi başı gayri safi yurt içi hasıla	kbgdp	Bağımsız Değişken

Petrol, doğalgaz, kömür vb. fosil yakıtların yanması sonucu oluşan karbondioksit gazının atmosfere salınmasına karbon salınımı adı verilmektedir. Karbon salınımı yani sera gazı emisyonu en basit tanımıyla karbonun atmosfere salınmasıdır. Şekil 1’de Türkiye’nin yıllara göre CO2 emisyonu dağılım oranları verilmiştir. Grafik incelendiğinde CO2 emisyonu oranında yıllara göre giderek artış yaşandığı görülmektedir.

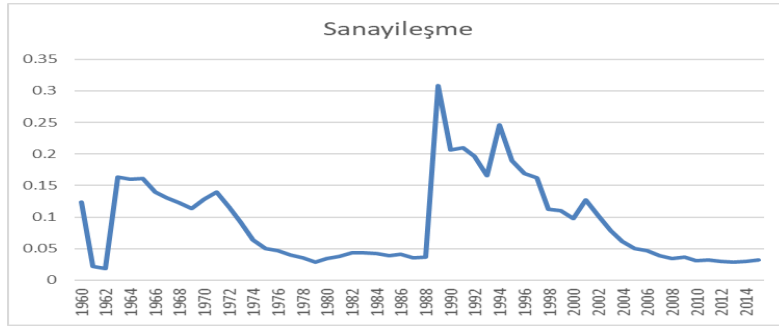

Şekil 1. Türkiye’de Yıllara Göre CO2 Emisyonu Salınım Oranları

Kaynak: World Bank (2022)

Sanayileşme (Sanayi Sektörünün Sağladığı Katma Değer/GSYİH) bir ülkenin toplam üretim içinde sanayileşmiş sektör payını gösteren bir ölçüttür. Şekil 2’de Türkiye’nin yıllara göre sanayileşme oranları verilmiştir. Grafik incelendiğinde sanayileşme oranında yıllara göre giderek artış yaşandığına daha sonrasında ise bu oranın giderek azaldığı görülmektedir.

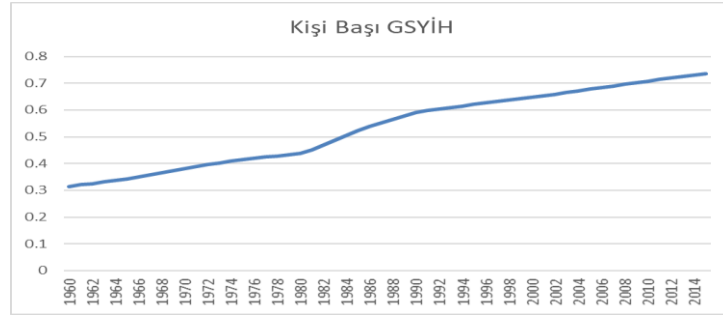
Sanayileşme-Enerji Tüketimi ve Büyümenin Co2 Emisyonu Üzerindeki Etkisi: Türkiye İçin ARDL Sınır Testi Yaklaşımı

Şekil 2. Türkiye’de Yıllara Göre Sanayileşme Oranları

Kaynak: World Bank (2022)

Kişi başına gsyih, bir ülkedeki toplam üretim değerinin yani milli gelirinin ülke nüfusuna bölünmesiyle elde edilen makroekonomik göstergedir. Bu gösterge bir ülkenin ekonomik büyüklüğünü ve ülke vatandaşlarının ortalama gelir düzeyini ölçmek için kullanılır. Şekil 3’de Türkiye’nin yıllara göre kişi başı gsyih oranları verilmiştir. Grafik incelendiğinde kişi başı gsyih oranında yıllara göre giderek artış yaşandığı görülmektedir.

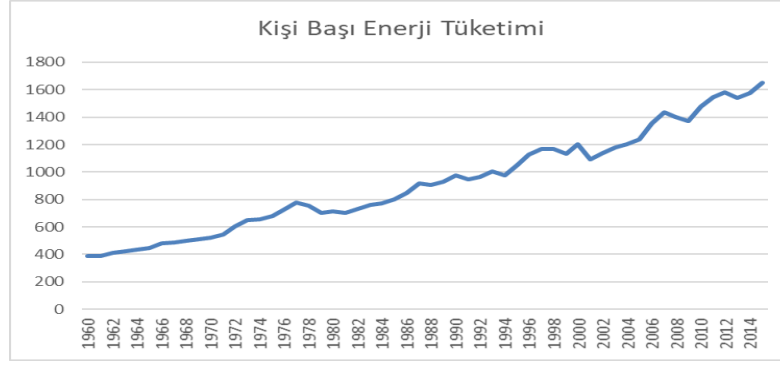

Şekil 3. Türkiye’de Yıllara Göre Kişi Başı GSYİH Oranları

Kaynak: World Bank (2022)

Enerji kullanımı birinci dereceden enerji kaynaklarının kullanılmasıdır. Kişi enerji kullanımı da genellikle evlerde, iş yerlerinde ve diğer tüketimlerde kullanılan enerjidir. Yani kısacası kişi başı enerji kullanımı, bir kişinin belirli bir zaman periyodu içinde kullandığı yani tükettiği enerji miktarını ifade etmektedir. Kişi başı enerji tüketimi ülkelerin karbon ayak izlerini belirlemede önemli bir göstergedir. Şekil 4’de Türkiye’nin yıllara göre kişi başı enerji tüketimi oranları verilmiştir.

Grafik incelendiğinde kişi başı enerji tüketimi oranında yıllara göre giderek artış yaşandığı görülmektedir.

Şekil 4. Türkiye’de Yıllara Göre Kişi Başı Enerji Tüketimi Oranları

Kaynak: World Bank (2022)

2.2.Yöntem

Çalışmanın yöntem kısmında zaman serisi analizi kullanılmıştır. Zaman serisi çözümleyicilerince yoğun ilgi gören ve incelenen bir durağan olasılıklı süreçtir. Durağan olmayan bir zaman serisinin ortalaması veya varyansı zaman içerisinde ayrı ayrı değişim gösterebileceği gibi her ikisinde de değişim meydana gelebilir. Ekonometrik analizlerde değişkenler arası anlamlı ilişkilerin olabilmesi için seriler durağan olmalıdır (Gujatari, 2012: 740-741). Çalışmada ilk olarak değişkenlerin durağanlığını analiz etmek için ADF (Artırılmış Dickey-Fuller) testi uygulanmıştır.

Artırılmış Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi hata payındaki otokorelasyon sorunun ortadan kaldırılmasıyla uygulanabilir. Yapılan uygulamalarda otoregresif gecikme uzunluğu önceden bilinmez bu yüzden modelde bulunması gereken gecikme sayısı farklı yöntemler geliştirilerek araştırmayı yapan kişi tarafından tespit edilmektedir. Eğer modele yanlış gecikme eklenirse bu durum yapılacak testlerin gücünü azaltır. Gecikme uzunluğunun tespit edilmesinde Akaike (AIC) ve Schwarz (SIC) bilgi kriterleri tercih edilmektedir (Sevüktekin ve Çınar; 2014: 336-337).

Uygun gecikme uzunluğu belirlenmesinin ardından seriler birbirleriyle eş-bütünleşik bir ilişki içinde olup olmadığı ortaya koyabilmek için F istatistiği kullanılır. Kullanılan bu F istatistiği Pesaran vd. (2001)’deki alt ve üst kritik değerlerini ele alıp değerlendirdiği için normal F dağılımına uymamaktadır. Hesaplanan F istatistiğinin alt kritik değerden daha küçük olması durumunda serilerin arasında eş-bütünleşik bir ilişki olmadığına, hesaplanan F istatistiği üst kritik değerden büyük ise serilerin arasında eş-bütünleşik bir ilişkinin varlığından bahsedilir. Bu iki durumun dışında hesaplanan F istatistiği alt ve üst kritik değer arasında bir değer alıyorsa bu sefer seriler arasındaki eş-bütünleşik ilişkinin durumuna karar verilemediği sonucuna ulaşılır.

ARDL sınır testi değişkenlerin kısa ve uzun dönem arasındaki ilişkisini aynı anda inceleyebilen ve değişkenlerin uzun dönemde eş-bütünleşik olup olmadıklarını görmemizi sağlayan bir ekonometrik yöntemdir. ARDL sınır testinde değişkenler eş-bütünleşik analizinin aksine farklı dereceden bütünleşik olabilir. ARDL sınır testinde değişkenlerin I(0) ve I(1) derecede bütünleşik olması mümkün iken I(2) dereceden bütünleşik olmaması gerekmektedir. Değişkenlerin I(2) dereceden bütünleşik olması durumuna karşı birim kök testi ile durağanlık sınaması uygulanmaktadır (Pesaran, Shin ve Smith, 2001). Çalışmada değişkenler arasında kısa ve uzun dönem ilişkinin tespiti için Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model (ARDL) sınır testi yöntemi kullanılır.

Sanayileşme-Enerji Tüketimi ve Büyümenin Co2 Emisyonu Üzerindeki Etkisi: Türkiye İçin ARDL Sınır Testi Yaklaşımı

Elde edilen modelde otokorelasyon sorunu olup olmadığını LM testi ile tahmin ettikten sonra kısa dönem hata düzeltme katsayısının sınanması aşamasına geçilir. Hata düzeltme katsayısı negatif ve anlamlı bir sonuç veriyorsa hata düzeltme modelinin çalışır olduğu sonucuna ulaşılır ve uzun dönem model tahmini yapılır. En son ARDL sınır testi ile tahmin edilen modelin serilerinde yapısal kırılma olup olmadığına CUSUM ve CUSUMQ testleri ile bakılır (Çelikay, 2017: 177).

2.3. Ampirik Bulgular

2.3.1. Birim Kök Test Sonuçları

Tablo 2. Birim Kök Test Sonuçları

	Düzye		Birinci Fark	
	t-istatistiği	Kritik Değerler	t-istatistiği	Kritik Değerler
Co2	-0.057251 (0.9486)	-3.555023*	-8.636354 (0.0000)	-3.557472*
		-2.915522**		-2.916566**
		-2.595565***		-2.596116***
Ends	-2.857363 (0.0571)	-3.555023*	-9.526505 (0.0000)	-3.557472*
		-2.915522**		-2.916566**
		-2.595565***		-2.596116***
kbenj	0.764328 (0.9925)	-3.555023*	-7.334960 (0.0000)	-3.557472*
		-2.915522**		-2.916566**
		-2.595565***		-2.596116***
gdp	-5.880337 (0.0000)	-3.581152	-1.595863 (0.4764)	-3.584743
		-2.926622		-2.928142
		-2.601424		-2.602225

Uygun gecikme uzunluğu Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir. Parantez içindeki rakamlar,

(p-value) değerlerini göstermektedir. *, ** ve *** sırasıyla %1, %5, %10 anlam düzeylerini göstermektedir

ADF düzeyde birim kök testi sonuçları Tablo 2’de verilmiştir. Kişi başı gsyih değişkeni düzeyde durağan bulunurken karbon emisyonu, kişi başına enerji tüketimi, sanayileşme değişkenleri birinci fark alındığında durağan olduğu tespit edilmiştir. Yapılan birim kök sonuçlarına göre değişkenler düzeyde ve birinci farkı alındığında durağan çıkmıştır. Bu durum farklı seviyede eş-bütünleşik olan değişkenlerin sınanmasına olanak veren ARDL sınır testinin (Otoregresif Dağıtılmış Gecikme) uygulanmasına imkân vermiştir.

2.3.2. ARDL Sınır Testi Sonuçları

Karbon emisyonunun bağımlı değişken, kişi başı enerji tüketimi, sanayileşme ve gayri safi yurt içi hasılanın bağımsız değişken olduğu sınır testi sonuçları Tablo 3’de verilmiştir. ARDL modeli (4, 1, 4, 2) olarak tahmin edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre F istatistiği üst kritik değerden büyük çıkmıştır. Bu durum eş-bütünleşme ilişkisinin olduğu ve değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3. Sınır Testi Sonuçları

k	F Değeri	Kritik Değerler		
			I(0)	I(1)
3	5.652210			
		10%	2.72	3.77
		5%	3.23	4.35
		1%	4.29	5.61

Tahmin edilen ARDL (4, 1, 4, 2) modelinin sonuçları Tablo 4’de verilmiştir. Aşağıdaki tabloda uzun dönem katsayılarına bunlara ilişkin t-istatistik değerleri, standart hata ve olasılık değerleri verilmiştir.

Tablo 4. ARDL (4,1,4,2) Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Std. Hata	t-İstatistikleri	Olasılık Değerleri
C	-1.479808	0.639647	-2.313474	0.0264
Lc02(-1)*	-0.229175	0.085628	-2.676395	0.0110
Lendstry(-1)	0.000970	0.005330	0.181940	0.8566
Lkbgdp(-1)	-0.001398	0.002764	-0.505838	0.6160
Lknenj(-1)	0.248347	0.105234	2.359950	0.0237
D(Lc02(-1))	-0.254025	0.132409	-1.918487	0.0628
D(Lc02(-2))	0.073258	0.070732	1.035707	0.3071
D(Lc02(-3))	-0.101383	0.068047	-1.489889	0.1447
D(Lendstry)	0.023964	0.010036	2.387818	0.0222
D(Lkbgdp)	-0.001341	0.003144	-0.426440	0.6723
D(Lkbgdp(-1))	-0.000725	0.003280	-0.221106	0.8262
D(Lkbgdp(-2))	-0.000680	0.003257	-0.208740	0.8358
D(Lkbgdp(-3))	0.007670	0.003282	2.337180	0.0249
D(Lknenj)	1.074174	0.089814	11.96001	0.0000
D(Lknenj(-1))	0.249033	0.155593	1.600540	0.1180

ARDL modeli için maksimum gecikme sayısı 4 olarak belirlenmiştir. CO2 değişkeninin 4, ENDS değişkeninin 1, KBENJ değişkeninin 4, gdp değişkeninin 2, gecikmeli değeri ile tahmin edilmesi sonucu elde edilmiştir. Tahmin edilen bu modelde otokorelasyon sorunu bulunmadığından en uygun model olduğuna karar verilmiştir. Uzun dönem için ARDL modeli denklemde verilmiştir.

$$CO2 = a_0 + \sum_{i=1}^4 a_{1i} (CO2)_{t-i} + \sum_{i=0}^1 a_{2i} (ENDS)_{t-i} + \sum_{i=0}^4 a_{3i} (KBENJ)_{t-i} + \sum_{i=0}^2 a_{4i} (GDP)_{t-i} + u_t$$

Oluşturulan denklemin istikrarlılığını inceleyen tanısal testler vardır. Bu testlerden değişkenler arasında otokorelasyon sorunun olup olmadığını LM testi ile incelerken değişen varyans sorununun bulunup bulunmadığını Breusch-Pagan- Godfrey testi ile incelenmektedir. Çalışmanın tanısal test sonuçları Tablo 5’de verilmiştir. Sonuçlara göre model kurma hatası bulunmamaktadır. Yani değişen varyans ve otokorelasyon sorunları yoktur. Prob değeri 0.05’den büyüktür modelden elde edilen sonuçların güvenli olduğu tespit edilmiştir.

Sanayileşme-Enerji Tüketimi ve Büyümenin Co2 Emisyonu Üzerindeki Etkisi: Türkiye İçin ARDL Sınır Testi Yaklaşımı

Tablo 5. Otokorelasyon ve Sabit Varyans Test Sonuçları

Breusch-Pagan-Godfrey (Sabit Varyans Testi)	F-istatistik	0.760566	Prob.F(14,37)	0.7020
Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test	F-istatistik	1.412920	Prob.F(2,35)	0.2570

Tablo 6’da ARDL uzun dönem katsayıları incelendiğinde sanayileşme değişkenine ait uzun dönem katsayı değeri %1 anlamlılık düzeyinde (0.004232) olarak bulunmuştur. Yani sanayileşme değişkeni teorik beklentilerle örtüştüğü görülmektedir. Ancak olasılık değeri (0.8552) olarak bulunmuş olması istatistiksel olarak anlamlı olmadığına sonucuna götürmektedir. Kişi başı gsyih değişkenine ilişkin uzun dönem katsayı değeri %1 anlamlılık düzeyinde (-0.006101) olarak hesaplanmıştır. Kişi başı gsyih değişkeni teorik beklentilerle örtüşmemektedir ve olasılık değeri (0.5789) olarak bulunmuştur. Yani istatistiksel olarak anlamlı bulunamamıştır. Kişi başına enerji tüketimi değişkenine ait uzun dönem katsayı değeri %1 anlamlılık düzeyinde (0.033657) olarak bulunmuştur. Teorik beklentilerle örtüşmektedir ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Tablo 6. ARDL (4, 1, 4, 2) Uzun Dönem Katsayıları

Değişkenler	Katsayılar	t-istatistik	Olasılık Değerleri
Lnendstry	0.004232	0.183787	0.0032
Lnkbgdp	-0.006101	-0.559862	0.5789
Lnkbenj	0.033657	14.73749	0.0000

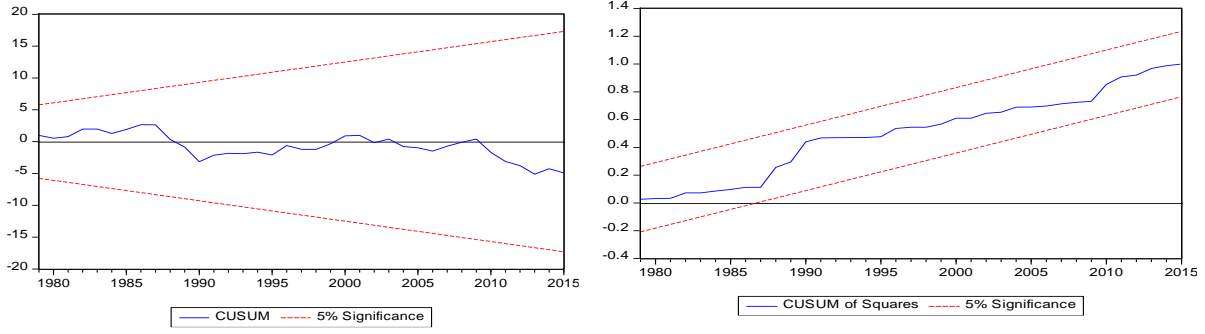
Hata düzeltme katsayısı (Error Correction Term) kısa dönemde meydana gelecek sapmaların uzun dönemde ne kadarının düzeltilerek ortadan kaldırılacağı ifade eden katsayıdır. Bu katsayının 0 ile -1 arasında değer alması gerekir. Hata düzeltme katsayısının -1’e yakın sonuçlar vermesi uzun dönemde istatistiksel olarak anlamlı olması açısından gereklidir.

Çalışmanın kısa dönem katsayı analizden elde edilen sonuçlara göre hata düzeltme katsayısı (-0.229175) olarak hesaplanmıştır. Elde edilen bu sonuca göre kısa dönemde meydana gelecek dengesizliklerin uzun dönemde düzeltilileceğini sorunun yok edileceği sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 7. ARDL (4, 1, 4, 2) Kısa Dönem Katsayıları

Değişkenler	Katsayılar	Std. Hata	t-İstatistikleri	Olasılık Değerleri
C	-1.479808	0.300128	-4.930581	0.0000
D(Logc02(-1))	-0.254025	0.116083	-2.188296	0.0350
D(Logc02(-2))	0.073258	0.063061	1.161704	0.2528
D(Logc02(-3))	-0.101383	0.061057	-1.660468	0.1053
D(Logendstry)	0.023964	0.009221	2.598966	0.0134
D(Logkbgdp)	-0.001341	0.002716	-0.493497	0.6246
D(Logkbgdp(-1))	-0.000725	0.002862	-0.253378	0.8014
D(Logkbgdp(-2))	-0.000680	0.002902	-0.234288	0.8161
D(Logkbgdp(-3))	0.007670	0.002955	2.595797	0.0135
D(Logknenj)	1.074174	0.082126	13.07967	0.0000
D(Logknenj(-1))	0.249033	0.144372	1.724945	0.0929
Cointeq(-1)*	-0.229175	0.046355	-4.943884	0.0000

Çalışmada CUSUM ve CUSUMQ testleri ile uzun dönem katsayılarının istikrarlı olup olmadığını ortaya koymaktadır. CUSUM testi sınanmasından sonra katsayıların kararlı olduklarına dair bir sonuç elde edilirse yapısal bir değişikliğin olmadığı sonucuna ulaşılır. Modelin istikrarı için güven aralığının %5 anlamlılık düzeyinde olması istenilir. Şekil 5'de görüldüğü gibi elde edilen CUSUM grafikleri %5 anlamlılık düzeyinin içinde yer almaktadır. Uzun dönemde tahmin edilen katsayıların istikrarlı olduğu ve yapısal bir değişikliğin olmadığını yani yapısal kırılmanın olmadığını sonucuna ulaşılmıştır.

Şekil 5. ARDL Modelinin İstikrarı İçin Cusum ve CusumQ Grafikleri

3. SONUÇ VE TARTIŞMA

Sanayileşme süreci insanlığın tarihi boyunca önemli bir dönüm noktası olmuştur. Özellikle ekonomi, sosyal ve siyasi birçok alanda değişimleri de beraberinde getirmiştir. Sanayileşme ile beraber kentleşme de artış meydana gelmiştir. Bu durum nüfus ve şehirleşmedeki artışı hızlandırmıştır. Şehirleşmenin artışı ile fabrikaların çoğalması üretim ve tüketim alışkanlıklarının değişmesine neden olmuştur. Sanayileşme, kentleşme, şehirleşme, fabrikalaşma zincirleme olarak birbirine etki yaparken yaşanan bu değişimler kirletici maddelerin havaya, denize, göle karışmasına sebep olmuştur. Yaşanan bu olaylar küresel iklim değişikliğini önemli ölçüde etkilemiş ve sera gazı salınımlarını artırarak çevre üzerinde olumsuz etkilerin artmasına neden olmuştur.

Çalışmadaki amaç Türkiye'de kişi başı enerji tüketimi, sanayileşme ve kişi başı gsyih değişkenlerinin karbon emisyonu üzerinde etkisi olup olmadığını incelemektir. Bu doğrultuda 1960-2015 dönemini kapsayan konu ile ilgili yıllık verileri kullanarak ARDL Sınır Testi yaklaşımı uygulanmıştır. Kişi başı enerji tüketimi verisi çalışmanın ele alındığı dönem aralığına kadar elde edildiği için diğer değişkenlerin de zaman aralığı 1960-2015 olarak alınmıştır. İlk olarak değişkenlere birim kök analizi uygulanmıştır. Güvenilir sonuçlar elde etmek için değişkenlerin durağan olması gerekmektedir. Birim kök test sonuçlarına göre CO2 emisyonu, kişi başına enerji tüketimi, sanayileşme değişkenleri birinci fark alındığında durağan bulunurken kişi başı gsyih değişkeni düzeyde durağan olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen birim kök sonuçlarına göre değişkenler düzeyde ve birinci farkı alındığında durağan çıkmıştır. Daha sonra farklı düzeyde durağan olan değişkenleri analiz etmemizi sağlayan ARDL sınır testi analizi uygulanmış ve analiz sonucuna göre değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir.

Elde edilen uzun dönem sonuçlarını incelediğimizde ise sanayileşme ve enerji tüketimi değişkenlerinin pozitif işaretli ve istatistiksel açıdan anlamlı olduğuna ulaşılmıştır. Yani uzun dönemde sanayileşme ve enerji tüketiminin karbon salınımlarını artırarak çevresel kaliteyi olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Kişi başına enerji tüketimi doğrudan doğruya

Sanayileşme-Enerji Tüketimi ve Büyümenin Co2 Emisyonu Üzerindeki Etkisi: Türkiye İçin ARDL Sınır Testi Yaklaşımı

karbon salınımı ile bağlantılıdır. Enerji tüketimi sırasında kullanılan çoğu fosil yakıtlar petrol, kömür, doğal gaz vb. yakıtlardır. Bu yakıtların yakılması sonucu atmosfere karbondioksit, metan ve diğer sera gazları salınır. Bu sera gazları atmosferde birikir ve gezegenimizin ısınıpı yükselterek küresel iklim değişikliğine neden olur. Kişi başına enerji tüketimi arttıkça dolayısıyla karbon salınımları da artar. Kişi başı gsyih ile karbon salınımı arasında da doğrudan bir ilişki vardır. Genellikle ekonomik büyüme, artan enerji tüketimi ve üretim faaliyetleri ile birlikte artan karbon salınımlarına neden olur. Bir ülkenin kişi başı gsyih yüksek ise genellikle o ülkenin karbon salınımı yüksektir. Bunun sebebi daha yüksek gelir seviyesine sahip insanlar daha fazla enerji tüketmeleri, araba kullanmaları, ürün satın almaları, seyahat etme ve havayolu yolculuğu yapma eğilimleri ile ilgilidir. Ancak bu eğilimler kesin bir kural değildir. Yani büyüme ve karbon salınımı arasındaki ilişki her zaman doğrusal değildir. Yaptığımız analizin sonucu da bu durumu desteklemektedir. Kişi başı GSYH değişkenini negatif işaretli ve istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bazı ülkeler diğerlerine göre daha fazla kişi başı gsyih'ya sahip olmasına rağmen ülkelerin hidroelektrik, rüzgâr enerjisi gibi daha yeşil kaynaklara yatırım yapmaları, verimli ulaşım sistemleri kullanmaları ve çevre dostu politikaları benimsemeleri sayesinde daha düşük karbon salınımına sahip olabilirler. Benzer şekilde düşük gsyih seviyelerine sahip ülkelerde de düşük karbon salınımları gözlemlenebilir. Bunu nedeni bu ülkelerin enerji tüketimi ve üretim faaliyetleri daha düşük seviyelerde olmasıyla ilgilidir. Kısaca özetlemek gerekirse kişi başı gsyih ile karbon salınımı arasında ilişki karmaşık ve çok yönlüdür.

Sonuç olarak sanayileşme, enerji tüketimi ve kişi başı gsyih karbon salınımı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Ancak yenilebilir enerji kaynaklarının kullanımı ve enerji verimliliğinin artırılması gibi önlemlerin alınması gerekmektedir. Enerji verimliliği artırıcı uygulamalar faaliyete geçirilmeli ve üretim sürecinde fosil yakıt kullanılması yerine temiz üretim tekniklerine geçilmelidir. Kalite seviyesi yüksek maliyeti düşük sanayileşmeye yönlendirecek politikalar uygulanmaya konulmalıdır. Atıkları üretime tekrar dâhil ederek yeniden kullanılması sağlanmalıdır. Böylece kıt olan kaynakların kullanıldıktan sonra tekrar üretime dönüştürülmesi sağlanmış olacak sürdürülebilirlik özellikle sanayileşme alanında artacaktır. Böylece sürdürülebilir kalkınmada başarı yakalanacaktır. Bu başarının yakalanması için politikaların sunulmasının yanında uygulanması daha önemli olacaktır.

KAYNAKÇA

- Albayrak, E. N. ve Gökçe, A. (2015). Ekonomik Büyüme ve Çevresel Kirlilik İlişkisi: Çevresel Kuznets Eğrisi ve Türkiye Örneği, *Social Sciences Research Journal*, 4(2), ss. 279-301.
- Aytun, C. Akın, C. S. Ve Algan, N. (2017). Gelişen Ülkelerde Çevresel Bozulma, Gelir Ve Enerji Tüketimi İlişkisi. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(1), ss. 1-11.
- Başar, S. ve Temurlenk, M. S. (2007). Çevreye Uyarlanmış Kuznets Eğrisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 21(1). ss.1-12.
- Canpolat, E. ve Fendoğlu, E. (2018). Hava Kirliliği İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analiz, *UİİİD-IJEAS*, (18. EYİ Özel Sayısı), ss.309-324.
- Çağlar, A. E. ve Mert, M. (2017). Türkiye'de Çevresel Kuznets Hipotezi ve Yenilenebilir Enerji Tüketiminin Karbon Salımı Üzerine Etkisi: Yapısal Kırılmalı Eşbütünlüşme Yaklaşımı. *Yönetim Ve Ekonomi*, 24(1), ss. 21-38.

- Çetin, M. ve Ecevit, E. (2015). Urbanization, Energy Consumption and CO2 Emissions in Sub-Saharan Countries: A Panel Cointegration and Causality Analysis. *Journal of Economics and Development Studies*, 3(2), 66-76.
- Çınar, S. (2011). Gelir ve CO2 Emisyonu İlişkisi. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2, ss. 71-83.
- Haggar, M.H., “Greenhouse Gas Emissions, Energy Consumption and Economic Growth: A Panel Cointegration Analysis from Canadian Industrial Sector Perspective”, *Energy Economics*, 2012, 34, pp. 358-364,
- Çelikay, Ferdi (2017). Milli Gelirin Vergi Yükü Üzerindeki Etkileri: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı ile Türkiye Üzerine Bir İnceleme (1924-2014), *Sosyoekonomi*, Cilt: 25, Sayı: 32, ss. 169-188
- Çoban, O. ve Şahbaz Kılınç, N. (2015). Yenilenebilir Enerji Tüketimi Ve Karbon Emisyonu İlişkisi: Tr Örneği *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 38, ss.195-208.
- Dam, M. M. Karakaya, E. Ve Bulut, Ş. (2013). Çevresel Kuznets Eğrisi Ve Türkiye: Ampirik Bir Analiz. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, ss. 85-95.
- Erataş, F. ve Uysal, D. (2016). Çevresel Kuznets Eğrisi Yaklaşımının “Brict” Ülkeleri Kapsamında Değerlendirilmesi, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 64, ss. 1-25.
- Gujarati, D.N. (1999) . Temel Ekonometri, (Çev.) ŞENESEN, Ü., ve ŞENESEN, G., Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Güzel, F. (2020). Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezinin Türkiye Ekonomisinde Geçerliliğinin Ampirik Analizi. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, (30), ss. 59-76.
- Nakıpoğlu Özsoy, F. (2021), Turizm Sektörü ve Çevre Kirliliği Arasındaki İlişkinin Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezi Çerçevesinde İncelenmesi, *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), ss. 1-19.
- Kangallı Uyar, S. G. ve Karahan, Z.B. (2020). Genişletilmiş Çevresel Kuznets Eğrisi Modelinde İçsellik Problemi: Panel Kantil Araç Değişken Yaklaşımı *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 5(3), ss. 773-804.
- Keskingöz, H. ve Karamelikli, H. (2015). Dış Ticaret-Enerji Tüketimi Ve Ekonomik Büyümenin Co2 Emisyonu Üzerine Etkisi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, ss. 7-17.
- Kılıç, A. ve Akalın, G. Türkiye’de Çevre ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 : 2, ss. (49-60).
- Kılıç, C. Kurt, Ü. Ve Balan, F. (2020). Kentleşme Ve Sanayileşmenin CO2 Emisyonu Üzerindeki Etkisi: Türkiye İçin ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, ss. 18 (2); 182-196.
- Kocak, E. (2014). Türkiye’de Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezinin Geçerliliği: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 2(3), ss.62-73.
- Lebe, F. (2016). Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezi: Türkiye İçin Eşbütünlük Ve Nedensellik Analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 17 (2), ss. 177-194.

Sanayileşme-Enerji Tüketimi ve Büyümenin Co2 Emisyonu Üzerindeki Etkisi: Türkiye İçin ARDL Sınır Testi Yaklaşımı

- Liu, X. ve Bae, J. (2018). Urbanization and industrialization impact of CO2 emissions in China. *Journal of Cleaner Production*, 172, ss. 178-186.
- Özpolat, A. ve F. Nakıpoğlu-Özsoy (2022), "The Effect of Technological Innovations on Environmental Quality in Selected OECD Countries", *Sosyoekonomi*, 30(51), 11-31.
- Öztürk, Z. & Öz, D. (2016). The Relationship between Energy Consumption, Income, Foreign Direct Investment, and CO2 Emissions: The Case of Turkey. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2), 269-288.
- Pesaran, M. Hashem, Shin ve Yongcheol.,Smith, Richard. J. (2001), "Bounds testing approaches to the analysis of level relationships", *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.
- Saatçi, M. ve Dumrul, Y. (2012). Çevre Kirliliği Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Çevresel Kuznets Eğrisinin Türk Ekonomisi İçin Yapısal Kırımlı Eş-Bütünleşme Yöntemiyle Tahmini. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 37, ss.65-86.
- Sancar, O. ve Bostancı, S. H. (2020). COVID-19 Pandemi Sürecinde Karbon Emisyonu Üzerine Bir Tartışma. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, ss. 269-292.
- Seker, F. ve Çetin, M. (2015). Düşük Karbonlu Yeşil Büyüme Ve Karbondioksit Salımının Temel Belirleyicileri: Türkiye Uygulaması. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), ss. 22-41.
- Sevüktekin M. ve Çınar M., *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi*, Ezgi Matbaacılık, 4.Baskı, Bursa, 2014.
- Shahbaz, Muhammad ve Lean, Hooi Hooi (2012). Does Financial Development Increase Energy Consumption? The Role of Industrialization and Urbanization in Tunisia, *Energy Policy*, Sayı: 40, ss. Şahin, G. ve Gökdemir, L. (2019). Kentleşmenin Çevre Kalitesi Üzerindeki Etkisi: Türkiye Olgu Örneği, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(18), ss. 473-479.
- Uçak, S. ve Usupbeyli, A. (2013). Sürdürülebilir Kalkınmada Karbondioksit Emisyonları Büyüme İlişkisi: Brics Ülkeleri Ve Türkiye. *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(2) , 492-504.
- Uçar, B. ve Tunçşiper, B. (2020). Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezinin Türkiye için geçerliliğinin sınanması: Granger Nedensellik Analizi, *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(2), 658-666.
- Ulucak, R. Ve Erdem, E. (2012). Çevre - İktisat İlişkisi Ve Türkiye'de Çevre Politikalarının Etkinliği. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 4(6), ss. 78-98.
- Yücel, M. A. (2021). Çevresel Sürdürülebilirliğin Değerlendirilmesi: Dinamik Mekânsal Panel Veri Yaklaşımı. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), ss. 53-90.
- Zanbak, M. Ekinci, M.E. Atvur, S. (2020). Çevre Dostu Büyüme Mümkün mü? Yükselen Piyasalara Yönelik Ampirik Bir Analiz. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 10(2), 453-478.

The Digital Transformation of the European Union Surveillance Technologies from Panopticon to Eurosur

Panoptikon'dan Eurosur'a Avrupa Birliği Gözetleme Teknolojilerinin Dijital Dönüşümü

Mehlika Özlem ULTAN^a

Abstract

The European Union is currently implementing a digital transformation process in many policy areas. The surveillance technology of the Union is one of them. From the historical perspective, this study concentrates on determining the relation between Jeremy Bentham's 'Panopticon model' and Micheal Foucault's 'Watchtower' approach and the digital transformation of the European Union surveillance technologies. Bentham's Panopticon model is a metaphor which describes the new society of the eighteenth century. Foucault took it as an example, improved the idea, and tried to describe the model as a watchtower. The main aim of Foucault was to illustrate the differences between surveillance techniques before and after the eighteenth century. Taking these models as a starting point, this study aims to show the digital transformation of the European Union's surveillance methods as a common policy. For this purpose, it will be examined whether the EU's surveillance systems and border policies are a permanent cage for modern society as stated in these models or not.

Key Words: Panopticon, Watchtower, Bentham, Surveillance, Covid-19

Başvuru: 04.05.2023

Kabul: 27.09.2023

Özet

Avrupa Birliği günümüzde birçok politika alanında dijital bir dönüşüm süreci uygulamaktadır. Birliğin gözetleme teknolojisi de bunlardan biridir. Bu çalışma, tarihsel perspektiften Jeremy Bentham'ın 'Panoptikon Modeli' ve Micheal Foucault'nun 'Gözetleme Kulesi' yaklaşımı ile Avrupa Birliği gözetleme teknolojilerinin dijital dönüşümü arasındaki ilişkiyi değerlendirmeye odaklanmaktadır. Bentham'ın Panoptikon modeli, on sekizinci yüzyılın yeni toplumunu tanımlayan bir metafordur. Foucault bunu örnek almış, fikri geliştirmiş ve modeli bir gözetleme kulesi olarak tanımlamaya çalışmıştır. Foucault'nun temel amacı, on sekizinci yüzyıl öncesi ve sonrası takip teknikleri arasındaki farkları göstermektir. Bu çalışma, bu modellerden yola çıkarak Avrupa Birliği'nin ortak bir politika olarak takip yöntemlerinin dijital dönüşümünü göstermeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla, Birliğin takip sistemleri ve sınır politikalarının bu modellerde belirtildiği gibi modern toplum için kalıcı bir kafes olup olmadığı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Panoptikon, Gözetleme Kulesi, Bentham, Takip, Covid-19

^a Assoc. Prof. Dr., ULTAN Mehlika Özlem, Kocaeli University, International Relations Department, ozlemultan@gmail.com.

INTRODUCTION

Developments in international relations, transformation of states and systems, population growth and wars have made it necessary for states to survive by constantly producing new policies. It is possible to find the basis of the digital transformation processes that European countries are experiencing today before the 18th century. Even in a period when technology was not yet developed, it is seen that studies were carried out on observing people and monitoring and controlling their behaviors. The most interesting example of these studies was revealed in the 18th century with Jeremy Bentham's 'Panopticon model'. This model, which was designed as an architectural structure and adapted to the prison system for the first time, was examined by many philosophers, especially Micheal Foucault, in the following centuries. In addition, it has been organized by the leaders in a way that will spread to many areas in daily life by making use of technological developments. This transformation, which took place in Europe before the 20th century, was also handled by the European Union, which was established after the 1950s, and the Union implemented new policies to ensure border security by using the metaphor of the 'Fortress of Europe'. The tracking systems, which have developed with the help of technology since the 18th century, appear as one of the most important digital transformation processes the Union deals with to ensure its security.

In this direction, the main purpose of the study is to explain the measures and surveillance systems implemented by the EU which can be increased to a high level in cases requiring urgent measures such as the Covid-19 pandemic, and to discuss the infrastructure of these systems based on the 'Panopticon model' of Jeremy Bentham in the 18th century. In this context, first of all, Bentham's panopticon mechanism and Foucault's watchtower metaphor, which are accepted as the basis of tracking systems, will be discussed. Then, the digitalization of these techniques with today's technologies and how they are handled within the scope of the European Union border policies will be examined. While examining the relationship between the Panopticon and the European Union surveillance system, the study prioritized the development and change of technology and tried to present the data obtained from primary and secondary sources comparatively.

Developments in international relations, transformation of states and systems, population growth and wars have made it necessary for states to survive by constantly producing new policies. It is possible to find the basis of the digital transformation processes that European countries are experiencing today before the 18th century. Even in a period when technology was not yet developed, it is seen that studies were carried out on observing people and monitoring and controlling their behaviors. The most interesting example of these studies was revealed in the 18th century with Jeremy Bentham's 'Panopticon model'. This model, which was designed as an architectural structure and adapted to the prison system for the first time, was examined by many philosophers, especially Micheal Foucault, in the following centuries. In addition, it has been organized by the leaders in a way that will spread to many areas in daily life by making use of technological developments. This transformation, which took place in Europe before the 20th century, was also handled by the European Union, which was established after the 1950s, and the Union implemented new policies to ensure border security by using the metaphor of the 'Fortress of Europe'. The tracking systems, which have developed with the help of technology since the 18th century, appear as one of the most important digital transformation processes the Union deals with to ensure its security.

In this direction, the main purpose of the study is to explain the measures and surveillance systems implemented by the EU which can be increased to a high level in cases requiring urgent measures such as the Covid-19 pandemic, and to discuss the infrastructure of these systems based on the 'Panopticon model' of Jeremy Bentham in the 18th century. In this context, first of all, Bentham's panopticon mechanism and Foucault's watchtower metaphor, which are accepted as the basis of tracking systems, will be discussed. Then, the digitalization of these techniques with today's technologies and how they are handled within the scope of the European Union border policies will be examined. While examining the relationship between the Panopticon and the European Union surveillance system, the study prioritized the development and change of technology and tried to present the data obtained from primary and secondary sources comparatively.

1. JEREMY BENTHAM'S 'PANOPTICON MODEL'

The turmoil and internal disturbances experienced by the empires in 18th-century Europe made it necessary for the government to establish authoritarian control systems. The Panopticon idea of Bentham, which is one of the subjects of the study, emerged in this period, on the possibility of being a solution to this process. Contrary to what is known, the design of this control mechanism belongs to his brother, Samuel Bentham, not Jeremy Bentham (Furlong, 2021: 136). Architect Samuel Bentham collaborated with his brother Jeremy Bentham when he was asked to design this building in 1785. Therefore, while the designer of the panopticon is architect Samuel Bentham, the idea of how the systems in the design will work belongs to Jeremy Bentham. This structure is referred to as the Panopticon as stated. The word panopticon is derived from two different words known as "pan" and "opticon". The word 'pan' means whole, while the word 'opticon' means to observe. For this reason, the building takes the name Panopticon, which means "Observing the Whole" in accordance with the task it will

fulfill. And also, the name was derived from the figure in Greek mythology, Panoptes, who was a giant with a hundred eyes (Özdel, 2012: 23).

The idea underlying the Panopticon thought of Jeremy Bentham, also known as the founder of utilitarianism, is actually based on an international political economy. This is related to the control of the free market and the free labor market by the government. The key point here is control. In order to ensure order in society, human behavior must be kept under control, and when necessary, it must be changed and intervened by a government. For the continuity of society with economic freedom, there is a need for a state apparatus that attaches importance to surveillance activities. The government can do this by collecting data, keeping health records, monitoring the economic movements of citizens, and keeping criminal records (Gill, 1995: 17).

Considering the political and economic conditions of the 18th and 19th centuries, Bentham's Panopticon model is based on the idea that people act in their own interests and constantly try to maximize them. According to Bentham, individuals should be free to make their decisions and making their choices; however, they should be prevented from harming the general interest of society. On the contrary, they should be encouraged to make choices that are in everyone's best interest. A person who acts only for his own benefit will also be unreliable. Therefore, they should be subject to surveillance (Türe ve Türe, 2019: 99). While individuals make free choices, the choices they make should be shaped by the institutions created by the government and the reward and punishment mechanisms set forth by its rules. Thus, while individuals progress in line with their interests, they become able to serve the common interest of society with their behaviors shaped by the surveillance of power (Laval, 2012: 52).

The main idea of Bentham's Panopticon is based on the principle that "the closer you are watched, the better you behave". This principle is Bentham's key point. According to Bentham, security is the basic condition for the happiness of society. This system, which he proposed to be developed for current or potential criminals, is based on monitoring the movements of criminals and operating the reward and punishment mechanism. These people, who are aware that they are being watched, will develop their behavior accordingly and will know the consequences (Steadman, 2007).

"The Panopticon consists of a ring building and a tower in the middle of this ring. It has a watchtower in the middle and large windows that look into the interior of the ring-shaped building that surrounds the tower. The ring-shaped building is divided into cells. The cells also have two large windows, one looking in and the other out. The window facing the inside coincides with those of the tower. Thanks to the light coming from the window looking out, it is possible to follow the silhouettes of the prisoners in the cells in the ring-shaped building easily from the tower. The inside of the tower is not reflected outside, so it is impossible to tell how many people are in the tower, or even if there is anyone." (Türe ve Türe, 2019: 101). This model is a design that allows unseen surveillance. The panopticon is not only a prison, but also a power technology and surveillance project.

Based on the idea of controlling large masses, it was thought that it could also be used for purposes such as surveillance, imprisonment, forced labor, and education. The main idea is control and authority, in this context, the effective and efficient surveillance of the person who will provide control is based on the logic of 'invisible surveillance'. Thus, even if there is no watcher, the person will have to control his behavior with the feeling of being watched, so that the authority will be able to shape his behavior in the way he wants. Thus, the government can make the authority it wants permanent (Strub, 1989: 42).

Bentham's Panopticon design received some attention in the United Kingdom and the United States but was not considered in countries such as France and Ireland. In 1826, prisons were built in two states of the USA with Bentham's design, but when it was not found very successful in practice, the old system was returned (Steadman, 2012).

2. MICHEAL FOUCAULT'S 'WATCHTOWER' MODEL

Micheal Foucault, starting from Bentham's description of the prison-Panopticon, has worked on the invisibility of modern powers and was inspired by Bentham's idea in the context of the way power provides discipline (Murakami Wood, 2016: 8). Foucault, one of the important sociologists of the 20th century, has worked on the position of individuals from the point of view of power during the transition from feudal order to capital order. Accordingly, the individual was not important for the power in the feudal system; what was important was the concepts of land, village, and family. However, in the capitalist system, since it is feared that individuals will overturn this newly emerged order through rebellion or resistance, and it is aimed to prevent this, the necessity of monitoring each individual one by one has emerged. Foucault mentions that there are similar practices to the Panopticon in the feudal order. He tries to explain this with the examples of quarantine developed as a precaution against the plague and leprosy epidemic in the Middle Ages. In this period, the rules are based on closing the person somewhere. Those who break the rules and oppose the authority of the government are punished with death. Therefore, unlike trying to improve individuals, the aim was to individualize and monitor society (Foucault, 1980: 34).

The Digital Transformation of the European Union Surveillance Technologies from Panopticon to Eurosur

When the epidemic period and the capitalist period are compared, instead of the king's power, it is understood that an invisible power administration has emerged where there are no open strategies and clear punishments, and individuals try to control their behavior due to the oversight of the power. This situation shows that the power has begun to change the form, and that there has been a transformation from the power of one person to the 'power of the eye'. While Bentham's Panopticon is based on watching a certain group of individuals, Foucault considers this situation as a 'Watchtower' by saying that the whole world has turned into a giant Panopticon. In the 21st-century society, the Watchtower (giant tower) is the power, individuals believe that they are constantly watched without being able to see who is in the tower. Citizens who are individualized in cells created by the surveillance power, without being able to communicate with each other, have to live with the thought of being watched. The individuals, who are constantly watched by the eye on the top of the tower, are controlled by invisible power (Özdel, 2012: 25).

"Panopticon refers to Bentham's surveillance architectural construction, which is specifically used in prisons as a means to optimize the observation of inmates by a single guard, without the inmates being aware that they are being watched." To be able to accomplish this, Bentham envisioned the construction of an annular building with a watchtower in the centre. The tower has wide windows that open onto the inner side of the ring. The peripheral building is divided into cells with two windows: one on the inside facing the tower and the other on the outside to let light in. This creates the effect of backlighting, exposing the captive's shadows in the cell. (Rathbone, 2022). According to Foucault these cells "are like so many cages, so many small theatres, in which each actor is alone, perfectly individualized and constantly visible". The prisoner is responsible for observation and getting information, never responsible for communication or visibility. This control is the basis of the 'guarantee of order'. Accordingly, power should be guided by the principle of visibility and verifiability. Power is individualized and internalized in a process known as panopticism (Foucault, 1991: 201). The central observation served as both the exercise of power and the registration of knowledge (Fox, 1989: 723).

When it comes to surveillance systems, first Bentham's Panopticon and then Foucault's Watchtower can be discussed. These systems are based on central monitoring of individuals and can also be considered architectural designs. Thus, they are explained by architectural surveillance theories. The next stage is the adaptation and digitalization of these physical architectural surveillance designs. The widening of the distance between monitored individuals made it impossible to physically monitor individuals and resulted in the digitalization and globalization of surveillance technologies and the development of a networked surveillance mechanism. Thus, surveillance is conceptualized, the movements of society are turned into data, and today's monitoring technologies emerge by combining physical and digital within surveillance. Thus, power institutionalizes and legitimizes surveillance (Galič, Timan and Koops, 2017: 9).

When the etymological origin of the concept of surveillance is examined, it is seen that it means 'sur' (from above) and 'veillance' (to watch). The entry of the surveillance process into daily life after Bentham and Foucault started with the use of Closed-Circuit Television (CCTV) cameras in areas such as highways, airports, and workplaces. Thus, it can be said that surveillance and follow-up in public spaces are spreading more and more. It is seen that the developments in information and communication technologies after the 1960s were also effective in this spread. In this process, while the individual is observed to stay within the framework of certain behavioral patterns, there are also explanations that the purpose is to protect and care for the individual (Galič, Timan and Koops, 2017: 10). Today the panopticon method helps to surveil in various settings such as the consumer contexts, government administration, and workplace. This can happen to some extent in all countries. In this study, case study was adopted as the research method. In this direction, the surveillance policies of the European Union were selected as a case study and an evaluation was tried to be made with the document analysis method. Thus in this study, the European Union will be examined in the context of surveillance policies.

3. EUROPEAN UNION AND SURVEILLANCE

Apart from the 18th-century panopticon model, the modern panopticon does not rely on a central watchtower. According to the modern panopticon, there should be secrecy. In other words, the main aim is to make people forget that they are under observation. Today's technologies allow security cameras to be as small as possible, even if they can be seen clearly. Thus, with camera systems that can be integrated with the environment, the tendencies and behaviors of citizens and consumers can be easily controlled. It is stated that the surveillance mechanism is made for the public good and it is stated that there is no need to be afraid of the modern panoptic system.

With the changes in technology, the use of fingerprint and face recognition technology has led to new developments in surveillance systems. These databases, which record facial patterns, do not only serve the public interest, but also become a tool for catching possible criminals, and finding terrorist-related persons, missing persons, or refugees.

Foucault's theorization of surveillance is useful in order to understand the character of the European border regime. The European border regime is a way of attracting the "right kind of migrant" and sorting out the "wrong ones". Contrary to Bentham, Foucault did not work on controlling individual behavior, he suggested that this issue should be examined by the state. However, it is also seen that he uses surveillance systems as a discipline tool. He states that the state's surveillance systems are designed accordingly. The European border regime's mission is to let certain people and goods in and prevent others from entering, and control them once they enter. This mechanism is not new, it is a redesigned version of Foucault's watchtower. "The European surveillance border regime can be characterized as a yet incomplete, partially -big- data-driven, partial- algorithmic, partially but increasingly digital, and panoptic power structure in the making." (Huber, 2020: 115, 119). Borders and immigration policies are not enough to stop irregular migration, so many governments turn to internal migration control for settled irregular migrants. These kinds of policies that identify irregular migrants are vital. At this point, registration and identification mean computerized and networked databases. The EU member states are currently developing a network of databases in the field of irregular/illegal immigration (Broeders, 2007: 71).

The EU member states have adopted various technological instruments that have serious consequences for many of the EU's policies such as migration, free movement, and border policies (Sadik and Kaya, 2020). In the following section, the technologies of surveillance and control, particularly the EU's information technology systems, Schengen Information System, Visa Information System, and Eurodac are investigated to exemplify the EU's surveillance practices.

3.1. Schengen Information System

The concept of free movement was to enable the working European population to freely travel and settle in any EU State. In 1985, in Schengen, with the signing of the Agreement on the gradual abolition of checks at common borders, an Agreement was reached. After the signing of the Convention implementing that Agreement in 1990, the Schengen Agreements which were born as an intergovernmental initiative started in 1995 (Schengen Area, 2022). Schengen operates two comprehensive registration and surveillance systems. The former is the Schengen Information System (SIS) that relies on data-based registration and surveillance system made up of national databases that feed information into the central one in Strasbourg. Even though it is in operation, the need to design an SIS II is caused to the renegotiation and redevelopment of SIS in an enlarged EU (Broeders, 2007: 79). SIS II was implemented in 2006 to establish a technologically viable system capable of accommodating the expanded European Union, and it has evolved into the largest database within the EU. Since its inception, the majority of the data stored in the system pertains to third-country nationals who have been denied entry into the Schengen Area (König, 2016: 5). The latter is SIRENE that is twinned with the SIS as an auxiliary or supplementary system (Broeders, 2007: 79).

3.2. Visa Information System

The Visa Information System (VIS) consists of a central Information Technology system and a communication infrastructure that links the central to national systems. VIS connects consulates in non-EU countries and all external border crossing points of Schengen states. It processes data and decisions related to applications for short-stay visas to visit, or to transit through the Schengen Area. The system can be used in biometric matching, primarily of fingerprints, for both identification and verification purposes (Visa Information System, 2022). Introduced in 2008, the VIS operates in a similar manner to the SIS. It consists of a central database housed in the same headquarters as SIS and collaborates with national counterparts. The primary purpose of VIS is to register individuals who enter the Schengen Area with a visa, with the main goal of facilitating the identification of individuals who have remained irregularly within the Schengen Area beyond the expiration of their visa (König, 2016: 5). From the point of view of the VIS, it is not possible to register irregular migrants, especially when they enter illegally. Irregular immigrants may enter the country illegally, come on a legal visa and remain illegal after the visa expires, or come as asylum seeker and stay after their asylum request is rejected. In all these cases, databases work differently. Those who come within the scope of the asylum procedure are registered with EURODAC. Those who come legally are included in the VIS database. Persons who are controlled and monitored by identity, fingerprint, and face recognition can be found much more easily through the central network in the Union's surveillance systems (Broeders, 2007: 85).

3.3. EURODAC

The prominence of external border management was heightened due to the increasing threat of terrorism and illegal activities following the March 2004 Madrid attack. This attack had an impact on the security policies of European Union nations, thereby amplifying the significance of justice and home affairs (Ultan, 2020: 352). EURODAC, the European Dactylographic comparison system, was established in 2003 with the purpose of assisting the enforcement of the Dublin Convention on asylum. Serving as an asylum fingerprint database for the European Union, EURODAC captures the fingerprints of applicants to deter concurrent asylum applications in multiple member states. In cases where a match is found within the stored dataset, applicants can be transferred to the member state where their initial asylum claim was lodged (König, 2016: 5). In 2013, revisions were made to the EURODAC Regulation, expanding its application beyond asylum to

The Digital Transformation of the European Union Surveillance Technologies from Panopticon to Eurosur

combat terrorism, crime, and irregular migration. Through the implementation of the "Passenger Name Records-PNR" program, introduced by a decision of the Commission, individuals attempting to enter EU member countries are subjected to registration. The PNR system enables the collection of various personal data, including individuals' contact details, travel dates, payment information, ticket details, and even seat numbers on the plane. These types of information are treated on an equal level for all individuals entering EU countries, forming part of the efforts to counter terrorism and irregular migration. Consequently, it becomes evident that the information of all foreign nationals is accessed and stored in a uniform manner (Passenger Name Records, 2022).

3.4. Europol and EUROSUR

These data collection and tracking systems act in coordination with Europol and EUROSUR. On January 3, 1994, Europol commenced its operations under the name "Drugs Unit" with a limited scope, primarily focused on combating drug-related crimes and facilitating information sharing among member countries. Europol's responsibilities encompass various tasks such as facilitating information exchange, gathering and analyzing intelligence, notifying national authorities about criminal situations, supporting investigations in member states, and establishing an interconnected network of shared information. Europol's jurisdiction and activities extend beyond drug trafficking to encompass areas such as irregular migration and human trafficking, cybercrime, fraud, money laundering, financial offenses, terrorism, and organized crime (About Europol, 2022).

The European Border Surveillance system (EUROSUR), established in 2013, serves as a framework to enhance information sharing and collaboration between Member States and FRONTEX. Its main objective is to enhance situational awareness and response capabilities at the external borders. EUROSUR operates as a network designed to collect, exchange, and analyze information related to land and sea border surveillance. It encompasses activities such as monitoring, detecting, identifying, tracking, preventing, and intercepting unauthorized border crossings. The primary aim is to detect, prevent, and combat illegal immigration and cross-border crime while also contributing to the protection and preservation of migrants' lives. EUROSUR functions through close cooperation between national border guard forces and the EU's external border authorities (Eurosur, 2022).

4. RESULTS OF THE RESEARCH

All these works carried out by the European Union through digital transformation have made it much easier to control people after the development of the Panoptic system. In the transformation process of surveillance systems, the European Union has paid attention to the development of common policies in this area in order to ensure its security. In this respect, it has introduced digital transformation in many areas from border security to data security, from the control of immigrants to the free movement of EU citizens. Some of the European countries like Germany and France have expanded the scope of their own surveillance technologies during the years (Dworkin, 2015). While the application of these technological systems has been met in daily life, surveillance systems have been used to ensure border security in an emergency situation such as the Covid-19 epidemic, and a new structure has been brought to this process with a vaccine passport.

On 17 March 2020, EU leaders took the decision to temporarily restrict non-essential travel to EU countries, and this continued until 20 June 2020. In order to slow down the transmission of the current epidemic, the EU restricted free movement, took travel measures, and tried to adapt the digital transformation of the surveillance systems according to the current epidemiological situation (COVID-19 Travel Measures, 2023). After June 2020, the content of these limitations has been expanded, and especially with the developments related to the vaccine, the surveillance systems have been activated again. With the discovery of the Covid vaccine, EU leaders took steps to develop common measures and practices in these areas in order to minimize the impact of the epidemic on the four basic freedoms of the movement of goods, services, persons, and capital, and decided to start vaccinations and expand the Covid vaccination passport application (Kutluhan, 2022: 108). With the vaccination passport application, the digital transformation of the EU's surveillance systems has also been extended within the scope of health applications. This strict control practice was relaxed as of January 25, 2022, and all restrictions were lifted as of December 13, 2022. However, the way has been left open for the re-implementation of the established surveillance system in any way, if the epidemiological situation worsens (Travelling from outside the EU, 2023).

5. CONCLUSIONS

This study aimed to reveal how the philosophy of a surveillance system used in the 18th century developed in the following years and how it is evaluated today. It is seen that the Panopticon, which was designed by the Bentham brothers for the first time, was reconsidered by Foucault in the 20th century, and how it was used as a tool for states to establish power and discipline over the people. In both models, although individuals do not know by whom they are being followed since they

know that they are being watched, they have to regulate their movements and behaviors accordingly. With this method, those in management can control the behavior of individuals and enable them to behave as they wish. This situation can be seen in many applications in many regions of the world and can also be evaluated in the European Union policies. In particular, the philosophy of surveillance, which is used within the scope of border control, immigration policies and criminal pursuit, has gained importance with the contribution of technological developments. With the Schengen area and Visa Information System, legal entries and exits are followed, and with EURODAC, the data of illegal arrivals is controlled. Generally including biometric data, their aim is controlling migration flows and identifying and sorting legal and irregular migrants. It is understood that the system is followed up with Europol and EUROSUR in general. This situation is an indication that the effect of surveillance systems that emerged in the 18th century on the continuity of the state and the control of individuals' behavior continues to develop with the influence of today's technologies.

This change in surveillance technologies is moving towards the development of the Union's migration policies and the control of all states through a common system in the fight against crime. The role of surveillance technologies in monitoring potential criminals and securing the borders of the Union is increasing day by day.

As a result, it is possible to say that the system, which was based on controlling the behavior of the individual by observing in the 18th century, developed with the advancement of technology. The metaphor of the panoptic, which started as a prison surveillance system in the 18th century, was systematized in the following years and started to be adapted to daily life. When this metaphor pioneered by Bentham and then Foucault, combined with today's technologies, it would not be wrong to say that we are faced with a much more advanced surveillance system than they predicted. Although this situation is built on the pursuit of criminals by the states, nowadays everyone is aware that they are being watched through technology, but they continue to live by taking it for granted.

REFERENCES

- “About Europol”, <https://www.europol.europa.eu/about-europol>, 15.11.2022.
- “COVID-19 Travel Measures”, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/coronavirus/covid-19-travel-measures/#travel%20into%20EU>, 05.03.2023.
- “Eurosur”, https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/schengen-borders-and-visa/border-crossing/eurosur_en, 15.11.2022.
- “Passenger Name Records”, http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/police-cooperation/passenger-name-record/index_en.htm, 14.11.2022.
- “Schengen Area”, https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/schengen-borders-and-visa/schengen-area_en, 13.11.2022.
- “Travelling from outside the EU”, <https://reopen.europa.eu/en>, 15.03.2023.
- “Visa Information System”, https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/schengen-borders-and-visa/visa-information-system_eni, 14.11.2022.
- BOZKURT, K. (2022). “Covid 19 Pandemisi Sürecinde Avrupa Birliği Düzenlemelerine Bakış ve Aşı Pasaportu Uygulamasına İlişkin Bir Değerlendirme”, YÜHFD, 19, special issue: 101-123.
- BROEDERS, D. (2007). “The New Digital Borders of Europe EU Databases and the Surveillance of Irregular Migrants”, *International Sociology*, 22, (1): 71–92.
- DWORKIN, A. (2015). *Surveillance, Privacy, and Security: Europe’s Confused Response to Snowden*, European Council on Foreign Relations.
- FOUCAULT, M. (1991). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, Trans. A. Lane, Penguin Books.
- FOUCAULT, M. (1980). *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972–1977* C. Gordon (Ed.), Pantheon Books, New York.
- FOX, S. (1989). “The Panopticon: From Bentham’s Obsession to the Revolution in Management Learning”, *Human Relations*, 43, (8): 717-739.
- FURLONG, G. (2021). “Designs for a Panopticon Prison by Jeremy Bentham Section of an Inspection House; Plan of Houses of Inspection; Section Plan”, In *Treasures from UCL*, 136-139.
- GALIĆ, M., TIMAN, T. and KOOPS, B. J. (2017). “Bentham, Deleuze and Beyond: An Overview of Surveillance Theories from the Panopticon to Participation”, *Philosophy Technologies*, 30: 9-37.

The Digital Transformation of the European Union Surveillance Technologies from Panopticon to Eurosur

- GILL, S. (1995). "The Global Panopticon? The Neo-Liberal State, Economic Life and Democratic Surveillance", Published in *Alternatives*, 20, (1): 1-49.
- HUBER, G. J. (2020). *Power, Policies, and Algorithms – Technologies of Surveillance in the European Border Surveillance Regime*, Scientific Publishing, Karlsruhe.
- KONIG, M. (2016). "The Borders, they are a-changin! The Emergence of Socio-Digital Borders in the EU", *Internet Policy Review*, 5, (1): 1-14.
- LAVAL, C. (2012). "Discipline and Prevent: The New Panopticon Society", *Revue du Mauss*, 40: 47-72.
- ÖZDEL, G. (2012). "Foucault Bağlamında İktidarın Görünmezliği ve 'Panoptikon' ile 'İktidarın Gözü' Göstergeleri", *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 2, (1): 22-29.
- RATHBONE, M. (2022). "Panopticism, Impartial Spectator and Digital Technology", *Indo-Pacific Journal of Phenomenology*, 1-11, DOI: 10.1080/20797222.2022.2064720.
- SADIK, G. and KAYA, C. (2020). *The Role of Surveillance Technologies in the Securitization of EU Migration Policies and Border Management*, *International Relations*, 17, (68), 145-160.
- STEADMAN, P. (2012). "Samuel Bentham's Panopticon", *Journal of Bentham Studies*, 1-30, DOI: 10.14324/111.2045-757X.044.
- STEADMAN, P. (2007). "The Contradictions of Jeremy Bentham's Panopticon Penitentiary", *Journal of Bentham Studies*, 9: 1-31, DOI: 10.14324/111.2045-757X.030.
- STRUB, H. (1989). "The Theory of Panoptical Control: Bentham's Panopticon and Orwell's Nineteen Eighty-Four", *The Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 25: 1-20.
- TÜRE, C. F. and TÜRE, İ. (2019). "Bentham, Faydacılık ve Panoptikon", *The Journal of Academic Social Science*, 7, (98): 92-106.
- ULTAN, M. Ö. (2020). "The changing security perceptions of the European citizens and the European Union", Y. Bayar (Eds.), in *Handbook of Research on Social and Economic Development in the European Union*, IGI Global, 349-361.
- WOOD, D. M. (2016). "Beyond the Panopticon? Foucault and Surveillance Studies", J. Crampton and S. Elden, (Eds.), In *Space, Knowledge and Power: Foucault and Geography*, Ashgate, Aldershot, 245-263.

Hindistan Cumhuriyeti Çelik Bakanlığı: Kurumsal Bir İnceleme

Ministry of Steel of The Republic of India: A Corporate Review

Ümit Remzi ERGÜN^a

Özet

Modern devletin ortaya çıkmasında devletin merkezîyetçi özelliği, kamu hizmetlerini önem düzeylerine göre bölümlere ayırmayı zorunlu kılmıştır. Bu idarî bölümlendirmelerin etkin kamu yönetimi açısından uzmanlaşma, verimlilik ve idarî çatışmaları bertaraf edeceği varsayılmıştır. Çalışma, Hindistan'ın doğal kaynak zenginliği açısından ve demir çelik sektöründe uluslararası ticaretteki konumu ile ilgili olarak Hindistan Çelik Bakanlığı özelinde kurumsal bir inceleme yapmaktadır. Ülkede, Ticaret ve Sanayi Bakanlığı, KOBİ Bakanlığı, Maden Bakanlığı ve Ağır Sanayi Bakanlığı'ndan ayrı olarak kurulmuş çelik bakanlığının varlığı dikkat çekici olarak değerlendirilmektedir. Çalışmada yöntem olarak alanyazın taraması ve doküman analizi kullanılmıştır. Ülkenin, çelik sektöründeki rekabetçi yapısının yüksek olmasında ve dünyanın ikinci büyük çelik ihracatçısı konumunda bulunmasında müstakil bir hizmet birimi olarak Hindistan Çelik Bakanlığı'nın etkisi araştırılmıştır. Çalışma, Hindistan'da geçmişte ve günümüzde çelik varlığı, Hindistan Çelik Bakanlığı'nın tarihçesi, faaliyetleri ve organizasyon yapısı, bütçesi, bakanlığın eylem ve politikaları ile siyasi tepkiler başlıklarında konuyu ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Demir Çelik, Hindistan, Çelik Bakanlığı

Jel Kodları: D70, E60, O38

Başvuru: 04.05.2023

Kabul: 27.09.2023

Abstract

In the emergence of the modern state, the centralist characteristic of the state made it necessary to divide public services into departments according to their level of importance. It is assumed that these administrative divisions will eliminate specialization, efficiency and administrative conflicts in terms of effective public administration. The study conducts an institutional analysis of the Ministry of Steel of India in terms of India's natural resource wealth and its position in international trade in the iron and steel sector. The existence of the Ministry of Steel, which was established separately from the Ministry of Commerce and Industry, the Ministry of SMEs, the Ministry of Mines and the Ministry of Heavy Industries, is considered remarkable. Literature review and document analysis were used as methods in the study. The impact of the Ministry of Steel as a separate service unit on the country's high competitiveness in the steel sector and its position as the world's second largest steel exporter was investigated. The study examines the presence of steel in India in the past and present, the history, activities and organizational structure of the Indian Ministry of Steel, its budget, the actions and policies of the ministry, and political reactions.

Key Words: Iron Steel, India, Ministry of Steel, Ministerial Review, Ministry

Jel Codes: D70, E60, O38

^a Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı, Yönetim Ekonomisi Tezli Yüksek Lisans Programı, umit.r.ergun@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8967-1892

GİRİŞ

Ülkelerin iktisadî yapılarının şekillenmesinde doğal kaynaklar, etkili faktörlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Bir ülkenin iktisadî gelişiminin sanayi, tarım ve hizmet sektörlerinin oluşturduğu ana çerçeve içerisinde gerçekleştiği kabul edildiğinde, doğal kaynaklara doğrudan bağımlı olan bu sektörlerin, ülkenin iktisadî yapısı ile kuvvetli ilişki içerisinde buldukları görülmektedir. Kalkınma hamlelerinin lokomotif gücü olan doğal kaynaklar ile sanayileşmenin lokomotif gücü olan demir çelik sektörü birbirleriyle sürekli devinin ve etkileşim içerisinde bulunmaktadır. Bu etkileşimin verimli yönetimi ise siyasal iktidarın meşruiyeti ile hangi konuda, hangi temel görevlerin nasıl yerine getirileceğinin belirlenerek uygulanabilmesi ile gerçekleşmektedir. Etkin politika yönetiminde bir makam olarak bakanlık, bakanlar kurulu veya yürütme unsurlarında sayıca bir birimin fazla olması istenciyle değil, ülke sınırları içerisinde yaşayan gerçek, faaliyetlerini sürdüren tüzel kişilerin veya ülkenin sınır ötesi ilişkilerinin iyileştirilmesinin gönenciyle sorumluluk üstlenildiğinin göstergesidir. İktisadî faaliyetlerde öncü rol üstlenen devlet, aynı zamanda ülke sınırları içerisinde piyasa ekonomisinin geliştiricisi, piyasa yönlendirebilme yetenekleri ile uluslararası ticarete farklılaşabilmenin rekabetçisi, devlet gücünün doğal yapısı ile iktisadî açıdan zenginliğin kaynağı olarak da ifade edilebilecektir.

Ülkeleri etkileyen temel güçler ve trendler, çevre sorunlarının büyümesi, korumacılık ve ekonomik blokların büyümesi, çok uluslu şirketlerin sınırlar ötesi bir nitelik kazanması, hızlı teknolojik ilerlemeler, çatışan politikalar ve kabilecilik ile küresel karşılıklı bağımlılık olarak ifade edilebilecektir. Bu bağlamda çevre sorunlarının büyümesi ele alındığında, gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasında algı ve anlayış farklılıklarına rastlanılmaktadır. Gelişmiş ülkelerin, çevreye ilişkin yasaların gevşek olduğu veya hiç olmadığı yoksul ülkelerdeki daha düşük maliyetli üretime kıyasla, dezavantajlı bir duruma düşmeleri şikâyete konu olurken, az gelişmiş ülkeler, çevresel yasa ve düzenlemeleri kendi ekonomik gelişmelerini geriletken bir tehdit olarak algılamaktadırlar. Korumacılık ve ekonomik blokların büyümesi ise uluslararası ticarete iki taraflı, bölgesel ve çok taraflı yönetim, tarafların birbirleriyle uyumlu olabilmesi açısından kritik bir önem arz etmektedir. Ülkeleri etkileyen temel güçler ve trendlerden ağırlıklı olarak etkilenen faktörlerden biri de çok uluslu şirketlerin sınırlar ötesi nitelik kazanmalarıdır. Kazandıkları bu nitelik ile çok uluslu şirketler, serbest uluslararası organizasyonlardan son derece programlı, küresel erişime sahip süper şirketlere doğru evrilmişlerdir. Bunlardan çoğunun cirosunun, birçok ülkenin GSMH'sinden daha fazla olduğu görülmektedir. Bu nedenle bazı çok uluslu şirketlerin buldukları ülkenin politik sistemi, ekonomi politikası, endüstriyel gelişmesi ve yeni iş yaratması konularında ülkede önemli bir etkinliğe sahip oldukları ifade edilebilecektir. Pek çok endüstride, verimliliği arttıran teknoloji, toplam maliyetin oranı olarak işgücü maliyetlerinin azalmasına yol açmaktadır. Aynı zamanda teknoloji ve modern tasarım şirketlerin malzemenen tasarruf yapmasına da imkân sağlamaktadır. Bu nedenle Hindistan'ın teknolojik değişiminin özellikle son yıllarda gösterdiği dışa açılma ve küreselleşme eğilimleri ile ortaya çıktığı değerlendirilmektedir. Soğuk Savaş'ın sonu, uluslar arasında kökleri iktisadî ve etnik sorunlara giden ciddi sorunlara yol açmıştır. Bu noktada Hindistan gibi kültürel olarak çeşitlenmiş grupların yoğun olarak yer aldığı bölgelerde süregelen gerilimler, rakip oluşumunu arttırarak pekiştirmiş, iktisadî ve sosyal farklılıklar gerginlikleri ile beraber politik alana taşımıştır. Çok fazla etnik çoğulculuğun çatışmaları ve yaşanan politik huzursuzluklar, ulusal refahı yaratmanın temel engelleri arasında yer almaktadır. Küresel karşılıklı bağımlılık koşulları altında ise ülkelerin yapabilecekleri en kötü seçimler örneklendirilirken Brezilya ve Hindistan özelinde ülkelerin kendi kendine yeterlilik yollarını seçmelerine yer verilmektedir. Örneğin, Hindistan'ın uzun bir dönem boyunca her şeyi kendi başına yapmaya çalışması bilgisayar ve teknik işlemler gibi anahtar teknolojilerde geride kalmasına neden olarak gösterilebilecektir (Kotler, Jatusripitak ve Maesincee, 1997). Demir çelik sektörü özelinde bu durum ele alındığında Hindistan'ın eski çağlarından bugüne potansiyeli elinde bulundurduğu ve hem ulusal hem de uluslararası ticarî ve politik sistemde demir çelik sektörünün getirilerinden öncü ülkeler arasında sayılabilecek kadar faydalandığı görülmektedir.

Siyaset, aynı zamanda aktörlerin, birçoğu diğer aktörlerinkiyle çatışan değişik hedeflerine ulaşmak için ne kadar gücü elinde bulundurmaları gerektiği ile ilgili de bir konudur. Bu durum, uluslararası sistemlerin herhangi bir zamanda potansiyel savaş durumu sergilemesine de etki etmektedir. Güvenliğin, herhangi bir siyasî aktör tarafından garanti edilememesi, devletleri güvenliklerini garanti altına alabilmek için askerî ve ekonomik güce yönlendirmektedir (Balaam ve Dillman, 2021: 34). Uluslararası ekonominin gelişimi, Sanayi Devrimi ile serbestlik kazanan verimli güçler, teknolojinin modernizasyonu gibi etkenler doğal olarak büyük güçlere daha çok yararlı olmuş, sanayide yaşanan gelişmeler hem ekonomik ve jeopolitik eğilimleri arttırmış hem de ekonomik zenginlik göstergelerine etki etmiştir (Kennedy, 1991: 169, 170, 171). Günümüzde uluslararası faktörlerin birçoğu ülkeler arasında çeşitli yaptırımların uygulandığı iktisadî stratejiler ile şekillendirilmektedir. Çalışmada ele alınan konunun önemi de iktisadî özellikleriyle devlet yönetimine örnek bir inceleme olarak seçilen Hindistan Çelik Bakanlığı'nın incelenmesidir.

1. HİNDİSTAN'DA ÇELİK VARLIĞI

Bir ülkede, bir konuya veya politikaya bakanlık tahsis edilmesi seçilen konu veya politikanın önemi ile ilişkilidir. Bu önem düzeyi, ulusal veya uluslararası konjonktürel değişimlerin getirdiği yeni bir konu veya gündeme ilişkin olabildiği gibi ülkenin tarihinde varlığı ve yeri yıllardır değişmemiş konulara ilişkin de olabilmektedir. Hindistan Çelik Bakanlığı da ülkenin bağımsızlığını kazandığı 1947 yılından beş yıl sonra kurulmuş olmasına rağmen, dünya demir çelik tarihi içerisinde

Hindistan'ın konumu çok daha eski dönemlere dayanmaktadır. Bu nedenle, çalışmada öncelikle Hindistan'ın geçmiş ve günümüz koşullarındaki çelik varlığının bilinmesi anlamlı olarak değerlendirilmiştir.

1.1.Hindistan'da Çelik Varlığının Tarihçesi

Ana metal sanayinde büyük bir dilimi kapsayan demir-çelik sektörü, birçok sektöre girdi sağlaması açısından öncelikli ve önemli endüstriler arasında yer almaktadır. Demir çelik sektörü için bu öncelik ve önemlilik, iktisadî kuram ve ekollerden ve hatta ticarî coğrafya kavramlarından daha da öncesine dayanmaktadır. Çelik, demir cevherinden elde edilen bir alaşım olup, sertlik ve şekil verilebilirlik açısından kullanıcılarına avantaj sağlamakta ve ekonomik değeri yüksek ürünler arasında sınıflandırılmaktadır.

Demir cevheri ilk önceleri takı malzemesi olarak M.Ö. 2000'li dönemlerde, çeliğin geliştirilmesinden sonra kullanılmıştır. Metal olarak demirin elde edilmesi ve işlemlendirilmesi süreçlerinde M.Ö. 3000'li dönemlerden M.Ö. 2000'li dönemlere dek Çin ve Hindistan'da yüksek bir gelişmişlik düzeyinin bulunduğu bilinmektedir. Metalürjik geçmiş incelendiğinde ise Güneydoğu Asya bölgesi için yapılan en önemli tespitlerden biri de bakırı ve tuncu tanımadan, dolayısıyla bölgenin Bakır Çağı ve Tunç Çağı'nı yaşamadan Demir Çelik Çağı'na geçiş yapmış olmasıdır. Hintlilerin eski çağlarda demircilik sanatının gelişmişlik düzeyini yükselttikleri bilinmektedir. Hindistan'ın Eski Delhi kenti, bugün birbirinden ayrı sekiz bölge olarak gelişmiş bir yerleşim alanıdır. Bu sekiz bölgeden en son kurulan sekizincisi ise İngilizler tarafından oluşturulan Yeni Delhi kentidir. Tarihi dönem ürünlerinden Eski Delhi'de yer alan Gazneliler döneminde inşa edilen *Kutub Minar* isimli yapıda yer alan, 7.21 m yüksekliğine, 41 cm taban, 30 cm tepe çapı büyüklüğüne, 6 ton ağırlığına sahip, koni şeklinde dövme demirden oluşan sütun, küçük boyutlu korozyon izleri dışında paslanmadan günümüze ulaşmayı başarabilmiştir. Sütunun meteorolojik olaylara rağmen, 1600 yılı aşkın bir süredir varlığını koruması onu arkeologların ve metalürjistlerin ilgi odağı haline getirmiştir. M.S. 320-540 yılları arasında hüküm süren II. Chandragupta tarafından Hindu tanrısı Vişnu adına 402 yılında dikilmiştir. Yapı aynı zamanda 1206-1210 yılları arasında hüküm süren Türk Sultanı Kutbeddin Aybek'in yıktırıp yerine inşa ettirdiği Kuvvetü'l İslâm Camisi yerleşkesinde, Hint tapınağından geriye kalan tek parça özelliğini de taşımaktadır. Hindistan'da demirin ilk eritildiği tarih bilinmemekle birlikte geçmişi, M.Ö. 1500'lere uzanan en eski Hindu dinî kitabı *Rig-Veda*'da demir üretiminden söz edilmektedir. Hint mitolojik metinlerinden olan, *Upanhishad*'larda ise metalürjik faaliyetlerden söz edilmekte, M.Ö. 4'üncü yüzyılda bilgin *Kautilya* tarafından kaleme alınan *Arthashastra* isimli eserde cevherden metal özütleme ve alaşım teknikleri konularında bilgiler yer almaktadır (Tez, 2012: 11, 29, 31, 32).

Eski Çağlar'ın çelik yapımını ana hatlarıyla iki kültür arasında gruplandırarak ifade etmek de mümkündür. Bunlardan birincisi, Sri Lanka ve Orta Asya kültürü; diğeri de Hindu Hindistan kültürüdür. Bu kültürler, tarihi şahsiyetlerine doğal kaynaklardan yapılan atıflarla da isim vermişlerdir. Timur'un adının eski Türk dilinde demir, Moğol İmparatorluğu'nun kurucusu Temuçin'in adının ise demirci anlamlarına gelmeleri bu duruma örnek olarak verilebilecektir. Hindistan'ın M.Ö. birinci bin yıldan Orta Çağ'a dek ürettiği Hindistan çeliği, İslâm dünyasında Şam çeliği, İran'da pulad, Rusya'da boulat isimlendirmeleriyle bilinmektedir. 18'inci yüzyıla gelindiğinde ise İngilizler tarafından wootz steel olarak adlandırılan Hindistan çeliği Avrupa topraklarına ulaşmış, ürünün isimlendirmesi ise vaftiz edilmiş çelik olarak gerçekleşmiştir. Ürünün rağbet görmesinin temel nedeninin kendi döneminin en iyi kılıç, kama gibi saldırı ve savunma enstrümanlarının hammaddesi olmasıdır. Dövme demir, bitkisel lif ve kil malzeme ile özel bir üretimden geçirilerek elde edilen Hint çeliğinin, üretim tekniğinin Hintliler tarafından birkaç yüzyıl boyunca sır olarak saklandığı da bilinmektedir. Çeliği özellikli kılan bir başka faktör ise geçmiş dönemlerde, özellikle Sri Lanka'da, yüksek mevkilere kurulan demir fırınlarının Muson rüzgârları yardımıyla çalıştırılması sonucunda, hava akımından elde edilen faydanın yüksek sıcaklık elde edilmesine imkân tanınması sonucunda nihaî ürünün daha kaliteli olarak ortaya çıkmasıdır (Hummel, 2004).

1.2.Günümüzde Hindistan'da Çelik Varlığı

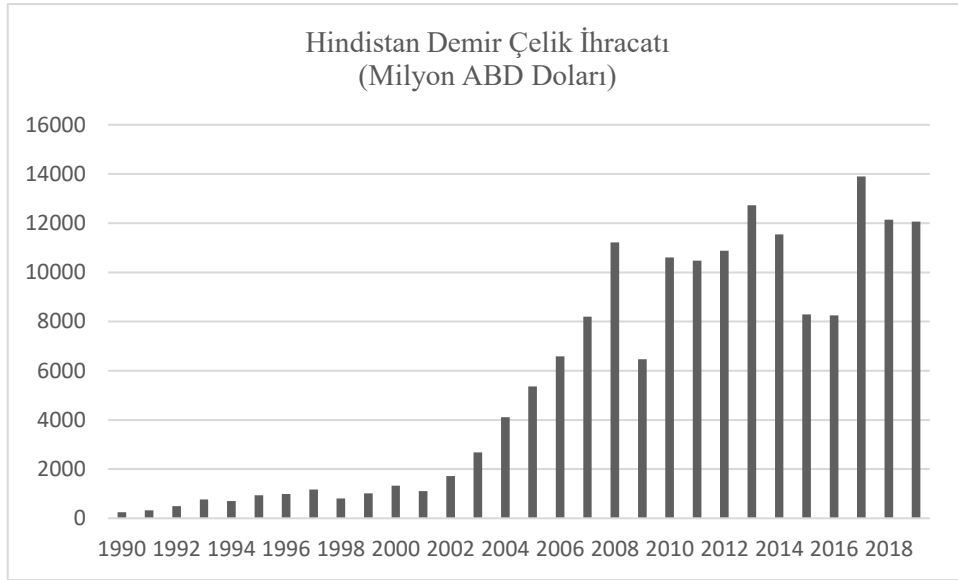
Çelik, dünya ülkelerinin endüstriyel yapılarının gelişmişliğe evrilmelerinde ana malzeme olarak kabul edilmektedir. Mühendislik bilgisi ve tekniği gerektiren ürünlerin tümü, mekanik aletler, inşaat malzemeleri, teller gibi ürünlerin dışında hammadde olarak ve hurda ürünlerden geri dönüşüm sağlanabilen özellikleri nedeniyle çelik, toplumların siyasal, ekonomik, kültürel ve sosyal yapılarında pozitif ve köklü değişimlerin yaşanmasında katalizör görevi görmüştür.

Hindistan'da bağımsızlığın kazanılmasına müteakip göreve gelen hükümetler, Hint çelik endüstrisinin gelişimine büyük önem vermişlerdir. 1991 malî yılında beşinin tamamı kamu sektöründe olmak üzere altı büyük tesis, on milyon tonluk üretim gerçekleştirmiştir. Hindistan'da üretimin geri kalanı olan 4.7 milyon tonluk üretim ise özel müteşebbis olarak faaliyet gösteren 180 işletmeden elde edilmiştir (Barad, 2010: 28). İlgili yıl özelinde ele alındığında miktarların büyüklüklerinin dikkat çekici boyutta olduğu değerlendirilmektedir.

Hindistan'ın çelik üretimi, bağımsızlığın kazanıldığı tarih olan 1947'den itibaren küçük ve orta ölçekte devam eden bir seyir izlese de 1980'li yıllara gelindiğinde iyi bir ivmelenme ile ikiye katlanmıştır. Bağımsızlığın kazanılması ve beş yıllık kalkınma planlarının devreye alınmasıyla birlikte Rourkela, Durgapur, Bhilai ve Bokaro'da dört entegre tesis daha inşa edilmiştir. Yükselmedeki ivmeli hareket, halen daha talebin karşılanmasında yetersiz kalınca Hindistan'da 1990'lı yılların

ortalarında yeni çelik fabrikaları için özel yatırım arayışına başlanmıştır. Çin'den alınan destek ile Batı Bengal bölgesinde 1 milyon ton kapasiteli çelik tesisi kurulmuş ve bunu diğer yatırımlar izlemiştir. Hindistan Çelik Bakanlığı'na bağlı Hindistan Çelik Otoritesi (Steel Authority of India) firması kamu iktisadî teşebbüsü olarak 1973 yılında kurulmuştur. SAIL, Hindistan'da ham çelik üretiminde %40'ın üzerinde bir paya sahiptir. Hindistan'ın büyüme gösteren iktisadî yapısının bir sonucu olarak ülkede talep seviyelerindeki artışla birlikte çelik üretimi de artmıştır. *Credit Suisse Group* tarafından Hindistan özelinde yapılan araştırmalar, ülkede çelik tüketiminin artmaya devam edeceğini öngörmektedir. Bu durum, ülkenin çelik üreticilerinin cesaretlenmesine ve yatırım kararlarını güvenle yönlendirmelerine fayda sağlayarak, Hintli çelik üreticisi olan 6 büyük şirketin yıllık bazda üretimlerini ve büyümelerini %13.4 ve %15.7'lik artışla kaydetmelerini sağlamıştır. (Barad, 2010: 29).

Şekil 1'de Hindistan'ın toplam demir çelik ihracatının yıllar itibarıyla değişimi, OECD veri tabanından elde edilen bilgilerle milyon ABD doları birimlendirmesiyle, 1990-2019 yılları için grafik yöntemiyle gösterilmiştir.

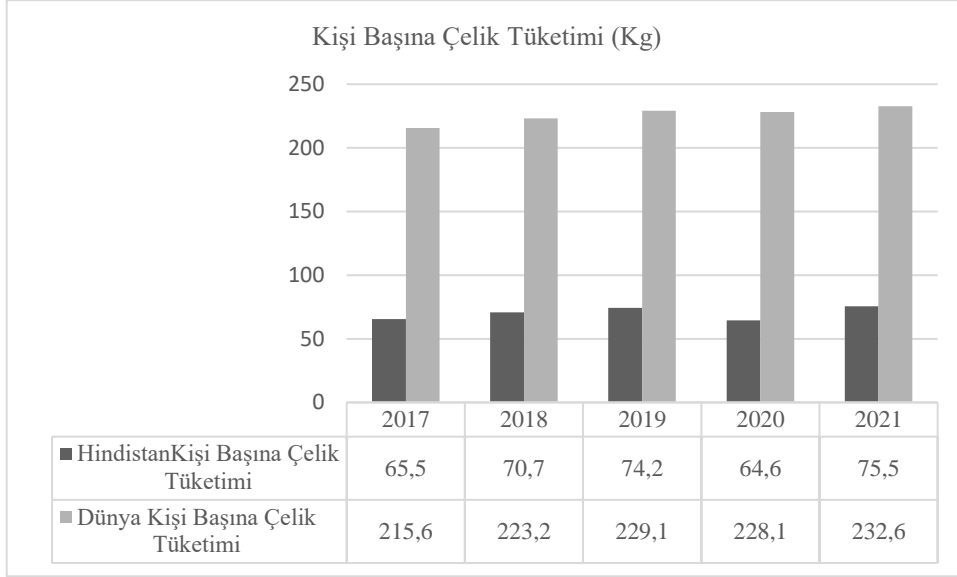

Şekil 1. Hindistan Çelik İhracatı

Kaynak: OECD Data

Grafik incelendiğinde 2002 yılı ve sonrası esas olmak üzere, özellikle 2008 yılında Hindistan'ın demir çelik ihracatı değerlerinde hızlı yükselişler görülmektedir. Bu durumun, uluslararası ticarî değişimlere demir çelik sektöründe organize olmuş bir yapıda hareket eden Hindistan'ın hızlı karar ve uygulamalarının sonucu ortaya çıktığı ifade edilebilecektir. 2008 yılında uluslararası demir çelik fiyatlarında yaşanan keskin düşüşe tedbir olarak hükümetin aldığı %15'lik ihracat vergisini geri çekme kararının etkili olduğu değerlendirilmektedir (Reuters, 2018). Hindistan'da demir çelik sektörü ağırlıkta olmak üzere ihracatı ve üretimi korumak adına sıklıkla bu tür uygulama ve yürürlüğe alınan çalışmalara rastlanmaktadır. Bu konuya bir örnek olarak da *Duty Entitlement Pass Book* (DEPB) programı verilebilir. 1997 yılında deklare edilen DEPB, Hindistan hükümetinin ülke sınırları içerisinde ihracatçılara sağladığı bir teşvik programıdır. DEPB programı girdiler üzerindeki ithalat vergilerinin geri alınarak ihracatta kullanılmasını sağlayan politikaların bir örneğidir. İhraç edilen ürüne karşı ihracatçı firmaya sunulan vergi kredisi sayesinde ihracat teşvik edilmekte, eğer yeni bir ihracat için ithalat söz konusu olursa da sağlanan finansman ile gerçekleştirilmektedir. İlk uygulandığı yıllarda ihracat ve ithalat için, 1997 yılı ve sonrasında ise program sadece ihracat işlemlerine dair finansal kolaylıklar sunmaktadır (Ahuja, 2001: 25, 26, 27).

Endüstri ilişkileri ve sanayileşmenin başlangıç süreçleri, belirli bir bölgede yayılım göstermesi, olgunlaşması ile sınır ve deniz ötesine geçmesi evrelerinin geçilerek bilfiil küreselleşme ve küresel gelişim içerisinde olduğu günümüz dünyasında kişi başına tüketilen demir-çelik miktarı da ülkelerin kalkınmışlıklarının göstergesi olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu cihetle, 2017-2021 yılları arasında Hindistan ve Dünya toplam kişi başına çelik tüketimi verileri Şekil 2'de grafik yöntemiyle gösterilmiş, veriler *World Steel Association*'un yıllık raporlarından derlenmiştir. Veri birimlendirmesi kişi başına kilogram olacak şekilde yer almaktadır (World Steel Association).

Şekil 2. Kişi Başına Çelik Tüketimi

Kaynak: World Steel Association

Çelik, günümüzde kullanımda olan yüksek oranda geri dönüştürülmüş malzemelerin başında gelmektedir. Çelik sektörü tarafından tüketilen hammaddelerin bir kısmı ve üretilen mamullerin de bir kısmı diğer sektörler tarafından tüketilmektedir. Bu nedenle lokomotif sektörler arasında gösterilen çelik sektörünün gelişmişliğin gösterilmesinde kişi başına çelik tüketimi verileri de önem kazanmaktadır. Son yıllarda ise katma değerli üretim ve teknik iyileştirmeler nedeniyle kişi başına paslanmaz çelik tüketimi de önem kazanmıştır.

Hindistan dünya çelik üretiminde önemli ülkeler arasında yer almaktadır. *World Steel Association*'un 2022 yılı raporu incelendiğinde Hindistan, 125.3 milyon tonluk üretimiyle dünya sıralamasında ikinci olarak yer aldığı görülmektedir. Ham çelik üretiminde ise dünya genelinde 2012 yılında % 4.9'luk orana sahip Hindistan'ın 2022 yılında %6.6'lık değere ulaşarak Avrupa ve Rusya'da yaşanan oransal düşüslere rağmen üretimini yükselttiği tespit edilmiştir. 2021 yılında ise Hindistan, 20.374 bin tonluk yarı mamül ve mamül çelik ürünleri ihracat rakamlarına ulaşmıştır (World Steel Association, 2022). Hindistan, çelik sektöründe Çin'den sonra dünyanın en hızlı büyüyen ülkelerinden biri konumundadır. Hindistan aynı zamanda dünyanın demir cevheri zengin ülkeleri arasında yer almaktadır (Eröz, vd., 2015: 89).

Günümüzde Hindistan'da çelik varlığına ilişkin genel değerlendirme yapıldığında sürdürülebilir kalkınma yapısına geçiş, sıfıra yakın emisyonlu çelik üretimi politikalarının etkileri de göz önüne alındığında Hindistan'ın yakın gelecekte çelik sektöründe kendisinden daha fazla söz ettirmesi beklenmektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Demir çelik sektörü, alanyazın çalışmaları içerisinde multidisipliner özelliklidir. Bu nedenle literatür taraması çalışmanın ana akım konularına uygun olacak şekilde kısıtlanarak gerçekleştirilmiştir.

Brush tarafından yayımlanan makale, Hindistan demir çelik sektörünün hızlı ivmelenmesini ve dinamiklerini tarihsel süreç içerisinde ele alması açısından önemli görülmektedir. Hindistan'ın Asya ülkeleri arasında, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra demir çelik fabrikalarının hasar görmeden ve üretken kapasiteyle çıkmış olmasının ülkeye getirdiği katma değeri inceleyen yazar, stratejik üretim hamlelerinin de Hindistan'ın demir çelik endüstrisi ve uluslararası ticaretine faydalarından bahsetmektedir (Brush, 1952).

Jain ve Dwivedi, 1990 yılında yayımladıkları çalışmalarında Hindistan'ın idarî kültürünü ve bürokratik değerlerini incelemeye almışlardır. Hindistan'da ulusal bütünlüğün sürdürülebilirliği ve çeşitli sosyo-ekonomik kalkınma programlarının başarılı veya başarısız olma durumları ülke bürokrasinin idarî yeteneğine bağlı olduğu savunulmaktadır (Jain ve Dwivedi, 1990).

Johnson'un 1996 yılında yayımladığı *The Steel Industry of India* isimli kitabının sektör-ülke incelemeleri açısından iyi uygulama örnekleri arasında yer aldığı değerlendirilmektedir. Eserin, Hindistan'da çelik endüstrisinin büyümesi, kaynakların tahsis edilmesi ve yönetilmesi, devlet kontrolünün etkisi, talep analizi ve Hindistan'daki demir çelik fabrikalarının performans analizini içermesi bakımından literatüre katkı sunduğu ifade edilebilecektir (Johnson, 1996).

Dünya demir cevheri ve çelik piyasasında değişen ticaret kalıplarını ekonometrik olarak analiz eden çalışmasında Labson, Çin, Hindistan ve Güney Kore'de hızla gelişen ekonomilerle birlikte yaşanan yeniden yapılanma süreçlerini demir çelik sektörü özelinde incelemektedir. Yazarın, demir çelik sektörü için Avrupa ve Kuzey Amerika'nın baskınlığını kaybedeceğini bulgulaması literatür için önemli bir bulgu olarak değerlendirilmektedir (Labson, 1997).

Bhunia'nın 2007 yılı yayımlı çalışması ise, Hindistan özelinde demir çelik işletmelerini ve işletme sermayesi kavramlarını inceleyerek, firmaların likidite durumunu ve zayıf yönlerini tespit etmektedir. Yapılan tespitler sonucunda çalışma, Hindistan'ın kamu sektörünün ülkenin demir çelik işletmelerinin zayıf yönlerini güçlü yönlerle çevirebilmeleri konusunda hangi adımları atması gerektiğini önermektedir (Bhunia, 2007).

D'costa'nın 2009 yılında yayımladığı çalışma, Hindistan özelinde ve demir çelik sektöründe ekonomik milliyetçilik, küreselleşme ve endüstri dönüşümü kavramlarını ele alması açısından önemli olarak değerlendirilmektedir. Yazar çalışmasında ekonomik milliyetçilik ile küreselleşme arasında tutarsız bir ilişki bulunmadığını ifade etmektedir. Devletleri ve hükümetleri yalnızca küreselleşmenin aktif bir katılımcısı olarak görmemekte, ulusal firmaları ve deniz aşırı firmaları destekleyen, ulusal milliyetçiliği küresel ortamda stratejik olarak ifade etmeye devam eden bir unsur olarak da değerlendirmeye almaktadır. Çalışma ayrıca Hindistan'ın küresel milliyetçilik arayışı çabalarının yurt dışındaki Hintli işletmeler ve yurt dışındaki vatandaşlara verilen destekler ile gerçekleştiğini analiz etmektedir (D'costa, 2009).

Sinha ve Singh tarafından yapılan çalışma, Hindistan'ın çelik endüstri merkezi olan Cemsidpur'un 1907'den başlayan plânlama sürecini çelik endüstrisi özelinde ele almaktadır. Çalışma, 1911, 1920, 1936, 1944 ve 1945 de yapılan plânlamaları yeniden gündemine alarak endüstriyel yerleşim birimlerinde kendi kendine yetebilir yeşil mahalle birimleri oluşturulmasını değerlendirmekte ve bu durumu endüstri ile entegre edebilmeyi amaçlamaktadır (Sinha ve Singh, 2011).

Mishra'nın 2013 yılında yayımladığı çalışması Hindistan'da kamu yönetimi süreçlerinin tarihini ve gelişimini ele alması bakımından önemli olarak değerlendirilmiştir. Hindistan tarihinde İndus Vadisi'nde yapılan arkeolojik çalışmalarda planlı kentsel ekonomik yapıların izlerine rastlanıldığı ortaya çıkarılmıştır. Hindistan kamu yönetimini Antik ve Orta Çağ'dan günümüze kadar inceleyen eser Hindistan'da yönetimi merkezî hükümet, eyalet hükümetleri ve yerel yönetimler olmak üzere üç temel üzerinde ele almaktadır (Mishra, 2013).

Hindistan kamu yönetiminde idarî reformları inceleyen Singh, 1947'de Hindistan'ın bağımsızlık kazanmasıyla birlikte ülkenin modern devlet oluşumunun üç eksen üzerinde gerçekleştiğini ifade etmektedir. Bunlar temsili hükümet yapısı, bürokrasi ve popüler siyasi parti özelliği de taşıyan Hindistan ulusal kongresi olarak sayılabilecektir. Çalışma, idarî işler özelinde gerekli olan ön koşulları erken dönemlerinde sağlayamayan Hindistan'ın kamu yönetimi konusunda tüm eksikliklere rağmen başarılı olduğunu savunmaktadır (Singh, 2017).

Strielkowski, Gryshova ve Kalyugina çalışmalarında Estonya, Hindistan ve Birleşik Krallık'ta kamu yönetiminde modern teknolojilerin kullanımını ele almışlardır. Çalışma teknolojik alt yapı ve konulara odaklansa da kamu yönetiminin iyileştirilmesi ve Hindistan özelinde değerlendirme yapması açısından anlamlı bulunmuştur (Strielkowski, vd., 2018).

İdarî reformların kültürel, ideolojik ve felsefi temellerini ve etkilerini belirlemek üzere yapılan çalışmada yazar Masum, Hindistan bürokrasisinde İngiliz etkisini çalışmasının temelini alarak, sonuçlarının kalkınmaya olan etkisini araştırmaktadır. Çalışmanın sonuç bulgularını, Hindistan'ın bürokratlarının İngilizlerden kalan bürokratik mirası korumaya devam ederek yönetimde sürekliliği sağlamış olmaları ve ekonomik kalkınma ve siyasî istikrarda ülkenin başarılı bir performans gösterdiği oluşturmaktadır (Masum, 2018).

Akoğlu, Özbey ve Polat tarafından 2019 yılında bakanlık faaliyetlerinin incelenmesine ilişkin örnek bir çalışma yayımlanmıştır. Bu bağlamda yazarlar, sporda sürdürülebilir bir başarı için Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın faaliyetlerine odaklanmışlar, 2016, 2017 ve 2018 yıllarına ilişkin doküman analizi yöntemiyle yaptıkları araştırmalarda belirledikleri sosyal göstergeleri dikkate alarak bakanlık çalışmalarını yorumlayarak önerilerde bulunmuşlardır (Akoğlu, vd., 2019).

Shafaq tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde yazar, Afganistan İslâm Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı'nı kurumsal olarak incelemeye tabi tutmuştur. Çalışmada, Afganistan'ın gelişimini tamamlayamamış sosyal ve politik yapısı, finansal ve idarî sorunlarla birlikte kamu kurumlarında yürütülen idarî hizmetleri olumsuz etkilediği ifade edilmiştir. Buradan hareketle, Afganistan İslâm Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı'nın idarî hizmetleri detaylı bir şekilde ele alınarak, daha iyi bir yönetim için önerilerde bulunmuştur (Shafaq, 2019). Çalışmanın kurumsal olarak bakanlık incelemelerine örnek teşkil ettiği değerlendirilmektedir.

2020 yılında Sabitha tarafından yapılan çalışmada Hindistan gayri safi yurt içi hasıla değerlerinin sektörlerle olan ilişkisi ekonometrik olarak analiz edilmiştir. Çalışma Hindistan ekonomisindeki yavaşlamaların, ülke ekonomisinin yükünü taşıyan kilit sektörler üzerindeki etkisini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. İmalat sanayi, kamu yönetimi ve kamu hizmetlerinin ülkenin gayri safi yurt içi hasılasına doğrudan bağımlı olduğu bulgulanmıştır (Sabitha, 2020).

Mallett ve Pal'ın Hindistan'ın demir çelik endüstrisi özelinde yayımladıkları çalışmalarında demir çelik endüstrisinde yeşil dönüşümün uygulanacak inovasyon programları sayesinde gerçekleştirilebileceği ifade edilmektedir. Ülkede demir çelik sektörünü daha sürdürülebilir hale getirmek için mevcut politikaların yetersizliğine dikkat çekilmektedir. İnovasyon politikalarının ulusal hükümet politikalarına entegre edilmesiyle birlikte ülkede demir çelik endüstrisinde yeşil dönüşümün gerçekleştirileceği savunulmaktadır (Mallet ve Pal, 2022).

2023 yılında hazırlanan yüksek lisans tezinde yazar Ber, neo-liberal dönüşüm sürecinde sosyal politikalar başlığında Türkiye özelinde incelemiştir. Dönüşüm sürecinde tespit edilen sorunları Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın uygulama alanları içerisinde ele alan çalışma, bakanlığın siyasal misyonunun ortaya çıkarılması açısından önemli olarak değerlendirilmektedir. Bakanlık incelemesi başlığında ise Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın sosyal politika alanındaki işleyişine ve uygulama örneklerine yer verilmiştir. Çalışmada, Türkiye'nin uluslararası yeni sosyal politika anlayışına uyumlu hareket ettiği bulgulanmıştır (Ber, 2023).

3.HİNDİSTAN'DA YÖNETSEL YAPI VE ÇELİK BAKANLIĞI

Resmi adıyla Hindistan Cumhuriyeti, özellikle son çeyrek yüzyılda Güney Asya ülkeleri arasında iktisadî ve küresel gelişimi ile kendisinden söz ettirebilen bir ülke olarak değerlendirilmektedir. Birleşmiş Milletler'in tahminlerine göre 2023 yılı itibarıyla nüfusu 1 milyar 425 milyon 775 bin 850'ye ulaşmıştır (UN, 2023). Büyük bir medeniyetin destanı olarak kabul edilen Hindistan'ın bilinen tarihi M.Ö. 3000'li yıllara kadar uzanmaktadır (Kulke ve Rothermund, 2001).

Hindistan'ın Ulusal Birlik Dönemi ile yönetsel yapısının terim anlamıyla oluştuğu değerlendirilerek, ülkenin yönetsel yapısının bu dönem itibarıyla ele alınması uygun görülmektedir. Ulusal Birlik Dönemi'nde Maratha Hanedanlığı'nın, Orta Çağ'ın sonuna doğru bütün Hindistan'ı tek bir yönetim altında toplamayı başarmasıyla hanedanlık, ülkenin bir anlamda ilk ulusal devleti olarak kabul edilmektedir (Süreklı, 2016). On sekizinci yüzyıla kadar kendi içinde kapalı, dünyadan ayrı bir kültürel bölge olarak değerlendirilen Hindistan, 1858 yılında İngiliz egemenliği altında önemli bir kültürel ve yönetsel değişim sürecine girmiştir. Ülkedeki aristokrasi ve idareci kesim İngiliz etkisi altında yeniden yapılanması karşılığında Hindistan-İngiltere ticarî ilişkilerinde artış görülmüştür. Hindistan, 1907 yılından itibaren de ulus olma bilincine kavuşarak bağımsızlık sürecine girmiştir (Parlak ve Caner, 2009).

3.1. Hindistan'da Yönetmel Yapı

Hindistan'ın, 1947 yılında bağımsızlığını kazanması sonrasında Hindistan Cumhuriyeti Anayasası 1949 yılında, Hindistan Cumhuriyeti toplumcu, sosyal adalete dayanan, halk egemenliğini her şeyin üstünde tutan, eşitlikçi, eşit ve aynı haklara sahip vatandaşlara sahip federal ve ulusal bir devlettir, giriş ifadesiyle kabul edilmiştir. Federalizmin ülkenin siyasal rejiminin en önemli unsuru ve kültürel zenginliğinin de temel güvencesi olduğu değerlendirilmektedir. Hindistan'ın federal devlet anlayışı, federe devletlerin ayrı birer hukukî tüzel kişiliği olduğu anlayışına dayanmaktadır. Federe devletler, kendi yasama, yürütme ve yargı özgürlüklerine sahip yapılardır. Eyaletler ise yargı, para politikası ve güvenlik yetkileri dışında her türlü yetkiyi kullanabilmektedirler (Süreklı, 2016).

Hindistan'da yasama yetkisi, İngiliz özellikli iki kademeli bir parlamento sistemi tarafından kullanılmaktadır. Parlamento'nun alt birimi olarak görev ifa eden Halk Meclisi (Lok Sabha), üye sayısı nüfus artışına göre belirlenmek suretiyle en çok 552 olacak şekilde beş yıllık süre için genel seçim sonuçlarına göre belirlenmektedir. Hindistan'a bağlı özerk bölgeler ile eyaletleri temsil etme yetkisine sahip parlamentonun ikincisi kademesini Ulusal Konsey (Rajya Sabha) oluşturmaktadır. On ikisi cumhurbaşkanı tarafından atanmak üzere 250 üyeden oluşan Ulusal Konsey altı yıllık süre için görev yapmaktadır.

Hindistan'ın yönetim sistemini cumhurbaşkanı, başbakan ve bakanlar kurulu oluşturmaktadır. Yürütme yetkisini kullanmada başbakan ve bakanlar kurulu etkilidir. Hindistan'ın yönetsel yapısında 28 kabine bakanı ve 49 devlet bakanı bulunmaktadır (National Portal of India, 2023). Bakan, en basit ifade ile bir hükümet dairesinin başkanı veya bir üst adına ve onun yetkisi ile hareket eden kişi olarak tanımlanabilecektir. Etimolojik olarak terim ele alındığında ise terimin İngilizce karşılığı olan minister kelimesinin hizmetkâr ve rahip yardımcısı kelimeleri ile aynı kökten geldiği bilinmektedir. Katolikler dinî anlamda bakan kelimesini, Kilise adına gerçekleşen bazı faaliyetlerde görev alan veya görev verilen rahip olmayan kimse olarak nitelendirmişlerdir. Kilise veya Hristiyanlık özelinde kullanılan bakan kelimesinin esasen bir makamı, kıdemi veya rütbeyi temsil etmediği değerlendirilmektedir. Piskoposlar, rahipler gibi din adamları ile din adamı olmayan ilahiyatçılar da dahil olmak üzere herhangi bir meslek grubunda uzmanlaşmış veya toplum önderliği yapmış kişiler için kullanılmış ve dinin yayılması ve havarilikte kutsal törenlerin düzenlenmesi ve ihtiyaç duyulan organizasyonların gerçekleştirilmesini sağlayan kimseler bakan olarak anılmıştır (Boseto, 1987).

Bir ülkede, hükümet işlerinden birinin yönetimi için topluma perspektif sağlayan politikaların üretimini, kamu kaynaklarının etkin, verimli ve ekonomik kullanımı ile ileriye dönük stratejiler geliştirmeyi amaçlayan, çok boyutlu, girişimci ve insanî değerlere yönelik oluşturduğu politikaların uygulama ve sonuçlarının sorumluluğunu üstlenen, kendisine bağlı bulunan tüm kamu kurum ve kuruluşları için uyulması zorunlu düzenleme ve tedbirleri belirleyen ve güncelleyen, teşkilât ve kaynak yapısına sahip, uluslararası kuruluşlarla ilişkili idarî hizmet birimi, bakanlık olarak tanımlanmıştır.

Bakanlık kurumunun amaçları ile hukukî metinlerle düzenlenen kurumun hizmetlerini yerine getirebilmesi amacıyla yürütme erki tarafından belirli kurullarla seçilmiş ve yetkilendirilmiş, siyasî sorumluluğa sahip kamu teşkilatı veya bakanlık idarecisi de bakan olarak ifade edilmiştir.

Hindistan özelinde Çelik Bakanlığının ele alınmasının nedeni olarakülkede Girişimcilik Bakanlığı, Ticaret ve Sanayi Bakanlığı, KOBİ Bakanlığı, Ağır Sanayi Bakanlığı ve Maden Bakanlığı gibi teşkilatlara ek olarak belirli bir ürün özelinde bakanlık kurulması gösterilebilecektir. Hindistan'ın tarihsel süreç içerisinde özellikle demir çelik üretimi ülkede iktisadi gücün stratejik kullanımına verilebilecek başlıca örnekler arasında yer almaktadır.

3.1. Hindistan Çelik Bakanlığı'nın Tarihçesi

Tanımlardan da anlaşılacağı üzere, ilgili bir yönetim biriminde yer alan müstakil kamu hizmeti birimi olarak bakanlık, belirlenen politikaların uygulanması ve verimli sonuçlarının elde edilebilmesi adına büyük önem arz etmektedir. Çalışmanın ana konusu çerçevesinde ele alınan Hindistan'da ise çelik bakanlığının varlığı dikkat çekicidir. Ülkede aynı zamanda, Ticaret ve Sanayi Bakanlığı, KOBİ Bakanlığı, Maden Bakanlığı ve Ağır Sanayi Bakanlığı bulunmasına rağmen çelik sektörüne ayrı bir bakanlık tahsis edilmiştir.

Ağustos 1947 tarihinde İngiltere'den ayrılarak bağımsızlığını kazanan Hindistan'ın yönetim şekli federal parlamenter anayasal cumhuriyettir. Ülkenin yasal altyapısı 1950 Anayasası'na ve İngiliz hukukuna dayanmaktadır. Dünya ülkeleri içerisinde en büyük yedinci coğrafi alana ve ikinci büyük nüfusa sahip ülke, doğal kaynaklarının zenginliği ile bilinmektedir. Dünya yüzeyinin %2.4'ünü kapsayan Hindistan'ın dünya nüfusunun %17'sini barındırması doğal kaynak ihtiyacının fazlalığı sonucunu ortaya çıkartmaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2022). Hindistan'ın yasama sistemi incelendiğinde ise İngiliz devlet yönetiminin kural ve uygulamalarının benzerlerine rastlanmaktadır. Ülkede yasama sistemi tıpkı İngiltere'de olduğu gibi üniter yönetim modeli iki yapıdan meydana gelmektedir (Chakrabarty, 2008: 4). Bu yapıların isimlendirilmesi ise halk meclisi olarak Lok Sabha ve ulusal konsey olarak Rajya Sabha şeklinde gerçekleşmektedir (Parlak ve Caner, 2009: 316).

1947 yılında bağımsızlığını kazanan Hindistan'ın bu tarihten beş yıl sonra 1952 yılında Çelik Bakanlığı'nı kurması, çeliğin ülke ekonomisi ve geleceği için taşıdığı önemi göstermesi açısından önemli bir kıstas olarak değerlendirilmektedir. Bakanlık kurulduğu günden günümüze kadar 35 adet bakanla hizmet vermiştir.

17 Nisan 1957'de göreve gelen Hindistan Çelik Bakanı Swaran Singh, en uzun süre görev yapan çelik bakanıdır. 10 Nisan 1967'ye kadar süren bakanlık sürecinde 4 yıl 358 gün görevde kalmıştır. Singh 1969-1970 yılları arasında da çelik bakanı olarak hizmet vermiştir. Hindistan'ın altıncı cumhurbaşkanı olan Neelam Sanjiva Reddy ise 1964-1966 yılları arasında ülkede çelik bakanı olarak görev yapmıştır. Hindistan'ın ilk ve günümüze kadar tek kadın başbakanı olan Indira Priyadarshini Gandhi de siyasi geçmişinde çelik bakanlığı görevini üstlenmiş isimler arasındadır. Ülkenin 13'üncü cumhurbaşkanı olan Pranab Mukherjee 1980-1982 yılları arasında çelik bakanlığı görevini ifa etmiştir. 10'uncu cumhurbaşkanı olan Atal Bihari Vajpayee ve ülkenin 11'inci başbakanı olan HD Deve Gowda kısa süreli de olsa çelik bakanlığı görevinde bulunmuşlardır. 2021 yılında göreve gelen Jyotiraditya Scindia ise mevcut çelik bakanı olarak görevine devam etmektedir. Scindia, merhum Hintli politikacı Madhavrao'nun oğlu ve Gwalior eyaletinin son hükümdarı olan Jivajirao Scindia'nın torunudur. 1971 yılında Hint Kraliyeti'nin unvanları kaldırılana kadar Gwalior veldiahtı ve prensi olarak anılmıştır.

3.2. Hindistan Çelik Bakanlığı'nın Görevleri ve Organizasyon Yapısı

Kurumsal olarak Hindistan Çelik Bakanlığı değerlendirmeye alındığında, bakanlığın vizyonu;

- Çelik üretim kapasitesinin artırılması ve çelik üretimindeki büyümeyi kolaylaştırmak,
- Kamu iktisadî teşebbüslerinin sermaye harcamalarını, modernizasyonlarını ve büyümelerini izlemek,
- Yurt içinden veya yurt dışından olmak üzere çelik endüstrisi için ülkede ihtiyaç duyulan hammadde teminini kolaylaştırmak,
- Demir çelik sektörü ürünlerinin üretim performanslarını takip ederek, Ar-Ge yatırımlarını teşvik etmek,
- Çelik bakanlığına bağlı kamu iktisadî teşebbüslerinde meydana gelen birleşmeler, satın almalar veya müşterek girişimleri izlemek ve kolaylaştırmak,
- Çelik bakanlığı vatandaşlık sözleşmesinin hizmet sağlama standartlarına göre müşteri sorunlarına çözüm üreterek müşteri memnuniyetini arttırmak, olarak sayılabilecektir (Hindistan Çelik Bakanlığı).

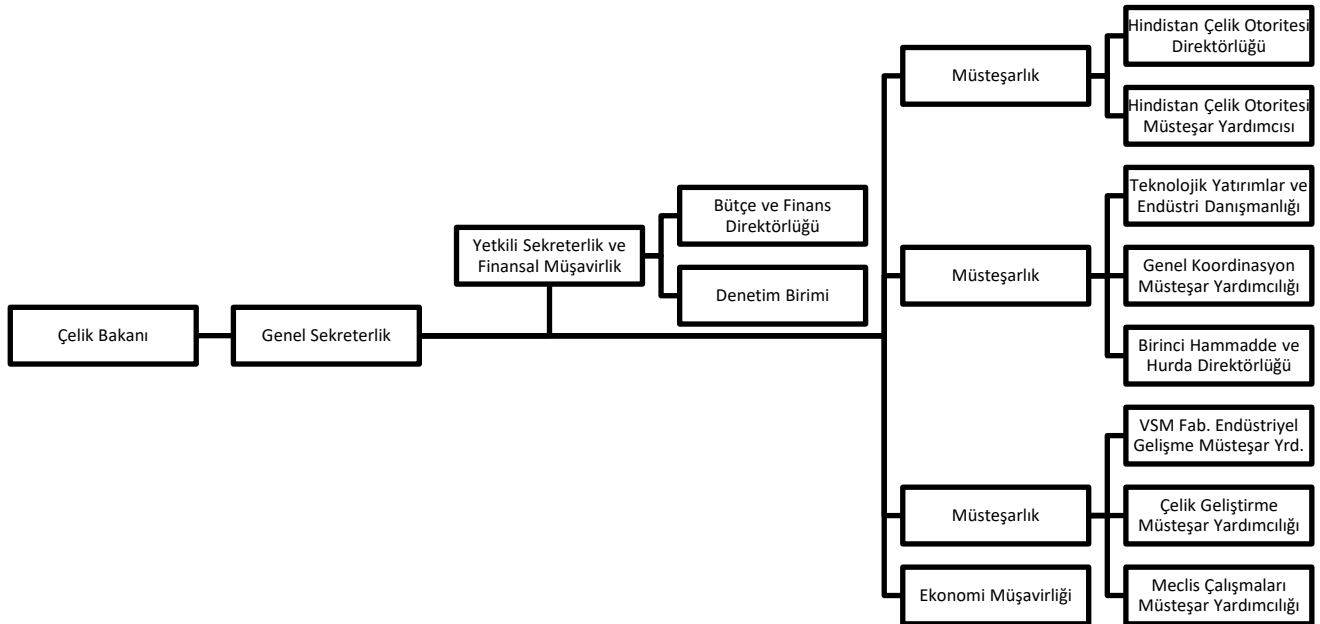
Bakanlığın başlıca faaliyetlerini,

- Hem kamu hem de özel sektörde ülkedeki demir çelik endüstrisinin büyümesi ve gelişmesinin plânlanması,
- Demir çelik ürünlerinin fiyatlandırılması, dağıtımı, ithalatı ve ihracatı ile ilgili politikaların oluşturulması,

- Ağırlıklı olarak çelik endüstrisinin ihtiyaç duyduğu demir, mangenez, krom gibi girdi endüstrilerinin geliştirilmesi, oluşturmaktadır (Hindistan Çelik Bakanlığı).

Hindistan Çelik Bakanlığı'nda, bakanlığın görev ve sorumluluk alanına giren tüm faaliyetler geniş anlamda bir konsey tarafından idare edilmektedir. Bakan, mali müşavir, yetkili sekreter, denetçi, üç müsteşar ya da müsteşarlık statüsünde görevlendirilmiş yetkili, üç direktör, beş sekreter yardımcısı, diğer memurlar ve yardımcı idarî personele ek olarak Hindistan hükümeti kıdemli direktörlüğü statüsünde bir sanayi danışmanı da bakanlık görev tanımları arasında yer almaktadırlar (Hindistan Çelik Bakanlığı). Hindistan bürokrasisinin ülkenin İngiliz sömürsü döneminden süregelen idarî alışkanlıklarından ortaya çıktığı değerlendirilmektedir. Bu durumun Hindistan'ın bağımsızlığını kazandığı dönem sonrasına yetenekli ve yetkin kamu hizmetlerini ifa edebilme becerisiyle fayda sağlamış olduğu görülse de nüfusun ve coğrafyanın büyüklüğü nedeniyle görevlendirme ve departmanlarda karmaşık bir yapı oluşumuna neden olduğu değerlendirilmektedir. Özellikle Hindistan Çelik Bakanlığı bünyesinde, bakanlığa bağlı kuruluş sayısının ve kamu iktisadî teşebbüslerinin fazla olması, sorumlu yöneticilik ya da sorumlu departman sayısını da arttırmıştır.

Bakanlığın organizasyon şeması bölünmüş organizasyon şeması türünde biçimlendirilmiş olup Şekil 3'te genel hatlarıyla özetlenmiştir. Şekil 3'te gösterilen organizasyon şeması içerisindeki yetkilendirme ve isimlendirmeler genel kabul görmüş görev tanımlarına uyarlanarak tablolştırılmıştır.

Şekil 3. Çelik Bakanlığı Organizasyon Şeması

Kaynak: The Ministry of Steel Organisational Structure

Bakanlık bünyesinde ayrıca ikincil üreticiler de dâhil olmak üzere çeşitli paydaş ve üreticilerin tüm sorunlarını ele almak için oluşturulmuş yardım masası hizmeti ve bürosu da bulunmaktadır.

Bakanlığa bağlı kamu kuruluşları da çalışma içerisinde incelenmiştir. *Steel Authority of India Limited (SAIL)*, Hindistan'ın kamu sektörü kuruluşları arasında yer almaktadır. SAIL Hindistan'ın en büyük çelik üretim şirketlerinden biri olup, öz sermayesinin %65'i ve şirket yönetiminde oy kontrolü Hindistan hükümetine aittir (Steel Authority of India). Hindistan devlet teşebbüslerinden *Rashtriya Ispat Nigam*'ın (RINL) bünyesinde bulunan Vasakhapatnam Çelik Fabrikası, çelik bakanlığına bağlı bir işletmedir. Enerji yönetim sistemleri sertifikasına sahip ilk kamu iktisadî teşebbüsü olma sıfatını taşımaktadır (RINL). NMDC ise çelik bakanlığına bağlı ve Hindistan çelik sektörüne hammadde tedarik eden, maden cevheri hazırlama ve arama işletmesidir (NMDC). Bir diğer çelik sektörü kaynak hazırlama ve araştırma şirketi de MOIL olup faaliyetlerini Çelik Bakanlığı'na bağlı olarak sürdürmektedir (MOIL). KIOCL de çelik üretiminde yüksek teknoloji kullanmayı hedefleyerek faaliyet gösteren bakanlığa bağlı bir üretim tesisidir (KIOCL). Demirli hurda malzemesinin ihracatı için 1964 yılında kurulan MSTC ise Hindistan Hükümeti öncülüğünde ve sivil organizasyonların denetimi ve desteğiyle kurulmuştur (MSTC). *Ferro Scrap Nigam (FSNL)* ise Hindistan'da faaliyet gösteren sekiz demir çelik fabrikasıyla müşterek

Hindistan Cumhuriyeti Çelik Bakanlığı: Kurumsal Bir İnceleme

biçimde çalışmalarını yürüten bir demir çelik geri dönüşüm işletmesidir. Demirli hurdanın geri kazanımı faaliyetiyle Hindistan'da hammadde tasarrufu sağlamayı amaçlaması açısından önemli bir görev üstlenmiştir (FSNL).

Hindistan Çelik Bakanlığı'na bağlı bulunan yedi adet, merkezî hükümet tarafından yirmi bir şirketin satın alınmasından oluşan kurum ve birimler de bulunmaktadır. Bunlar *Eastern Investments Limited* (EIL), *The Orissa Minerals Development Company Limited* (OMDC), *The Bisra Stone Lime Company Limited* (BSLC), *The Karanpura Development Company Limited* (KDCL), *Scott and Saxby Limited* (SSL), *Burrakar Coal Company Limited* ve *Borrea Coal Company Limited* isimleriyle Hindistan çelik endüstrisinde faaliyet göstermektedir (Hindistan Çelik Bakanlığı).

Hindistan Çelik Bakanlığı'na bağlı özel amaçlı kuruluş sıfatıyla dört adet kuruluş ve enstitü ülkenin çelik endüstrisine hizmet etmektedir. *Joint Plant Committe* (JPC), ülkede çelik bakanlığı tarafından Hindistan'ın demir çelik endüstrisi hakkında veri toplamak üzere yetkilendirilmiş tek kuruluşudur. Demir çelik endüstrisinde eksiksiz ve tarafsız bir veri tabanı oluşturmayı hedeflemektedir. *National Institute of Secondary Steel Technology* ise ülkenin demir çelik endüstrisi eğitim kurumlarından biri olup, sektöre yetişmiş teknik insan gücü sağlamayı ve sektörün iş gücünün bilgi birikimini sürekli güncellemeyi amaçlamaktadır. Kurum ayrıca ülkenin demir çelik işletmelerine danışmanlık hizmeti de vermektedir. *Biju Patnaik National Steel Institute* (BPNSI) ise 2001 yılında ülkede demir çelik sektörü yararına bir dernek olarak faaliyetine başlayarak, çelik bakanlığına bağlı enstitüleşmiş bir kurumdur. Enstitü, demir çelik sektörünü geliştirmek için eğitim öğretim, araştırma geliştirme ve danışmanlık başlıklarında ülkede hizmet vermektedir. *International Coal Ventures Private Limited* (ICVL) ise demir çelik sektörünün ihtiyaç duyduğu kömür kayacını kontrol ve tedarik etme amacıyla kurulmuştur. ICVL ülkede kömürün ana tedarikçisi olma amacıyla yeni uluslararası pazarları keşfetme, yurt dışındaki kömür madenlerini ve tesislerini satın alma ve ülkenin koklaşabilir taş kömürü taleplerini karşılayabilme amaçlarına hizmet etmektedir (Hindistan Çelik Bakanlığı).

3.3. Hindistan Çelik Bakanlığı'nın Bütçesi

Genel anlamda bakanlık bütçeleri genel idareli bütçelere tabi olup, kamu gider ve gelirlerinin hükümet tarafından yürütülüp uygulanması ve plânlanması ile belirlenmektedir. Bu bağlamda bakanlığın internet sitesinde yer alan raporlar üzerinden derlenen bilgilerle bütçe incelemesi yapılmıştır.

Tablo 1. 2023-2014 Bakanlık ve Hükümet Bütçeleri

2023-2024 Bütçesi (Rupi, Crore)			
	Gelir	Sermaye	Toplam
Çelik Bakanlığı Toplam	67.98	2.17	70.15
Hükümet Toplam	3502136.44	1000961.01	4503097.45

Kaynak: Hindistan Maliye Bakanlığı

Tablo 1'de 2023-2024 bütçe rakamları Hint numaralandırma sisteminde *crore* olarak yer alan ve bir *crore*'nin on milyonu ifade etmede kullanıldığı birime göre gerçekleştirilmiştir. Bakanlıklar toplam bütçesinin düşük bir yüzdelik payına sahip olan çelik bakanlığının kendisine bağlı kamu iktisadî teşebbüslerinin yatırımları da değerlendirmeye alınmıştır.

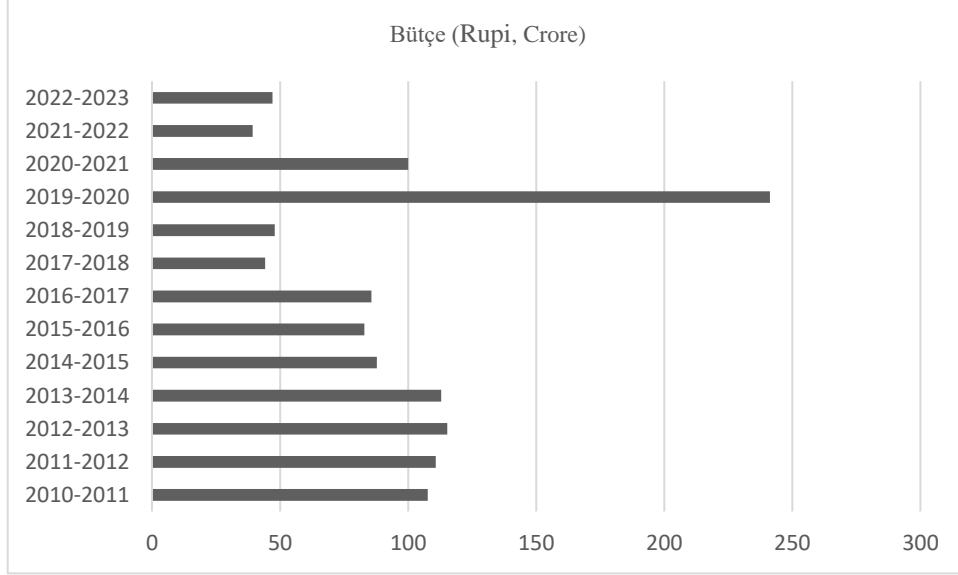
Tablo 2. Çelik Bakanlığı 2023-2024 KİT Yatırımları

Çelik Bakanlığı KİT Yatırımları	Toplam (Rupi, Crore)
SAIL	6800
RINL	683
NMDC	1630
KIOCL	286
MOIL	290.25
MECON	15.72
MSTC	5
FSNL	20
NMDC	570
Genel Toplam	10300.85

Kaynak: Hindistan Maliye Bakanlığı

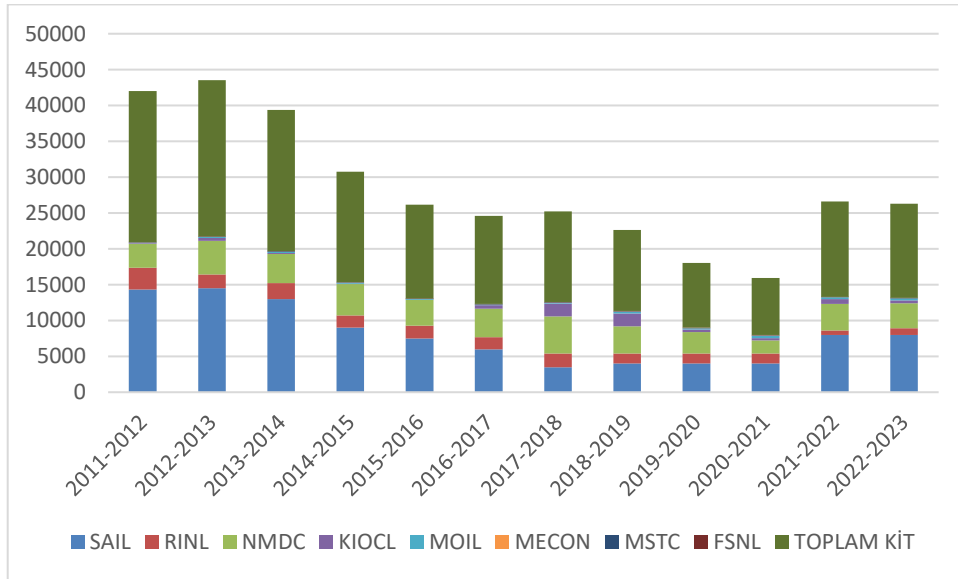
Tablo 1 ve Tablo 2 incelendiğinde bakanlığın toplam bütçedeki payı binde birlik bir kısma tekabül ederken, KİT'lerin yatırımları toplamı, hükümetin toplam bütçesinin %22'sini oluşturacak şekilde gerçekleştiği ifade edilebilecektir. Bu durum sonucunda Hindistan Çelik Bakanlığı'nın gelirlerinin merkezî bütçeden ziyade kendisine bağlı kamu iktisadî teşebbüslerinden elde edildiğinin değerlendirilmesine imkân vermektedir.

Bakanlık ve bakanlığa bağlı kamu iktisadî teşebbüslerinin bütçelerinin yıllar itibarıyla değişimleri Şekil 4 ve Şekil 5'te gösterilmiştir. Veriler Hindistan Çelik Bakanlığı'nın yıllık faaliyet raporlarından derlenerek oluşturulmuştur.

Şekil 4. Hindistan Çelik Bakanlığı Yıllar İtibarıyla Bütçe

Kaynak: Hindistan Çelik Bakanlığı Yıllık Raporları

Şekil 4. Çelik Bakanlığı KİT Yatırımları

Kaynak: Hindistan Çelik Bakanlığı Yıllık Raporları

Şekil 4 ve Şekil 5 incelendiğinde ise 2019-2020 döneminde 241.29 crore Rupı değeriyle en yüksek bütçe rakamına ulaşan çelik bakanlığının Covid-19 pandemi döneminde hükümet tarafından finanse edildiği değerlendirilmektedir.

Hindistan hükümeti ile ülkenin eyalet idarecilerinin harcamalarının gayri safi yurt içi hasılanın %30'unu geçmesi nedeniyle, harcamaların halkta karşılık ve yansımalarının bulunmadığı görüşü ortaya çıkmıştır. Bu görüş doğrultusunda hükümet yetkililerinin performanslarının bütçeden yapılan harcamalarla ölçülmesi programı olan sonuç bütçesi uygulamasına

geçilmiştir (Gupta, 2010: 576). Programın gereği olarak tüm bakanlıkların bütçe hesaplarına ilişkin detaylar ile ortak uygulama başlıkları aşağıdaki şekilde sıralanabilecektir.

- Bakanlıkların performans sonuçları ölçülebilir özellikli olup, performanslara ilişkin özel tanımların yapılması
- Birim maliyetlerinin standartlaştırılması
- Sonuçlar ve hizmet standartlarının kalitelerinin kıyaslama yapılmasına uygun değerlerden oluşturulması
- Teknolojik gelişme ve genel verimlilik için kapasite çalışmalarının yürütülmesi
- Yeterli parasal miktarın doğru zamanda ve doğru uygulamaya aktarılmasının sağlanması
- Etkili bir izleme, değerlendirme ve denetim sisteminin gerçekleştirilmesi
- Toplumun ilgili paydaşlarının ve gruplarının bütçe performans ölçümüne dâhil edilmesi

Uygulanan sonuç odaklı bütçeleme teorisinin ilk bakış ve başlangıçta hesap verilebilirlik ilkesi içinde şekillenebileceği düşünülmüşse de kamu kuruluşlarına savunulabilirlik katkısı ve imkânı yarattığı tespit edilmiştir (Gupta, 2010: 571). Hindistan Maliye Bakanlığı, ülkenin demir çelik sektörü özelinde sektörün faaliyet ve ticaretini kolaylaştırıcı bir dizi tedbirleri 2022-2023 plânına aldığı da açıklamıştır. Bununla birlikte bakanlık, ülkede yatırım malları ve projelendirme faaliyetlerinde tarife oranlarını düşürerek bir dizi teşvik programı yayınlamıştır. Demir çelik ürünlerinin ülke içinde transferine kolaylık sağlaması amacıyla ulusal karayolları ağına 25.000 km daha büyütülmesi, Hindistan Devlet Programı statüsünde bir uygulama olan *Pradhan Mantri Awas Yojana* ile sürdürülebilir, çevre dostu ve afete dayanıklı konut inşaat programı devreye alınmıştır. *PM Awas Yojana* iş gücünün yerleşkesinin sağlanması ve yoksullara yeni teknolojilerle inşaatı tamamlanmış çelik yapı konut hibesi sunan bir sosyal devlet yardımı uygulamasıdır. Bu program sayesinde hem çelik talebinde yurtiçi hareketlilik hem de endüstride görev alacak iş gücünün yerleşikliği hedeflenmektedir. Plânda ayrıca çelik sektörünü doğrudan ilgilendiren demiryolları başlığına da ayrıca atıfta bulunularak 2000 km uzunluğundaki yeni demiryolu ağı projesinin, metro sistemlerinin geliştirilmesinin, 400 adet yeni trenin geliştirilip hizmete alınmasının, 100 adet kargo tesisinin kurulmasının da gündeme alınarak bütçeleme işlemlerinin tamamlandığı ifade edilmektedir. Plânda kömürün gazlaştırılarak demir çelik endüstrisi için ihtiyaç duyulan kimyasallara dönüştürülmesine yönelik dört projeye de bütçe tahsis edildiği açıklanmıştır (SteelMint, 2022).

Yapılan araştırma ve yorumlar dikkate alındığında, Hindistan ekonomisinin kamu yatırımlarını artırıcı eğilimler göstereceği ve bu eğilimlerde de çelik sektörü ve paydaşlarının diğer paydaşlar gibi önemli bir ağırlıkta yer alacağı değerlendirilmektedir. Hindistan'ın sanayi ve endüstri genelinde dönem dönem erken toparlanma eğilimleri gösterirse de devlet desteklerine olan ihtiyacın yerini alabilecek bir güce henüz ulaşmadığı ifade edilebilecektir.

3.4. Hindistan Çelik Bakanlığı'nda Eylemler ve Politikalar

Hindistan Çelik Bakanlığı, ülkede çelik sektörünün gelişimi için bir dizi politika ve eylem plânı geliştirerek uygulamaya almıştır. Üretim Bağlantılı Teşvik programı olan PLI, Hindistan'da çelik sektörüne yatırımları cazip hale getirmeyi ve katma değer yaratmayı hedeflemektedir. PLI, belirli ürün kategorilerinde yatırım yapan ve yapılması muhtemel yatırımlarla üretim yapan şirketlere sağlanacak nakit destekler ile özel nitelikli çelik ürünlerinin yerli üretimini arttırmayı hedeflemektedir (Hindistan Çelik Bakanlığı). Hükümet plân kapsamında seçilen başvuru sahiplerine 6322 *crore* Rupee ödeme yapmak için bir bütçe plânı oluşturmuştur. Bu ödeme, beş yıllık bir süre içerisinde temel yıl baz alınarak artan üretimin yüzdesi oranında gerçekleştirilmektedir (The Economic Times, 2022). Plân kapsamında belirlenen çelik kategorileri teşvik oranları ve yatırım aralıkları yüzdeleri Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3. PLI Yatırım ve Teşvik Göstergeleri

Ürün Kategorisi	Yatırım Aralığı (Crore Rubi)	Teşvik Oran Aralıkları (%)
Kaplama Çelik Ürünler	200-700	3-10
Dayanıklı Çelik Mamûlleri	1000-2750	3-10
Özel Demiryolu Rayları	350	3-5
Alaşımlı Çelik ve Çelik Teller	30-600	3-10
Elektirikli Çelik	700-5000	7-15

Kaynak: The Economic Times

Plânın uygulamaya alınması genel hatları ile Hindistan demir çelik endüstrisinin paydaşları üzerinde memnuniyet verici etki oluşturmuştur. Bununla birlikte çelik sektörü paydaşları, bazı ürün veya ürün kategorilerinin de programa dâhil

edilmesini, çelik ürünlerinde bazı alt kategorilerin birleştirilmesi yönünde hükümet ile istişare etmektedirler. Taleplerin yerine getirilmesi ve mutabakata varılmasının sektör üzerinde daha fazla katılımı teşvik edeceği ve plânın başarısında etkili olacağı belirtilmektedir (The Economic Times, 2022).

Bakanlık tarafından yürürlüğe alınan diğer politika da Hurda Çelik Geri Dönüşüm Programı'dır. Hindistan Çelik Bakanlığı kurumsal açıklamalarında yer verdiği üzere en son teknolojiyi benimseyerek küresel olarak rekabetçi bir çelik endüstrisi geliştirmeyi amaçlamaktadır. Endüstri tesisleri için birincil hammadde olma özelliği taşıyan demir ve demirli hurda malzemeyi de bakanlık eylem plânlarına dahil eden bakanlık, hurdaya ayırma işlemlerinin gerçekleşmesini kolaylaştıracak ve bu işlemleri teşvik edecek faaliyetleri, çevreye duyarlı ve organize olmuş biçimde, bilimsel ve geri dönüşüm için uygun standartları hedeflemektedir. Hindistan özelinde özellikle son dönemde artan dayanıklı tüketim mamülleri ve otomotiv ürünlerinin tüketiminin ülkede aynı zamanda ömrünü tamamlamış ürün sayısının artmasına etki edeceği değerlendirilmektedir. Hindistan'da hurda üretiminin artırılması ve kayıt dışı hurdacılığın önüne geçilmesi amacıyla çevresel ve bilimsel faktörlere bağımlı bir geri dönüşüm uygulaması başlatılmasına karar verilmiştir. Programın uygulama evrelerinin ilk sırasında toplama veya sökülme merkezlerinin oluşturulması ve kurulacak bir hurda işleme merkezi ile tüm süreçlerin yasal prosedürlere bağlanması yer almaktadır. Bu merkezlerin, karayolları, demiryolları ve sanayi bölgeleri yakınlarında kurulmaları öngörülmektedir. Ulusal lojistik politikası ile uyumlu biçimde çevre dostu bir taşıma programı belirlenmesine öncelik verilmektedir. Kurulacak geri dönüşüm merkezleri sayesinde bu merkezlerin etrafında ve yakınında yerleşik olan firmaların ekonomik faaliyetlerinin gelişmesi ve yeni istihdam alanlarının yaratılması hedeflenmektedir (Notification, 2019).

Hindistan Çelik Bakanlığı tarafından önem atfedilen bir diğer politika da devlet alımlarında yerli demir çelik ürünlerinin tercih edilmesine ilişkin gerçekleştirilen DMI&SP politikasıdır. Politika, devlette yurt içerisinde üretilen demir çelik ürünlerinin tercih edilmesi amacıyla belirlenen kalite standartlarında üretilmiş demir çelik ürünleri ve imalat taleplerini içermektedir. Uygulanma biçimi olarak ise sadece çelik bakanlığı özelinde değil, Hindistan'da her bakanlığı ve bakanlığa bağlı olan alt kuruluşların tamamını kapsamaktadır. İstisna durumlar da DMI&SP içerisinde belirlenmiş olup, ihtiyaç duyulan ürün miktarının yerli kaynaklardan fazla olması ve ihtiyaç duyulan ürünün mevcut olmadığı kanıtlanması olarak iki başlık altında ifade edilmiştir. Hindistan Çelik Bakanlığı DMI&SP kapsamında ihtiyaç duyulan bir ürünün yerli ürün olarak nitelendirilebilmesi amacıyla minimum yerel katma değer şartı değerlemesi oluşturmuş ve bunu formülize etmiştir. Yerel katma değer şartını sağlamayan ürünler yerli demir çelik ürünü olarak sayılmayıp program kapsamı dışında bırakılacaktır (Notification, 2019).

Ülkelerin sosyo-ekonomik göstergeleri arasında yer alan çelik tüketimi ve nitelikli (paslanmaz) çelik tüketimi değerleri, ekonomik refahın belirleyicilerinden biri olarak anılmaktadır. Yurt içi çelik üretiminin artırılması amacıyla, Hindistan hükümeti ülkedeki çelik endüstrisinin daha hızlı büyümesini ve gelişmesini kolaylaştırmak için 2017 yılında Ulusal Çelik Politikası'nı (NSP) yayınlamıştır. Ana hatları ile NSP, tüm talebin yurt içinden karşılanmasını sağlamayı, 2030-2031 dönemine kadar 300 milyon ton ham çelik üretim kapasitesine ulaşmayı, 255 milyon tonluk çelik üretimini ve kişi başına 158 kilogramlık çelik tüketimini hedeflemektedir (Hindistan Çelik Bakanlığı).

3.5. Hindistan Çelik Bakanlığı Siyasi Tepkiler ve Parlamento

Soru önergesi kavramı, parlamentoların bilgi edinme araçlarından biri olup, hükümetlerin veya bakanların uyarılması açısından önemli görev üstelenen siyasi denetim şeklidir. Bu denetim şekli, iktidarı elinde bulunduran hükümetten somut bilgi almak ve konuyu hem parlamentonun hem de halkın bilgisine sunarak sorunların giderilmesini amaçlamaktadır (Bülbül, 2006: 6).

Hindistan Çelik Bakanlığı'na 2002 yılında Hindistan parlamentosunun alt kanadı *Lok Sabha* ve üst kanadı *Rajya Sabha*'da yöneltilen sorular konularına gruplandırılarak aşağıdaki Tablo 4'de sayısal adet olarak yer verilmiştir. Soruların belirlenmesinde ve sayımında doküman analizi yönteminden faydalanılmıştır.

Tablo 4. Soru Önergesi Sayıları

Soru Önergesi Konusu	Sayısı
Ar-Ge Yatırımları ve Ürün Geliştirme	11
Karbon Emisyonları ve Çevre Koruma	19
Yerli Çelik Üretimi	44
Dış Ticaret	25
Finansal Durum, Bütçe ve Ödemeler	31
İş Sağlığı ve İşçi Güvenliği	7

Kaynak: Hindistan Çelik Bakanlığı

Tablo 4 incelendiğinde, Hindistan Çelik Bakanlığı'na en çok soru önergesi verilen konunun yerli çelik üretimi başlığı altında toplandığı görülmektedir. 2022 yılında bakanlığa yöneltilen 44 sorudan 21 tanesi *Lok Sabha*'dan ve 23 tanesi de *Rajya*

Sabha'dan gelmiştir. Finansal durum, bütçe ve ödemeler ile ilgili verilen soru önergelerinin 16 tanesi *Rajya Sabha*'dan 15 tanesi de *Lok Sabha*'dan yöneltilmiştir. Soru içerikleri ele alındığında, özellikle sonuç odaklı büyüme teorisi ve sonuç bütçesi yöntemlerine geçilmesiyle birlikte yeterli, açıklayıcı ve şeffaf bilgiye ulaşamama ve finansal rakamları net olarak elde edememe nedeniyle soruldukları anlaşılmaktadır. İş sağlığı ve işçi güvenliği konusunda sorulan soru sayısı gruplama içerisinde en az tespit edilen konu başlığıdır. Karbon emisyonları ve çevre koruma başlıklarında yıllara göre soru sayısının artmasının, konunun hem çevresel faktörler hem de uluslararası kuruluşlar etkisinde yıldan yıla önem kazanması ile ilişkili olmasından kaynaklı olduğu değerlendirilmektedir.

Genel hatlarıyla çelik bakanlığına yöneltilen sorular ve içerikleri incelendiğinde yasama kurumlarının üyelerinin soru enflasyonuna yol açmadıkları değerlendirilmektedir. 2022 yılı sorularının içerisinde bakanlığa kişisel siyasi amaçlara ışık tutan veya anlam yükleyen soru sorulduğu tespit edilememiştir. Soru önergeleri içerik, bilgi arama amacı ve özellik açısından nitelikli olarak değerlendirilmektedir.

4. TARTIŞMA SONUÇ VE ÖNERİLER

Hindistan, 1947 bağımsızlığını kazanmasına müteakip 1952 yılında idarî hizmet birimi olarak çelik bakanlığını kurmuştur. Bakanlık, ülkenin eski dönemlerinden günümüze doğal kaynak zengini bir ülke olması ve özellikle demir cevherleri zenginliği nedeniyle hem jeopolitik hem de jeoekonomik konuda önem arz eden bir faaliyet içerisinde çalışmalarını sürdürmektedir.

Bakanlık kurulduğu yıldan günümüze 35 adet bakanla görev yapmıştır. Bakanların ortalama görev süresi 2.16 yıl olup yasama döneminin yarısı kadar bir zamana tekabül etmektedir. Hindistan'da çelik bakanı olarak görev yapan isimlerin daha sonraki dönemlerde ağırlıklı olarak başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı gibi görevlere gelmiş olmaları da dikkat çekicidir.

Bakanlığın faaliyetleri ve organizasyon yapısı değerlendirmeye alındığında ise İngiliz bürokrasi yapısının etki ve izlerine rastlanmaktadır. Ancak dünya nüfus sıralamasında en kalabalık ikinci ülke olma sıfatına haiz olan Hindistan'ın bürokratik yapısının da karmaşık olma beklentisi normal kabul edilmektedir. Hindistan Çelik Bakanlığı'nın yapısal özelliği dikkate alındığında ise kamu iktisadî teşebbüslerinin etkinliği dikkat çekicidir. Bakanlık bütçesine ve ülkenin çelik sektörü özelinde dış ticaret rakamlarına doğrudan etki eden ve ulusal rekabet düzeyinin belirleyicilerinin çelik sektörü kamu iktisadî teşebbüsleri olduğu değerlendirilmektedir.

Bakanlığın eylem ve politikalarının ağırlıklı olarak yerli üreticiyi desteklemek ile uluslararası ticaret dengeleri üzerinde şekillendiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda, yürürlüğe alınan politikaların etkin bir biçimde işletildiği görülmektedir. Politika ve eylemlerin yürütülmesinde hazırlanan plânlarmın şekillerinin sürekli bir devinim içerisinde revize edilmesi, çelik sektörü paydaşlarından gelen talep ve tepkilerin değerlendirmeye alınarak uygulamaya geçirildiğini göstermesi açısından anlamlıdır. Bu nedenle bakanlık ve bakanlığın faaliyetleri ile ilgili çalışma ve ticari eylemlerde bulunan toplum kesimlerinin iyi ilişkiler içerisinde oldukları değerlendirilmektedir.

Hindistan hükümetleri ile eyalet idarecilerinin harcamalarının ülkenin gayri safi yurt içi hasılasının %30'luk kısmını aşmış olması toplum üzerinde tepkilere yol açmıştır. Bu nedenle alınan tedbirler arasında sonuç bütçesi uygulamasına geçilmesi kararlaştırılmıştır. Bir performans karnesi özelliği taşıyan sonuç bütçesi uygulaması halkın ve diğer kamu kesimlerinin beklentilerine cevap vermesi ve bakanlıkların performansını değerlendirebilmesi açısından anlamlı olarak değerlendirilse de kurumları hesap verilebilirlikten uzaklaştırdığı ve uygulamanın haklı veya haksız ayırımı gözetmeksizin bakanlığın savunabilirlik düzeyini arttırdığı değerlendirilmektedir. Bu durum bakanlığa verilen soru önergelerinde de tespit edilmiştir.

Bakanlığın politik yapısı incelendiğinde ve iktidarın bir parçası olarak bakanlık ele alındığında ülkede yer alan tüm siyasî ve entelektüel çevrelerin bakanlığın politik yapısına ve politik faaliyetlerine katılım gösterdiği görülmektedir. Gerek bakanlık faaliyetleri gerekse de bakanlığın idari ve politik yapısında herhangi bir sosyal bölünme bulgusuna rastlanmamıştır. Hindistan'ın çelik sektöründe uluslararası ticarete aktif rol alma eğilimindeki yüksekliği, hükümet organları ve özel sektör tarafları açısından program ve reformlarla birlikte desteklenmiştir.

Sonuç olarak müstakil bir bakanlık statüsü teşkil edilen çelik bakanlığının, özellikle dış ticarete ve uluslararası ilişkilerde stratejik karar ve eylemlerin hızlı alınarak uygulanmasında etkili sonuçlar verdiği değerlendirilmektedir. Konjonktürel değişimlere hızlı tepkiler vererek alınan kararlar, Hintli üreticilerin uluslararası pazarlarda rahatlamasına imkân sağlarken, hedef ülke pazarlarında ihtiyat ve gerginliğe neden olmaktadır. Bakanlığın yakın gelecekte Ar-Ge, yeni ürün geliştirme ve üretimde küresel iyi uygulama örneklerini benimseyerek geliştirme politikalarına ağırlık vereceği öngörülmektedir.

Hindistan'ın çelik üreticileri değerlendirmeye alındığında belirli bölgelerde yerleşik bulunan ve yoğun üretim faaliyeti içeren tesisler nedeniyle daha fazla enerji ihtiyacı ile birlikte emisyon yoğunluğu yaşandığı görülmektedir. Ülkenin net sıfır emisyon hedeflerine ulaşabilmesi adına üretim için alternatif bir yakıt geçiş politikası oluşturması, altyapı ve lojistik hizmetlerinin çelik sektörünün talep ve konumlarını da dikkate alacak şekilde geliştirilmesi, çelik üretimi için gerekli olan

koklaşabilir taş kömüründe ithalata bağımlılığı azaltıcı politikaların geliştirilmesi, çelik sektöründe faaliyet gösteren mikro işletmelerin daha fazla desteklenmesi ve vergi politikalarının revize edilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA.

- AHUJA, R. (2001). Export Incentives in India Within WTO Framework. *Indian Coincil For Research on International Economic Relations*. 1-42.
- AKOĞLU, H. E., ÖZBEY, Ö. ve POLAT, E. (2019). Sporda Sürdürülebilir Başarı İçin Gençlik ve Spor Bakanlığı Faaliyetlerinin İncelenmesi. *International Journal of Social Science Research*. 8 (2). 42-59.
- BALAAM, D. N., ve DILLMAN, B., (2021). *Uluslararası Ekonomi Politiğe Giriş*. Çev. N. Uslu. Ankara: Adres Yayınları.
- BARAD, M., M. (2010). A Study on Liquidity Management of Indian Steel Industry. *Doktora Tezi*. Saurashtra University, Philosophy Commerce, Faculty of Commerce, Rajkot.
- BER, G., P. (2023). Neoliberal Dönüşüm Sürecinde Türkiye’de Sosyal Politikalar: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. *Yüksek Lisans Tezi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı. İstanbul.
- BHUNIA, A. (2007). Liquidity Management of Public Sector Iron and Steel Enterprises in India. *Vidyasagar University Journal of Commerce*. 12. 85-98.
- BOSETO, L. (1987). Ordained and Unordained Ministers. *Melanesian Jorunal of Theology*. 3 (2). 77-82.
- BRUSH, J., E. (1952). The Steel Industry of India. *Geographical Review*. 42 (1). 37-55.
- BÜLBÜL, M. (2006). TBMM’nin Bilgi Edinme Yollarından Sözlü Soru Önergelerinin Cevaplandırılması. *Yasama Dergisi*. (3). 5-26.
- CHAKRABARTY, B. (2008). *Indian Politics and Society Since Independence Events Processes and Ideology*. London: Routledge.
- D’COSTA, A., P. (2009). Economic Nationalism in Motion: Steel, Auto and Software Industries in India. *Review of International Political Economy*. 16:4. 620-648.
- ERSÖZ, T., DÜĞENCİ, M., ÜNVER, M. ve EYİOL, B. (2015). Demir Çelik Sektörüne Genel Bir Bakış ve Beş Milyon Ton Üstü Demir Çelik İhracatı Yapan Ülkelerin Kümeleme Analizi İle İncelenmesi. *Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi*. 4 (2). 75-90.
- FSNL. <http://fsnl.nic.in/> (09.06.2023).
- GUPTA, A. P. (2010). Evaluation of Governance: A Study of the Government of India's Outcome Budget. *Journal of Development Effectiveness*. 2 (4). 566-573.
- HİNDİSTAN ÇELİK BAKANLIĞI. Ministry of Steel <https://steel.gov.in/> (09.06.2023).
- HİNDİSTAN MALİYE BAKANLIĞI. Ministry of Finance <https://www.indiabudget.gov.in/>. (10.06.2023).
- HUMMEL, R., E. (2004). *Understanding Metarials Science*. New York: Springer Publications.
- JAIN, R. B., ve DWIVEDI, O., P. (1990). Administrative Culture and Bureaucratic Values in India. *Indian Journal of Public Administration*. 36 (3). 435-450.
- JOHNSON, W., A. (1996). *The Steel Industry of India*. London: Harvard University Press.
- KENNEDY, P. (1991). *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*. Çev. B. Karanakçı. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- KIOCL. <https://www.kioclltd.in/> (09.06.2023).

- KOTLER, P., JATUSRIPITAK, S., ve MAESINCEE, S. (1997). *Ulusların Pazarlanması*. Çev. A. Buğdaycı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- KULKE, H., ve ROTHERMUND, D. (2001). *Hindistan Tarihi*. Çev. M. Günay. Ankara: İmge Kitabevi
- LABSON, B., S. (1997). Changing Patterns of Trade in the World Iron and Steel Market: An Econometric Analysis. *Journal of Policy Modeling*. 19 (3). 237-251.
- MALLETT, A. ve PAL, P. (2022). Green Transformation in The Iron and Steel Industry in India: Rethinking Patterns of Innovation. *Energy Strategy Reviews*. 44 (1). 1-12.
- MASUM, N., M. (2018). Administrative Reform in India: Retaining the British Steel Frame. *Asian Journal of Political Science*. 26 (3). 431-446.
- MISHRA, R., K. (2017). History and Context of Public Administration in India. *Public Administration in South Asia*. 29-50.
- MOIL. <https://www.moil.nic.in/> (09.06.2023).
- MSTC. <https://www.mstcindia.co.in/> (09.06.2023).
- NATIONAL PORTAL OF INDIA. <https://www.india.gov.in/> (20.09.2023).
- NMDC. <https://www.nmdc.co.in/> (09.06.2023).
- NOTIFICATION. (2019). Steel Scrap Recycling Policy. *Ministry of Steel*. New Delhi.
- NOTIFICATION. (2019). DMI&SP. *Ministry of Steel*. New Delhi.
- OECD. (Organisation for Economic Co-Operation and Development). <https://data.oecd.org/> (03.06.2023).
- PARLAK, B. ve CANTÜRK, C. (2009). *Karşılaştırmalı Siyasal ve Yönetişel Yapılar*. Bursa: Alfa Yayınları.
- RINL (Rashtriya Ispat Nigam). <https://www.vizagsteel.com/index.asp> (09.06.2023).
- REUTERS. (2018). <https://www.reuters.com/article/> (09.06.2023).
- SABITHA, G. (2020). A Study on Sectorial Contribution of GDP in India From 2010 to 2019. *Asian Journal of Economics, Business and Accounting*. 19 (1).18-31.
- SHAFQAQ, M. (2019). Afganistan İslâm Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı: Kurumsal Bir İnceleme. *Yüksek Lisans Tezi*. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Politikası ve İşletmeciliği Ana Bilim Dalı.
- SINGH, M., P. (2017). Administrative Reforms in India. *Indian Journal of Public Administration*. 58 (4). 654-674.
- SINHA, A. ve SINGH, J. (2011). Jamshedpur: Planning an Ideal Steel City in India. *Journal of Planning History*. 10 (4). 263-281.
- SAIL. (Steel Authority of India Limited). <https://www.sail.co.in/> (01.06.2023).
- STEEL MINT (2022). *Budget 2022-2023*. Impact on Indian Iron and Steel Industry.
- STRIELKOWSKI, W., GRYSHOVA, I. ve KALYUGINA, S. (2017). Modern Technologies in Public Administration Management: A Comparison of Estonia, India and United Kingdom. *Administration & Public Management Review*, (28). 174-185.
- SÜREKLİ, N., C. (2016). Kamu Yönetiminin Denetlenmesinin Bir Aracı Olarak Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) Kurumu Çin Hindistan ve Türkiye'deki Uygulamaları. *Doktora Tezi*. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı. Konya.
- TEZ., Z. (2012). *Madencilik Metalürji ve Mineralojinin Çileli Tarihi*. İstanbul: Doruk Yayınları.

THE ECONOMIC TIMES. (2019). <https://economictimes.indiatimes.com> (07.06.2023).

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TİCARET BAKANLIĞI. (2022). *Hindistan Ülke Profili*. Ankara: Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü Yayınları.

UN. (United Nations). <https://www.un.org/> (20.09.2023).

WORLD STEEL ASSOCIATION. (2022). <https://worldsteel.org/> (08.06.2023).

Türkiye’de Gençlik ve Siyaset: El Kitapları Üzerinden Bir Değerlendirme (1960-1980)

Youth And Politics in Türkiye: An Assessment On Manuals (1960-1980)

Murat KAÇER^a

Özet

Türkiye’de 1960-1980 dönemi gençlerin başını çektiği şiddet eylemlerinin yoğun olduğu, gençlik ve siyaset ilişkisi açısından en önemli dönemlerden biridir. Bu çalışma gençlik ve siyaset ilişkisi bağlamında gençlerin o dönem sıklıkla okuduğu “el kitabı” mahiyetindeki eserler üzerinden bir okuma yapmayı amaçlamaktadır. Bu dönemde çatışan iki kutuptan olan sağ için Necdet Sevinç’in Ülkücüye Notlar, sol için Carlos Marighella’nın Şehir Gerillasının El Kitabı seçilmiştir. Söz konusu süreçte kitapların ve yazarların her iki kesim için önemi ve rolü gözetilerek yazarlarının ele aldığı temalar, dikkat çektikleri ve vurguladıkları hususlar, yazarların dili dikkate alınarak betimsel analiz tekniği ile değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonucunda iç ve dış düşman algısı, “savaş” ve mücadele teması, müesses nizam eleştirisi, diyalektik bir tarih anlayışı her iki kitapta ortak olduğu anlaşılmıştır. Bununla birlikte birbiriyle çatışma halinde olan bu iki kutbun doğal olarak bu temalara yükledikleri anlam ve içerik değişiklik göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Gençlik, Siyaset, 1960-1980, Ülkücüye Notlar, Şehir Gerillasının El Kitabı

Jel Kodları: Z19, B19

Başvuru: 27.06.2023

Kabul: 31.08.2023

Abstract

The period of 1960-1980 in Turkey is one of the most important periods in terms of youth-politics relations, in which violent acts led by young people are intense. This study aims to make a reading through the most popular "handbook" works that young people read in this period in the context of youth and politics. Necdet Sevinç's Notes to the Idealists (Ülkücüler) is chosen for the right, and Carlos Marighella's Minimanual of the Urban Guerrilla is chosen for the left, two political movements clashing during this period. Considering the importance and role of the books and authors for both groups, the themes that the authors discussed, the points they drew attention and emphasized, the language of the authors were evaluated using the descriptive analysis technique. Some of the results from the analyses include the following: the perception of internal and external enemies, the theme of "war" and struggle, criticism of the establishment, and a dialectical understanding of history. However, the meaning and content that these two movement, which are in conflict with each other, ascribe to these themes vary naturally.

Key Words: Youth, Politics, 1960-1980, Notes to the Idealists, Minimanual of the Urban Guerrilla.

Jel Codes: Z19, B19

^a Arş. Gör. Murat Kaçer, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, muratkacer@aybu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6076-3403>

GİRİŞ

Gençlik, belirli geçiş ritüellerine dayalı bir süreçtir. Geleneksel toplumlarda gençlik, sosyal-siyasal bir kategori olmayıp sadece çocukluktan yetişkinliğe geçişi ifade eden ve yaşa bağımlı olarak açıklanan bir aşama iken modern sanayi toplumuna geçiş ile birlikte tarihsel bir özne ve sosyal bir kategori olarak ortaya çıkmış, cinsiyet, meslek ya da politik eğilimlerine göre farklı disiplinlerce tanımlanmıştır.

Ulus devletlerin kurulduğu modernleşme sürecinde gençler ilgili sürecin hem nesnesi hem de öznesi olmak gibi iki yönlü bir sosyal kategori işlevi görmüştür. Geleceğin toplumunu simgelediğinden hareketle ulus devletler ve ideolojiler tarafından "terbiye edilme ve eğitime" muhatap oldukları için bu sürecin nesnesi olan gençler, ulus devletlerin oluşumu aşamasında kitleleri harekete geçiren önemli bir aktör olması hasebiyle de sürecin öznesidir.

Türkiye özelinde de modernleşme sürecinde benzer durum yaşanmıştır. Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren başlayan gençlerin zihin, beden ve ruh olarak "terbiye" edilmesi hedefi Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. "Devleti kurtarmak" misyonuyla bu süreçte eğitim programlarıyla, beden eğitimi merkezli faaliyetlerle yönetici kadronun "nesneleştirdiği" gençler, "devleti kurtarmak" için dış düşmana karşı cephede savaşarak, içerde ise "iç düşman" olarak algıladığı karşı(t) gruplarla giriştiği mücadele ve kavgaın aktörü olarak "politik" bir özne vasfı kazanmıştır.

Türkiye'de 1960-1980 dönemi gençlerin başını çektiği şiddet eylemlerinin yoğun olduğu, gençlik ve siyaset ilişkisi açısından en önemli dönemlerden biridir. Bu dönem birçok perspektiften incelenmiştir: siyasal katılım (Ozankaya, 1966), şiddet olayları (Kışlalı, 1974) toplumsal hareketler (Alper, 2019), öğrenci profili, hatıralar, tanıklıklar ve önemli kişilikler (Baykam, 1999a, 1999b; Karadeniz, 1969; Zileli, 2000), sağ-sol çatışmaları, askeri darbeler, 68 Kuşağı (Kürkçü, 2007; Landau, 1979; Mater, 2009)... Bu çalışma ise gençlik ve siyaset ilişkisi bağlamında gençlerin o dönemde sıklıkla okuduğu "el kitabı" mahiyetindeki eserler üzerinden bir okuma yapmayı amaçlamaktadır. Bu dönemde çatışan/savaşan iki kutuptan olan sağ için Necdet Sevinç'in Ülkücüye Notlar, sol için Carlos Marighella'nın Şehir Gerillasının El Kitabı seçilecektir. Söz konusu süreçte kitapların ve yazarların her iki kesim için önemi ve rolü gözetilerek yazarlarının ele aldığı temalar, dikkat ettikleri ve vurguladıkları hususlar, yazarların dili dikkate alınarak betimsel analiz tekniği ile değerlendirilecektir.

Bu çalışma toplam üç ana bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde gençlik kavramı ve bu kavramın tarihsel süreç içerisinde uğradığı değişim incelenecektir. İkinci bölümde Osmanlı'da ve Türkiye'de gençlik konusuna değinilecek ve Cumhuriyet döneminde 1923-1950 ve 1960-1980 arası gençlik hareketleri ele alınacaktır. Üçüncü bölümde ise 1960-1980 yılları arasında sağ kesimin sıklıkla okuduğu Ülkücüye Notlar kitabı; aynı dönemde sol kesimin özellikle illegal silahlı mücadele döneminde başucu kitaplarından olan Şehir Gerillasının El Kitabı adlı kitaplar detaylı bir şekilde değerlendirilecektir.

1. GENÇLİK KAVRAMI VE TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE GENÇLİK

Gençlik, belirli geçiş ritüellerine dayalı bir süreçtir. Geleneksel toplumlarda gençlik, sosyal-siyasal bir kategori olmayıp sadece çocukluktan yetişkinliğe geçişi ifade eden ve yaşa bağımlı olarak açıklanan bir süreç iken modern sanayi toplumuna geçiş ile birlikte tarihsel bir özne ve sosyal bir kategori olarak ortaya çıkmış, cinsiyet, meslek ya da politik eğilimlerine göre farklı disiplinlerce tanımlanmıştır (Lüküslü, 2009: 19-20, Yavuz, 2019: 30).

Daha "dünyevi" ve çalışma hayatı üzerine kurulu sanayi toplumuna geçildiğinde, genç bireyler önem kazanmıştır. Çünkü Aydınlanma ideolojisinin de hâkim olduğu bu evrede gençler geleceğin yetişkinleri ve yurttaşlarıdır, onların değişimi toplumun değişimidir, gençler kafa, ruh ve beden olarak eğitildiğinde arzulan toplumsal değişim de gerçekleşmiş olur (Lüküslü, 2009: 20).

19. yüzyıla gelindiğinde gençlerin asıl olarak siyasal sahneye çıkışları gerçekleşir. Ulus devletlerin kurulduğu bu dönemde gençler sürecin hem nesnesidir hem de öznesidir. Nesnesidir; çünkü ulus devletler ve ideolojiler geleceğin toplumunu simgeleyen gençleri hedef alır, onları inşa etmeye ve eğitmeye çalışır. Öznesidir; çünkü eş, çocuk ve geçim kaygısından uzak olan gençler ulus devletlerin oluşumu aşamasında kitleleri harekete geçiren önemli bir aktördür. Aynı anda iki kritik işlevi gören (belki de bu bağlamda tek sosyal kategori olan) gençlere birbirlerinden farklı ideolojik sistemlerde önemli rol atfedilir. Hitler'in konuşmalarında "ölümsüz Almanya'nın geleceğini simgeleyen" gençler, Lenin konuşmalarında da geleceği, değişimi ve mücadeleyi simgelemektedir (Yavuz, 2019: 37; Lüküslü, 2009: 20-21).

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, temelde gençleri ilgilendiren ve onları hedefleyen beden eğitimi merkezli faaliyetlerin yoğunlaştığı görülmektedir. Özellikle Fransa, Almanya ve Danimarka gibi ülkelerde jimnastik derneklerinin kurulması askeri yenilgiler ve toprak kayıpları sonrasında ulusal bir başkaldırı ve intikam alma isteğinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Lüküslü, 2009: 24).

20. yüzyıla gelindiğinde ise gençlik kesin bir aktör olarak siyaset sahnesindedir. Bu başlıca iki sebepten kaynaklanmaktadır. İlki, ulus devletlerin yükselişiyle ortaya çıkan meşruiyet krizinin rejimlere sadık vatandaşları gerektirmesidir. İkincisi, uluslararası sistemde güç mücadeleleri sonucu ortaya çıkan savaş tehlikesidir. Savaş tehlikesi, zihnen ya da ideolojik olarak vatani savunan gençlerin cepheye katılarak fiilen de savunması beklentisine yol açmıştır. Bu durum 20. yüzyılda tüm dünyada gençlerin örgütlenme çabasına da yansımıştır (Yavuz, 2019: 45-46).

2.TÜRKİYE’DE GENÇLİK

Sosyal, siyasal, ekonomik ve askeri olarak Batı'nın gerisine düşen Osmanlı, bu çıkmazdan kurtulmak için modernleşme hareketine girişmiş, bu modernleşme hareketinin en temel dinamiklerinden biri de gençliğin zihin, beden ve ruh olarak "terbiye" edilmesi olmuştur (Lüküslü, 2009: 22). Bu süreçte eğitim reformlarıyla kurulan okullarda yetişen gençler aynı zamanda modernleşme akımının temel taşıyıcıları haline gelecek ve İmparatorluk'ta önemli bir muhalefet hareketi olan Jön Türkleri oluşturacaktır. Dolayısıyla Batı'daki sürecin bir benzeri olarak Türkiye özelinde de gençler modernleşme sürecinin hem nesnesi hem de öznesi olmuştur. Bu kurumlarda yetişen gençlerin temel misyonu askeri yenilgiler ve toprak kayıplarıyla eski gücünden eser kalmayan imparatorluğu kurtarmak ve onu eski ihtişamlı günlerine kavuşturmadır. Aynı şekilde Batı'da beden eğitimi merkezli faaliyetlerin bir benzeri Osmanlı'da da ortaya çıkmış ve gençlik faaliyetlerinin bir parçası olmuştur. Bu faaliyetleri organize etmek için de Alman Albay von Hof İmparatorluğa davet edilmiştir. 1913 yılında kurulan "Türk Gücü Cemiyeti", sonraki dönemlerde kurulan Osmanlı Güç Dernekleri, askerlik çağı yaklaşmış, fakat daha askere alınmayan gençleri bir araya toplayarak onlara askeri eğitim verip, beden, ruhen ve zihnen terbiye etmeyi amaçlamıştır. Cumhuriyet dönemindeki Gençlik ve Spor Bayramlarının temeli oluşturan ve Avrupa'daki jimnastik bayramlarından ilham alınan İdman Bayramları da bu dönemde düzenlenmiştir (Lüküslü, 2009: 22-26; Yavuz, 2019: 79-95).

2.1. 1923-1950 Arası Gençlik

1923 yılında yeni kurulan cumhuriyet, gelecek kuşakların hem fiziksel hem de zihinsel eğitimini en temel hedeflerinden biri olarak belirlemiştir. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1931 yılı programında belirtilen milli talim ve terbiyenin esas ilkeleri bu iki hedefi açıkça ortaya koymaktadır. "*Maarif siyasetimizin temel taşı, cehlin izalesidir. Maarifimizde her gün nispeten daha fazla çocuk ve vatanş çocuk okutacak ve yetiştirecek bir program takip olunacaktır.*" denilerek zihinsel eğitim; "*fikri olduğu gibi bedeni inkişafa da ehemmiyet vermek ve bilhassa seciyeyi milli derin tarihimizin ilham ettiği yüksek derecelere çıkarmak büyük emeldir*" ifadesiyle de fiziksel eğitim hedeflenmektedir. Bu terbiye "*her türlü hurafeden ve yabancı fikirlerden uzak, üstün, milli ve vatanperver*" bir mahiyette olup, bu yeni devleti gençlere ve gelecek kuşaklara da benimsetecektir. "*Kuvvetli cumhuriyetçi, milliyetçi ve laik vatanş yetiştirmek tahsilin her derecesi için mecburi ihtimam noktasıdır. Türk milletine, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ve Türkiye Devleti'ne hürmet etmek ve ettirmek hassas bir vazife olarak tenkin olunur*" ve "*vatan çocuklarını eyi vatanş olarak yetiştirmek*" denilerek bu amaç açıkça ortaya konmuştur (Lüküslü, 2009: 29; Yavuz, 2019: 105).

Ayrıca okul sayısının az, okur-yazarlığın ve okullaşmanın oranın çok düşük olması da eğitim politikalarının öncelikli hale gelmesinin sebeplerinden birisidir. Bu eğitim politikaları evrensel ve ulusal iki temel üzerine inşa edilmiştir. Evrensel yönü, gelecek kuşaklara bilim ve akılcılık ilkeleri ışığında Batı standartlarında bir eğitim verilmesinin amaçlanmasıdır. Ulusal yönü yukarıda da ifade edildiği üzere bu gençlerin milli değer ve yargıları özümsemesi, Kemalist prensipler ekseninde hareket etmesinin hedeflenmesidir (Lüküslü, 2009: 28-29).

Cumhuriyet'in birinci kuşağı olarak adlandırılan 1923 ile 1950 yılları arasındaki dönemde gençlik hareketlerine bakıldığında, gençlerin siyasal katılımının dönemin tek partisi olan CHP ile sınırlı kaldığını görülmektedir. Esasen 18 yaşına gelmemiş gençlerin bile siyasi parti üyeliği mümkündür, ama bu ancak CHP içinde ve CHP içindedir. Parti tüzüğü "*henüz siyasi meşguliyet çağına gelmemiş olan bütün Türk gençlerini fırkanın tabii namzedi*" saymaktadır. Aynı parti programında sınıf temelli dernekler ve yapılar yasaklandığı gibi siyasi öğrenci dernekleri yasaklanmaktadır. Var olan öğrenci cemiyetlerin de mutlak surette siyasetle uğraşmalarının yasak olduğu, üniversite, fakülte ve enstitülerin yönergelerine uymak ve buna karşı gelmemekle yükümlü oldukları belirtilmektedir (Lüküslü, 2009: 40-41).

Atatürk'ün yaşadığı dönemi de kısmen yaşamış, Atatürk'ü herhangi bir resmî törende veya ziyarette uzaktan da olsa görmüş olmayı gurur ve gözyaşları içerisinde sonraki kuşaklara aktaran 1923-1950 kuşağı kendilerine verilen devleti koruma rolünü içselleştirmiştir. Öğrenci hareketleri yönünde bakıldığında bu kitlenin oldukça sınırlı ve küçük bir nüfusu kapsadığı görülmektedir. 1930'lara kadar ülkede tek bir üniversitenin (Darülfünun) olması, sonraki yıllarda açılan üniversitelerin de sınırlı sayıda olması nedeniyle yüksek öğrenim gören öğrenciler oldukça küçük bir azınlıktır. Gençlerin özellikle 1940'lara kadar tek parti politikalarıyla paralel hareket ettikleri, politikalara aktif katılım gösterdikleri gibi bu politikaları desteklediği görülmektedir. Bu durum yerli malı kullanma ve "*Vatanş Türkçe Konuş!*" gibi kampanyalarda, Hatay'ın anavatanına katılması sürecindeki faaliyetlerinde ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde öğrencilerin indirimli taşınması için Tramway Şirketinin protesto edilmesi, Nazım Hikmet'in Resimli Ay dergisinde yazdığı "*putları yıkıyoruz*" başlıklı yazı dizisinin

protesto edilmesi, 1933 yılında Vagon-Li Şirketi'nin müdürünün Türkçe konuşan memuruna şirketin resmi dilinin Fransızca olduğunu bildirerek memuru cezalandırmasının protesto edilmesi, Sofya'daki bir Türk mezarlığının Bulgarlar tarafından tahrip edilmesi üzerine İstanbul'daki Bulgar mezarlığına ve konsoloslukuna çelenk konulması öğrenci eylemlerinden başlıcalarıdır. 1940'lı yıllara gelindiğinde üniversite öğrencilerinin siyasal fikirleri çeşitlenmiş olsa ve sol öğrenci hareketleri kendilerini göstermeye başlasa da hâkim çoğunluğun CHP hükümetinin politikalarına paralel olarak hareket ettikleri, dönemin konjonktürüne bağlı olarak "iç düşman" olarak görülen komünizm ve İslamcılık karşıtı hareketleri ve dış düşman SSCB ve Yunanistan'a karşı protesto gösterileri ile siyaset sahnesinde yer aldıkları görülmektedir (Lüküslü, 2009: 40-44; Yavuz, 2019: 213-220).

2.2. 1960-1980 Arası Gençlik

1960'lı yıllar gençlerin tüm dünyada siyaset sahnesine çıkışı ve siyasi sahnenin aktörü olmaları açısından oldukça önemli bir dönemdir. Küresel bir özellik taşıyan bu gençlik hareketleri ilk olarak ABD'de üniversitelerde başlamış ve 1968 yılında Fransa'daki olaylarla rejim yapıları ve toplumların özelliklerine göre farklı düzeyde gerçekleşerek tüm dünyaya yayılmıştır. Özellikle kapalı ve otoriter yapılarda bu gençlik hareketlerinin şiddet eylemlerine dönüştüğü görülmüştür. Türkiye'de bu süreçte gençlerin devlete karşı gelmeleri her ne kadar cumhuriyetin kuruluşundan itibaren rejimin bekçisi rolünü üstlendikleri düşünüldüğünde gençler açısından önemli bir değişimi ifade ediyor olsa da aslında bir tutarsızlık yoktur. Çünkü gençlerin, dönemin hükümetlerini gayrimeşru buldukları için başkaldırdıkları ve toplumu ve devleti kurtarma görevlerine sadık kaldıkları görülmektedir (Lüküslü, 2009: 49-50).

1960 ve 1970'lerde gençlerin, bilhassa üniversite öğrencilerinin önemli aktörlerinden biri olduğu siyaseten kutuplaşmış bir Türkiye vardır. 18-24 yaş arasındaki gençlerin sadece %1,5'inin üniversite eğitimi aldığı bu dönemde, üniversite öğrencilerinin ait olduğu kategori oldukça sınırlı ve küçük bir kategoridir. 1970'lerde yeni üniversitelerin kurulmasıyla birlikte yüksek öğretimde kitleselleşme yaşanmakla birlikte üniversite öğrencileri tüm genç nüfus içinde küçük bir azınlığı temsil etmeye devam etmiştir. Bu kategori içinde erkek üniversite öğrencilerinin sayısı kadın öğrenci sayısından oldukça fazladır. Kadın öğrenciler de daha üst sosyo-ekonomik gruplardan gelmektedir. Bunun yanı sıra kadın öğrencilerin, erkek öğrencilere oranla siyasetle daha az ilgilendikleri ve daha az milliyetçi tutumlara sahip olduğu görülmektedir. Üniversite öğrencilerinin ait oldukları sosyal sınıflara bakıldığında, çoğunluğun memur, asker ve bürokrat çocukları oldukları görülmektedir (Lüküslü, 2009: 60-61).

1960-1980 arası dönem genel olarak değerlendirildiğinde üniversite öğrencilerinin siyasi tutumlarında özgürlükçü eğilimlerden çok, "otoriter" ve "elitist" eğilimlerin ağır bastığı, bu tutumun daha alt sosyo-ekonomik sınıflardan gelen öğrencilerle kıyaslandığında bürokrat, memur ve asker ailelerden gelen öğrencilerde daha yaygın olduğu görülmektedir. Ayrıca alt sınıflardan gelen öğrencilerin siyasal eylemlere, mitinglere ve politik tartışmalara daha çok ilgi gösterip katıldıkları görülmektedir (Lüküslü, 2009: 66).

1960-1980 arası dönemde gençlerin siyasi partilerle olan ilişkilerine bakıldığında, bu ilişkinin dalgalı bir seyir izlediğini söylemek mümkündür. İdeolojik olarak yakın durdukları partilerin siyasal gelişmeler karşısında edilgen ve mütereddit bir tutum takındığı iddiasıyla zaman zaman bu partilere yabancılaştıkları gibi yeri geldiğinde bu partilerin gençlik organı olarak hareket eden öğrenci toplulukları da bulunmaktadır. Bununla birlikte özellikle bu dönemde gençlerin siyasallaşması ve toplumsallaşması siyasal partilerden ziyade siyasal dernek, örgütler ve yayınlar aracılığıyla olduğu söylenmelidir (Lüküslü, 2009: 80).

Bu dönemde sol ve sağ hareketlerin varlığından bahsedilebilir. Bu iki hareket içerisinde en dinamik, en heterojen ve en zengin literatüre sahip olan kesimin sol hareket olduğunu söylemek mümkündür. Bir yandan TİP gibi bir siyasal partinin gençlik örgütü benzeri yapılar varken, daha sonra partilerin, kurulu düzene karşı söylemlerinin gençlerin arzu ettiği nitelikte ve nicelikte olmaması, aksine yatıştırıcı hamlelerinin olmasından dolayı siyasal parti dışında farklı yapılar ortaya çıkmıştır. Bu yapıların da kendi ideolojik mücadelelerinin aktörleri, araçları, zamanı ve mekânı hakkında içine düşülen ihtilaflar nedeniyle çok sayıda bölünmeler yaşadığını söylemek mümkündür. Devrimci hareketin köylüler eliyle mi işçiler eliyle mi olacağı, silahlı mı silahsız mı, köyde mi kırdı mı, siyasal bir parti içinde mi dışında mı, askerin desteği olacak mı olmayacak mı, tüm bu tartışmalar ve fikir ayrılıkları ayrı siyasal örgütlenmelere dönüşmüştür. Öyle ki soldaki tüm bu bölünmelerin yoğunluğu ve sıklığı yer yer karikatürize edilmiştir. 2018 yılında vizyona giren bir komedi/aksiyon filminde (*Ölümlü Dünya*) geçen "sol zaten kendi içinde fraksiyonlara bölündüğü için bugün bu halde değil miyiz?" repliği filmin en sevilen sahnelerinden ve esprilerinden biri olmuştur. Yine "revizyonist, oportünist, goşist, sekte, komprador, lümpen, konformist, orta yolcu, karşı devrimci, faşist" gibi kelimeler örgüt içi tartışmalarda üyelerin birbirlerini itham etmek amacıyla kullandıkları sıfatlar ve nitelendirmeler olduğu kadar bu karikatürleşmenin de bir parçası olmuştur.

1960-1970 yılları arasında sol harekete bakıldığında öncelikle Yön dergisi ve Türkiye İşçi Partisi'nin ön planda olduğu görülmektedir. 1960'lı yılların ortalarından itibaren buna Milli Demokratik Devrim hareketi de eklenmiştir. 1961-1967

tarihleri arasında yayımlanan Yön Dergisi, yazdığı Türkiye'nin Düzeni adlı kitabıyla dönemin en çok okunan ve referans verilen isimlerinden biri olan Doğan Avcıoğlu'nun çevresinde toplamıştır. İktidar ve devrim meselelerini sosyalizmden ziyade kalkınma sorunsalı bağlamında ele alan Avcıoğlu, Kemalist ideoloji ile sol düşünceyi harmanlaştırdığı, aydın, bürokrat ve askerlerin iş birliğiyle ortaya çıkacak bir devrim düşüncesine inanmıştır. Çünkü Yön çevresi Türkiye’de işçi sınıfının yeterli olgunluk ve güçte olmadığını, cephe öncüsünün yukarıda sayılan “zinde kuvvetler” olması gerektiğini düşünmüştür. Bu düşünce aynı zamanda devrimci askeri bir darbeyi mümkün kılacağı için öğrenci hareketlerinin şiddete evrilmesini olumlayan bir bakış açısına sahiptir (Landau, 1979: 74; Lüküslü, 2009: 81; Ersan, 2014: 22-23; Bora, 2016: 608-612; Yurtsever, 2016: 45). Ankara Üniversitesi öğrencileriyle yapılan bir araştırma sonucunda en sevilen dergi olarak açıklanan Yön, sadece bir dergi ve yayın hareketi olarak kalmamış, Çalışanlar Partisi ve Sosyalist Kültür Derneği gibi çeşitli örgütlenme çabaları içine de girmiştir (Ozankaya, 1966: 35; Landau, 1979: 74; Yurtsever, 2016: 49).

Yön dergisi dışında sol hareketin kümelendiği yerlerden birisi de Türkiye İşçi Partisi’dir (TİP). TİP, 13 Şubat 1961 tarihinde işçi sendikasına üye on iki sendikacı tarafından kurulmuş, 1964'teki kongrede Mehmet Ali Aybar, Behice Boran ve Sadun Aren gibi dönemin önemli aydınlarının partiyeye katılması ile farklı ve dinamik bir kimlik kazanmıştır (Landau; 1979: 177; Lüküslü, 2009: 82; Ersan, 2014: 19; Bora, 2016: 615; Yurtsever, 2016: 60-61). TİP bu süreçte oldukça çeşitli ve renkli ideolojilere de kaynaklık etmiştir. “Barış içinde yan yana yaşama”, “barışçıl geçiş”, “kapitalist olmayan kalkınma yolu”, “sosyalizmle kapitalizmin bir noktada birleşeceği ya da buluşacağı konverjans teorisi”, “ihtilalci olmayan barışçı sosyalizm” ve “kapitalist olmayan-kalkınmacı sosyalizm” “Asya Tipi Üretim Tarzı”, “Doğucu-İslamcı Halk Cephesi”, “Türkiye’ye özgü sosyalizm”, “güler yüzlü sosyalizm” gibi tezler ve görüşler bu dönemde TİP içinde kendine yer bulabilmiştir. Bununla birlikte özellikle 1965 seçimlerinde elde edilen başarı ve meclis deneyimi partiyi daha popülist ve parlamentarist bir çizgiye de çekmiştir (Yurtsever, 2016: 63-65).

1960’ların ortalarında Türkiye İşçi Partisi (TİP) içinde “Milli Demokratik Devrim–Sosyalist Devrim” (MDD-SD) tartışması da yukarıda sayılan farklı ve çeşitli ideolojik kaynaklardan beslenmenin bir sonucudur. Türkiye’nin burjuva demokratik devrimini tamamlayamamış, yarı sömürge ve yarı feodal nitelikte bir ülke olduğunu, bu nedenle ilk ve tek aşamada bir sosyalist devrimin gerçekleştirileceğini savunan MDD kanadı, iki aşamalı bir geçiş/devrim sürecini öngörmüştür. İlk önce emperyalizmin tahakkümünden ve yarı feodal üretim ilişkilerinden kurtulup demokratik devrim gerçekleştirilecek, daha sonra da sosyalizm aşamasına geçilecektir. MDD’nin bu tezini “milliyetçi bir sapma” olarak değerlendiren ve “Sosyalist Türkiye” tezini ileri süren TİP’in yönetici kadrosu ise Türkiye’deki emperyalizm tahakkümünü kabul etmekle birlikte, kapitalist üretim ilişkilerinin mevcut ve işler olduğu, bu nedenle tek aşamada sosyalist devrimin gerçekleştirilebileceğini savunmaktadır (Lüküslü, 2009: 82; Yurtsever, 2016: 68-70).

Bu dönemde gençler TİP tarafından örgütlenen Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) etrafında aktif bir şekilde hareket etmiştir. Özellikle 1968 yılında üniversite boykotları, üniversite işgalleri ile öğrencileri sistem içerisinde daha barışçıl ve daha sakin olmaya ve şiddet kullanmamaya çağırarak, “provokasyon olur, faşizm gelir” gerekçeleriyle bu tarz eylemlere karşı çıkan TİP ile öğrenciler arasında mesafe oluşmaya başlamıştır (Lüküslü, 2009: 83; Yurtsever, 2016: 72). TİP ile öğrenciler arasında yaşanan bu gerilim ile birlikte gençler TİP’ten ayrılır ve silahlı mücadelenin meşruluk kazanacağı bir dönem başlar. Sol kesimde özellikle “gerilla savaşı” düzeyinde gerçekleşen şiddete yönelim üç nedene bağlanmaktadır. İlk özellikle sol literatürde ve dönemin militanları tarafından dile getirilen, ABD tarafından desteklenen sağcı grupların solu şiddet olaylarına mecbur bırakan saldırıları iddiası, ikincisi, parlamentarizm ile sosyalizmin gerçekleştirilemeyeceği düşüncesi ve son olarak Üçüncü Dünya ülkelerinde devrim stratejilerine ilişkin ulusal ve uluslararası tartışmalar (Kürkçü, 2007: 503; Alper, 2019: 412). TİP’ten ayrılan gençler daha sonra farklı gruplara da bölünecek olan Dev-Genç bünyesinde toplanır. Dev-Genç’ten karizmatik liderler etrafında farklı örgütlenmeler çıkmaya başlar. Deniz Gezmiş Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu’nu (THKO), Mahir Çayan, Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi’ni (THKP-C) ve İbrahim Kaypakkaya Türkiye Komünist Partisi/Marksist-Leninist (TKP/ML) kurmuştur (Lüküslü, 2009: 83; Ersan, 2014: 19; Bora, 2016: 657; Yurtsever, 2016: 72). Gençlerin silahlı mücadeleyi meşru bir araç olarak gördüğü ortamda şiddet eylemleri de artmıştır. Filistin’deki FKÖ (Filistin Kurtuluş Örgütü) ve Güney Amerika’daki Che Guevera önderliğindeki bağımsızlık hareketleri ile Çin’de Mao tarafından başlatılan kültür devriminden esinlenen Türkiye’deki solcu gençlerden bazıları Suriye ve Ürdün’de bulunan El-Fetih kamplarında komando ve sabotaj eğitimi görmüştür. Artan şiddet eylemleriyle birlikte asker demokratik sisteme müdahale etmiş ve 1971 askeri muhtırasıyla birlikte dönemin sol aydınları ve solcu gençleri hapse atılmıştır. 1960’lı yılların sol kesimin karizmatik öğrenci liderlerinden İbrahim Kaypakkaya hapisanede ölmüş, Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan idam edilmiş, Mahir Çayan ve örgütü de operasyon sonucu öldürülmüşlerdir (Lüküslü, 2009: 84; Ersan, 2014: 20; Bora, 2016: 663; Yurtsever, 2016: 104; Bozkurt, 2017: 69).

1970-1980 arasında dönemde sol kesimdeki gençlik hareketlerine bakıldığında, sol mücadelede çok daha önce başlayan fikir ayrılıklarının yanı sıra 1970’li yılların başında artık hayatta olmayan karizmatik öğrenci liderlerinin görüşlerinin de farklı yorumlanmasıyla sol hareketin bir kez daha farklı fraksiyonlara bölündüğü görülmektedir. Deniz Gezmiş’in THKO’sundan TDKP ve TKEP; Mahir Çayan’ın THKP-C’sinden Devrimci Yol, Kurtuluş, Devrimci Sol, Eylem Birliği, Marksist Leninist Silahlı Propaganda Birliği (MLSPB) gibi dar silahlı eylem grupları, İbrahim Kaypakkaya’nın TKP/ML’sinden TKP(ML)

(Partizan) ve TKP(ML) Hareketi (Halkın Birliği, 1980 sonrası Marksist-Leninist Komünist Parti-MLKP) grupları ortaya çıkmıştır (Lüküslü, 2009: 85, Ersan, 2014: 21; Bora, 2016: 666-680).

Soldaki bölünmeyle birlikte 1970'li yılların ortalarından itibaren özellikle 1975-1978 yılları arasındaki koalisyon ortaklığıyla milliyetçi/ülkücü hareket oldukça güçlenmiştir. Milliyetçi/ülkücü hareket Dokuz Işık ilkeleri ve Alpaslan Türkeş önderliğinde dönemin bölünmüş solunun aksine homojen bir portre çizmiştir. 27 Mayıs Darbesi'nde aktif rol alan ve darbe bildirisini radyoda okuyan Türkeş, Milli Birlik Komitesi içindeki görüş ayrılığı sonucu 1960 yılında gönderildiği yurtdışından 1963 yılında ülkeye dönmüş, 1965 yılında arkadaşlarıyla birlikte Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne (CKMP) girerek fiilen siyasi hayata atılmıştır. Aynı yıl bu partinin genel başkanı olan Türkeş 1969 yılında yapılan olağanüstü kongreyle partinin adını Milliyetçi Hareket Partisi, adalet terazisi şeklindeki amblemini ise üç hilâl olarak değiştirmiştir (Bora ve Can, 2000: 52-53; Bora, 2016: 305).

Bu hareket komünizm, bölgecilik ve mezhepçilik tehlikelerini işleyerek baskın ve katı bir anti-komünist bir tutum benimsemiştir. Başlarda seküler bir milliyetçilik ve katı bir laik anlayışıyla hareket eden Türkeş'li CKMP/MHP, 1960'ların sonlarına doğru bu tutumunu değiştirmiş, İslamiyet'i "*Türk tarihinin ayrılmaz bir unsuru*" olarak tanımlamaya başlamıştır. Özellikle 1969'da Türkeş'in, meşhur "*biz Tanrı dağı kadar Türk; Hira dağı kadar Müslümanız. Her iki felsefe bizim şiarımızdır*" sözü, milliyetçi basında sıkça dile getirilecek olan "*Türklük bedenimiz İslamiyet Ruhumuzdur*" ve "*İslam'ın bayrağı kanlarımızla yükseliyor*" benzeri sloganlar bu anlayışın cisimlenmiş halidir. Bu tutum değişiminin sebebi anti-komünizm ortak paydasında buluştuıkları Müslümanları da partiye katma, böylece büyüme ve kitleselleşme arzusudur (Bora ve Can, 2000: 54, Bora, 2016: 315).

1970'li yıllarda sağcı gençler de MHP'nin gençlik örgütü olarak hareket eden Ülkü Ocakları Eğitim ve Kültür Vakfı bünyesinde toplanmıştır. Ülkü Ocakları, Türkeş'in CKMP genel başkanı olduğu dönemde onun desteğiyle genel başkan yardımcısı Dündar Taşer tarafından 1968 yılında kurulmuştur. 1960'ların ortalarına kadar Türkiye Komünizmi Mücadele Dernekleri (TKMD) bünyesinde anti-komünist propaganda ve eylem faaliyetlerini yürütenler Ülkü Ocakları'nda toplanmaya başlamıştır. (Bora ve Can, 2000: 57; Bora, 2016: 298).

Tabanının köy ve taşra kökenli gençlerin oluşturduğu, anti-komünist söylemin gittikçe pekiştiği Ülkü Ocakları 1968 yaz aylarında kurulmaya başlanan "komando kamplarıyla" gündeme gelmeye başlamıştır. Özellikle sol çevreler tarafından bu kamplarda paramiliter eğitimler verildiği, milis kadrolar yetiştirildiği, kampların komünizmle mücadele amacıyla ABD tarafından finanse edildiği dile getirilmiştir. Buna karşın, Türkeş "*gençlik kolları, çeşitli sportif ve kültürel faaliyette bulunuyorlar. Bu arada, kendilerine judo da öğretiliyor*" diyerek bu iddiaları yalanlamış, milliyetçi çevreler de bu kampların kendi tabanları tarafından dayanışma çerçevesinde finanse edildiğini iddia etmiştir (Bora ve Can, 2000: 58; Bozkurt, 2017: 72-73).

Ülkü Ocakları böylece "devlete sahip çıkma" saikiyle en sıkı örgütlü, en disiplinli, en homojen anti-komünist gençlik hareketi olarak sağ-sol çatışmasının parçası haline gelmiştir (Bora ve Can, 2000: 59). 1974 yılında çıkarılan af yasasıyla özellikle sol kesimden gençlerin hapisten çıkması Türkiye'de sağ (ülkücü)-sol çatışmalarını farklı bir boyuta taşımıştır (Lüküslü, 2009: 85). Türkiye, bir tarafta radikal sol, diğer tarafta MHP ve milliyetçi hareketin temsil ettiği aşırı sağ ile kutuplaşma sürecine girmiş, toplum, idare (kamu), iş dünyası, fabrikalar, üniversiteler ve liseler olmak üzere her düzeyde siyasallaşmıştır. 1977'te siyasal şiddet olayları nedeniyle meydana gelen 230 ölüm, 1979 ve 1980 yıllarında 1200 ile 1500'e çıkmış ve bu olaylar 12 Eylül 1980 darbesi öncesi günde yaklaşık 20 kişinin ölümüne yol açacak kadar şiddetlenmiştir (Lüküslü, 2009: 85; Zürcher, 2000: 383). Bu şiddet olayları da 12 Eylül 1980 askeri darbesinin gerekçesi haline gelmiştir.

3. GENÇLİK EL KİTAPLARI (1960-1980)

1960-1980 yılları arasında sol ve sağ kesiminin en çok okuduğu, bir bakıma "başucu kitabı", "el kitabı" niteliğinde olan iki çalışma betimsel analiz tekniği ile değerlendirilecektir. Bu kitaplar sağ için Necdet Sevinç'in Ülkücüye Notlar, sol için Carlos Marighella'nın Şehir Gerillasının El Kitabı'dır. Bu iki kitap nasıl seçilmiş, söz konusu dönemde en çok okunan kitaplar olduğu neye dayandırılmaktadır?

1974 yılında Ayyıldız Matbaası'ndan çıkan ve Necdet Sevinç'in yazdığı Ülkücüye Notlar üç nedenden dolayı seçilmiştir. Öncelikle 1970-1980 yılları arasında milliyetçi-ülkücü kesim içerisinde çok okunan bir kitaptır. Bu harekette yer alan kişilerin "*benim gençliğim beş yıl, 1975 yılına kadar milliyetçi gençlerin içinde geçti. "Dokuz Işık", "Ülkücüye Notlar" kitaplarını okuyor, ezberliyordum*" (Bolat, 2016), "*1974 yılında yayınladığımda asker ocağında alıp, satırlarının altını çizerek okuduğum, okumak değil adeta ezberlediğim Ülkücüye Notlar....*" (Selçuk, 2011), "*.... Ülkücüye Notlar adlı kitaplarını başucumuzdan ayırmazdık*" (Demirağ, 2011) ifadeleri bu açıdan şahit gösterilebilir.

İkinci olarak Necdet Sevinç bu camia içinde oldukça önemli bir profildir. “*Bizim kuşaktaki ülkücülerin tamamı onu tanır, sever, okur, ona inanır ve çok güvenirdi. 67 ilin İstanbul, Ankara ve Genel Merkezle irtibatını o sağlardı. Ülkücü Teşkilatların gözü kulağı ondaydı. Verdiği mesajlar liderin talimatları olarak algılanır ve uygulanırdı. Ülke meselelerini takip eder çok akıllı, isabetli analizler yapardı*” (Amil, 2011).

Son olarak kitap yayımlandığı dönemde oldukça ses getirmiştir. TBMM gündemine taşınıp meclis kürsüsünde milletvekilleri, hatta MHP’nin koalisyon ortağı olduğu I. Milliyetçi Cephe Hükümeti döneminde ana muhalefet partisi CHP’nin başkanı Bülent Ecevit tarafından “*ülkücü gençlere ders kitabı gibi okutulan bir kitap*” denilerek kitaptan parçalar okunarak Mecliste eleştirilmiş (MMTD, C. 15, D. 4, T. 3, B. 57, 108-110), bu kitap nedeniyle soru önergeleri¹ verilmiş, köşe yazarları, gazete manşetlerinde yer edinmiştir. Hatta sol kesimin düzenlediği Tandoğan Mitinginin ana temasının Necdet Sevinç ve “Ülküçüye Notlar” kitabı olduğu ifade edilmektedir (Amil, 2011).

Şehir Gerillasının El Kitabı ise Türkiye’de ilk kez Ant yayıncıları tarafından kapağında üç kurşun deliği tasarımıyla 1970 yılında yayımlanmıştır. Latin Amerika devrimci hareketinin en önemli önderlerinden biri olan Carlos Marighella tarafından yazılan kitap, kapağının sakıncalı bulunması nedeniyle yasaklı kitaplar listesine de girmiştir. Dünyada sol hareket tarafından hem eylemleri hem de fikirleri nedeniyle oldukça önemsenen Marighella’ya, aynı zamanda Şehir Gerillasının El Kitabı nedeniyle de terör, küresel terör, şehir savaşları, terör stratejileri, terörle mücadele yöntemleri gibi güvenlik çalışmaları ve terörizm literatüründe de sıkça referans verilmektedir (Acar, 2020; Karağaç, 2019; Merari, 1993; Harmon, 2001). Şehir ve kır gerilla mücadelesi verenler için “kutsal” bir kitap rolü oynayan bu kitap, örgüt stratejilerini öğrenip onlarla etkin mücadele etmek için bu mücadelenin yöneldiği ve yıkmaya çalıştığı düzenin de ilgi alanına girmektedir. Mário Magalhães’in Marighella - O Guerrilheiro que Incendiou o Mundo (Marighella – Dünyayı Ateşe Veren Gerilla) adlı biyografik çalışmasından uyarlanan Marighella isimli film de 2019 yılında gösterime girmiş ve Brezilya’da en çok izlenen filmlerden biri olmuştur. Türkiye’de 1970’lerin başından itibaren Şehir Gerillasının El Kitabı solcu gençlerin “el kitaplarından” biri haline gelmiş ve özellikle silahlı mücadeleyi meşrulaştıran örgüt ve militanların en önemli dayanaklarından biri olmuştur. Dönemi inceleyen çalışmaların (STMA, 1988: 2137; Alper, 2019: 178) yanı sıra dönemin aktivistlerin tanıklığı da bunu kanıtlamaktadır. Dönemin solcu aktivistlerinden Aydın Çubukçu bir röportajında “*Carlos Marighella adlı Brezilyalı bir devrimcinin yazdığı Şehir Gerillası adlı teorik kitap çok okunuyordu. Gerçekten çok etkili oldu Marighella’nın kitabı ve şehir gerillası birdenbire kir gerillasından daha cazip göründü kimi çevrelere. Mesela Mahir’in “yanlışları olmakla beraber” çok önemli bir kaynak olduğunu söylediğini biliyorum*” beyanı bu anlamda önemlidir. (<https://birartibir.org/nehir-gol-ve-post-korona-ihmalleri/>)

Bu kitapların seçilmesi, bu dönemi bu kitaplarla sınırlandırmak, bu kitaplara hapsedmek anlamına gelmemelidir. 1960-1980 döneminde, ama özellikle 1970-1980 arasında seçilen bu kitaplar kadar, belki onlardan daha fazla okunan kitaplar da olmuştur. Sol kesimde Doğan Avcıoğlu’nun Türkiye’nin Düzeni, Server Tanilli’nin Uygurluk Tarihi kitapları (Aytürk ve Bora, 2020: 316); sağ kesimde Kurt Karaca’nın (Prof. Dr. Fikret Eren) Milliyetçi Türkiye’si ile Galip Erdem, Erol Güngör, Osman Turan ve Ahmet Arvası’nın kitapları (Varol, 2019) da oldukça popüler ve çok okunan eserlerdir. Yalnız bu kitaplar akademik ve/ya entelektüel ağırlıkları olan “derinlikli” kitaplardır. Bu çalışmada tercih edilen kitaplar ise daha dinamik, aksiyoner ve “el kitabı” niteliğini haiz, mensuplarını duygusal, düşünsel ve eylemsel düzeyde motive, mobilize ve manipüle eden², ilgili dönemde tartışmalara yol açan kitaplardır.

3.1. Ülküçüye Notlar

Ülküçüye Notlar kitabında Sevinç (2017: 41) “şimdiye kadarki bütün toplumların tarihi, sınıf mücadelelerinin tarihidir” (Marx & Engels, 2018: 52) görüşüne karşı, “Yahudi Marx’ın” aksine dünya tarihini emekle sermaye arasında değil, “*milletler arasındaki bitmeyen ve bitmeyecek olan boğuşmalar oluşturmakta, her millet bir başka milleti hakimiyeti altına alma için yeni atılımlara hazırlanmaktadır*” demektedir.

Sevinç (2017: 42-45) dünya tarihindeki önemli Türk devletlerinin kurucularından veya liderlerinden bahsederken “*büyük ecdadım Mete*”, “*Hun kumandalarından büyük ecdadım Uldin*”, “*büyük ecdadım Atilla*”, “*büyük ecdadım Osmanoğulları, İran’da büyük ecdadım Safeviler, Hindistan’da büyük ecdadım Timuroğulları, Türkistan’da büyük ecdadım Şeybaniler*”

¹ Adana Milletvekili Emin Bilen Tümer’in Milli Eğitim Bakanlığı tarafından cevaplanmak üzere Meclis’e verdiği yazılı sora Önergesi “... ülküçüye notlar gibi çağ dışı kitapların öğretmenler eliyle öğrencilere satılmasını tasvip ediyor musunuz? https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d04/c026/b083/mm__040260830520.pdf

² Bu dönemde milliyetçi/ülkücü hareket içinde yer alan Hanefi Bostan Ülküçüye Notlar’ın yazarı Necdet Sevinç için “Necdet Sevinç’in de bizim hareketin diri tutulmasında da önemli katkıları var yani bunu kimse inkar edemez. Belki derinlikli yazılar değildi ama diri olmasını sağlayan önemli yazarlardan birisi” ifadesini kullanmıştır (Varol, 2019: 85).

ifadesini kullandığı görülür. Geçmiş sahiplenirken mezhepsel farklılıkları (Şii Safeviler) göz ardı eden Sevinç, “*eski bir Türk kavmi olduğu halde Müslüman olmadığı için Slavlaşan Bulgaristan’a*” bir dış düşman olarak dikkat çekmektedir (2017: 47).

Sevinç (2017: 42-46) Türklerin tarih sahnesine çıkışını, bilinen Türk devletlerini ve yaptıkları savaşları kronolojik olarak anlatıp cumhuriyetin kuruluşuna gelmektedir. Türkiye Cumhuriyeti’nin bir süper devlet haline getirilmesinin şart olduğunu ve bunun da inanmak ve inanılan şeyi gerçekleştirmek için çalışmak ile mümkün olacağını belirtmektedir.

Yazar, bir dönem birçok ders kitaplarında da genişçe yer bulan Türkiye’nin dört tarafının düşmanla çevrili olduğu, kendisinden başka dostunun olmadığı, tehdit ve tehlike altında bir ülke olduğu şeklindeki dış düşman algısına benzer şekilde Türkiye’nin dış tehlikelerini saydıktan sonra Türkiye’nin hem Akdeniz hem Ortadoğu ülkesi olması hasebiyle önemli jeopolitik konumda olduğunu, yine sahip olduğu stratejik hammaddeyle de emperyalizmin dikkatini üzerine çektiğini belirtmektedir (Sevinç, 2017: 49-50).

Yazar Yunanistan, Irak, Suriye ve İsrail gibi dış düşmanların yanı sıra “*milliyetçi hareket, aleyhine yayın yapan Rus radyosunu, Amerikan, İngiliz, Yunan basınının yayınlarını ve onların Türkiye’deki işbirlikçi gazetelerinin hücumlarını dikkatli analize tabi tutmalıdır*” diyerek bir iç düşman algısına da yer vermektedir (Sevinç, 2017: 51).

Yazar mevcut halde ülkenin kötü yönetildiğini, “*yurtiçinde haksızlık, adaletsizlik, fakirlik, rüşvet, iltimas, yokluk, istismar, cehalet, iç ve dış sömürü alıp yürümüştür*” diyerek genel gidişattan memnuniyetsizliğini dile getirmekte, milliyetçi hareketin de Türkiye’nin içinde bulunduğu bu kötü koşulları kabul ettiğini ve “*dünya haritasında pul gibi görünen işte bu Türkiye’yi Turan etmek iddiasını güttüğünü*” söylemektedir (Sevinç, 2017: 54).

Görüldüğü üzere var olan düzenden memnuniyet eleştirisi iki eksen üzerinden gittiği görülür. İlk sol kesim ile paylaştıkları kapitalist-emperyalist düzen eleştirisidir. Kurt Karaca’nın yazdığı Milliyetçi Toplumcu Düzen Kitabı’nın bu tutumun ideolojik/zihni temellerine katkı sağlayarak, milliyetçi/ülkücü kesimin de sosyal olaylara ve iktisadi eşitsizliğe sosyalistler kadar duyarlı olduklarını ortaya koyma iddiasındadır (Erken, 2014: 142). İkinci eleştiri ekseni kötü yönetim, kötü idareciler, sosyo-ekonomik ve kültürel aksaklıklar gibi ideolojik atıflardan soyut eleştirilerdir. Ülkücü çevrelerde özellikle 1975-1979 yılları arasında “*yaşasın devlet, yıkılsın düzen*” sloganı da (Bora, 2016: 311) bu temelde olup, devletin onlar için kutsal ve tartışmasız olduğunu; ama devleti yöneten kadronun, onların ortaya koyduğu politikaların yanlış ve tutarsız olduğunu ifade etmektedir.

Türkiye’nin Turan olma hedefini bir ülkü³ olarak tanımlayan Sevinç (2017: 54) “*Alpaslan Türkeş’in “bu ülkü bir gökdelen ise her gelen iktidar bu gökdelenin bir tuğlasını koyarak Turan’ı inşa edecektir”*” ifadesini alıntılanmaktadır.

Sevinç (2017: 54) kitabı yazma amacının “genç Türk milliyetçilerinin bazı sorunlarını çözmeye çalışmak” olarak açıklamaktadır. Sevinç, hümanizm, masonluk, kozmopolitizm gibi “*sefil fikir akımlarının*” komünizm, kapitalizm, sosyalizm gibi “*saçma bir fikir özgürlüğü adına*” hoş görülen, bazen de kanunlarca teminat alınan “*yüzde yüz ithal malı*” düzenlerin uygulanmasına uygun bir ortam hazırladığını belirtmektedir. Türk milliyetçiliğinin bu fikir akımları ve düzenlerin en tavizkar haliyle bile uzlaşamayacağını, “*bu konuda milliyetçilik demek uzlaşmazlık demek*” ifadesiyle ortaya koymaktadır. Sosyal adaletin gerçekleşmesini, iktisadi istikrarı, harp sanayinin kurulması veya eğitim düzeninin millileştirilmesini bu fikir akımları ve düzenlerle ilişkilendiren Sevinç, milliyetçi mücadelenin hedefinin bunlarla ilgilenmek olmadığını dile getirmektedir (Sevinç, 2017: 54).

“*Başkentten kasaba ve bucaklara kadar*” Türkiye’deki devlet mekanizmasının ve devlet adamlarının kapitalizm, sosyalizm ve komünizmle ciddi ve esaslı bir sorunun olmadığını, bu nedenle de milliyetçi kadroların hükümetlere sunacağı tekliflerin itibar görmeyeceğini iddia eden Sevinç (2017: 56) milliyetçiliğin esas hedefinin siyasi iktidarı geçirmek olduğunu, “*çünkü iktidar fethedilmeden milli devlet kurulmayacak, bu devlet kurulmadığı sürece de yıkılışın önüne geçilemeyeceğini*” düşünmektedir. Bu anlayış “*yukarıdan aşağıya*” bir toplumsal değişim ve dönüşümü öngörmesiyle tepeden inmece bir otoriterlik düşüncesini beraberinde getirmektedir.

Sevinç (2017: 56-58) milliyetçi mücadelenin zafere ulaşması için teşkilat, propaganda, doktrin ve inanç kriterlerini sıralamaktadır. Teşkilat yani milliyetçi hareket, “*müessesese ve ilkeleriyle Türk milletini kesin olarak imhaya hazırlanan Batı kapitalizmi veya Doğu Marksizmi sultasını devirmek ve milli devleti kurmak için kurulmuştur*”. Bu teşkilat “*sadece yurtiçindeki işbirlikçilerle değil, plan ve iddiaları olan devletlerle de mücadele*” ederek, “*düşmanı*” aptal yerine koymayacak, milliyetçi inancına uygun hareket edecek, milli olmayan düzene karşı pasif direniş içinde bulunan kitleyi bilinçlendirecek,

³ Milliyetçi harekette geniş yer bulan ve nihayetinde “Ülkü Ocakları”, “ülkücü” şeklinde kurumsallaşan ve resmileşen ülkü kelimesinin anlamıyla ilgili Elmalı M. Hamdi Yazır’ın görüşlerini aktarmanın yararlı olacağını düşünüyorum. Yazır (2020: 397) “insanın kendi gönülünden geçirdiği, saplanıp kaldığı ve durmadan arkasından koştuğu düşünce, kuruntu ve hayal” olarak tanımladığı ideal kelimesinin Türkçe’ye mefkure olarak çevrildiğini, Türkiye’de mefkure kelimesi için ülkü kelimesinin de kullanıldığını, ama Divânu Lugâti’t-Türk’te ülkünün feyman olarak tanımlandığını, feymanın da “şart, ahit, misak anlamına gelen” Farsça peyman kelimesinden geldiğini, bu nedenle mefkure, ideal için ülkü kullanımının uygun olmadığını söylemektedir.

hem milliyetçi ideolojinin propagandasını yapacak hem de “düşmanın” propagandasını da geçersiz hale getirecektir (Sevinç, 2017: 58).

Sevinç’in bahsettiği teşkilat lider merkezli olup demokrasi anlayışını benimsemeyen, teşkilat içi demokrasiyi de göz ardı eden katı bir disipline sahiptir.

“Teşkilatta demokrasi yok, merkezi otorite ve o merkezi otoriteye mutlak itaat vardır. Lider ne diyorsa, ne istiyorsa, o olur. Lider ne yapıyorsa doğru olan odur. Her teşkilat mensubu, milletine ve liderine karşı sorumlu olduğunu bir an dahi aklından çıkarmamalı, lider ve ideolojisine ters düşmemelidir. Bu dava topyekûn Türk milletini davası olduğu için ferdîyetçilik yok, milliyetçilik vardır” (Sevinç, 2017: 59).

Sevinç’in dile getirdiği bu lidere sadakat pratikte “pragmatik bir hüküm” halini almış, Türkeş’in yardımcılarında Dündar Taşer’in “onun (Türkeş’in) yanlışı benim doğrudan daha doğrudur” (Bora, 2016: 306) ifadesinde görüldüğü üzere gündelik siyasette ve söylemde de vücut bulmuştur.

Sevinç (2017: 63) milliyetçi teşkilatlarda her üyenin teklifi üzerinde durmanın, bunları oylamaya sunup komisyonlara havale etmenin, idare heyetleri toplantılarında alınacak kararları beklemenin “burjuva tipi, işe yaramaz ve göstermelik” örgütlere mahsus olduğunu belirterek teşkilat içi danışma ve demokrasi mekanizmasını reddetmekte, merkezi otoriteye münakaşasız teslimiyet ve muhakemesiz bağlılığı savunmaktadır.

Teşkilat için de katı, sert, tavizsiz disiplin ve kuralların önemini vurgulayan Sevinç (2017: 60-61) teşkilatı bir orduya, “yalnız Anadolu Türklüğünü değil, yeryüzündeki bütün Türkleri kurtarmak gibi bir soylu ülküye gönül veren Türk milliyetçilerini” bir askere, yürütülen mücadeleyi de cephede yürütülen mücadeleye benzetmektedir. Sevinç (2017: 61-65) disiplini “bir Türk milliyetçisinin bütün hayatını ideolojisinin emrine vermesi, şahsı, ailesi, akrabası, arkadaşı ve hatta aşkı ile ilgili düşüncelere galip gelerek ferdi kendisini milletine feda etmesi” olarak tanımlamakta ve bunu da bir zafer şartı olarak görmektedir.

Gençlik teşkilatındaki askeri disiplin anlayışını CKMP/MHP içinde ilk dönemlerde Türkeş’e “albayım” denilmesi, üyelerin de birbirlerine “onbaşım” veya “yüzbaşım” diye hitap etmeleriyle (Erken, 2014: 138) birlikte değerlendirmek anlamlıdır.

Teşkilatın, halkla ilişki kurmasını, buldukları yerdeki gazetelere sızmasını, gazetecilerle dostluk kurmasını, konferanslar düzenlenmesini, karşıt yabancı ideolojilerden olan kişilerin katılacağı halka açık tartışma programlarının düzenlenmesini isteyen Sevinç (2017: 69-72) ülkücülerin işyerlerine, okullarına veya fabrikalarına kendi yayın organlarını götürmelerini, buradaki kişilerden taraftar veya en azından sempatican toplamalarını tavsiye etmektedir. Okulların, fabrikaların, sendikaların ve diğer çeşitli kuruluşların komünist kontrolünden kurtulmasının milliyetçi mücadelenin ilk hedefi olduğunu belirten Sevinç, teşkilat mensuplarının öncelikle bu yapılarla sızmalarını, bunu yapamıyorsa o teşkilatın karşısına aynı konuda kendi teşkilatlarıyla çıkmalarını önermektedir. 1980 öncesi polis teşkilatları dahil aynı iş ve meslek kollarında karşılıklı ve birbirlerine rakip olarak kurulan sol ve sağ sendika ve dernekler (milliyetçi ülkücü polislerin "POL-BİR'i", solcu polislerin "POL-DER'i", sağcı memurların ÜLKÜM-BİR'i, solcu memurların TÜR-DER'i, sağcı öğretmenlerin ÜLKÜ-BİR'i, solcu öğretmenlerin TÖB-DER'i, sağcı işçilerin MİSK'i, solcu işçilerin DİSK'i vs.) bu açıdan değerlendirildiğinde daha anlamlı hale gelmektedir.

Zafere ulaşmak için teşkilat ve bununla ilişkili olarak disiplin ve kurallardan bahseden Sevinç, ikinci olarak propagandanın önemine değinmektedir. Yazar için propaganda “düşmanı yok etmek için düşmanı tanımak, doktrinini, siyasi, iktisadi ve kültürel hedeflerini bilmek, onu bir aşağılık duygusunun içine iterek iradesini perişan etmektir.” Bunun için kitle psikolojisini gözeterek gazete, dergi, sinema, tiyatro gibi göze ve kulağa hitap eden her şeyin propaganda aracı olarak kullanılması gerekmektedir. Sevinç’e göre (2017: 79-80) propaganda, ümitsizliğe sevk etmeyen, Türk’ün üstünlüğünü dile getiren, komünizm ve kapitalizme karşı nefret hissini besleyen bir nitelikte olmalı, sürekli tekrar edilmeli ve ülke sorunlarının en iyi Türk milliyetçilerinin çözeceği düşüncesini uyandırmalıdır.

Yine Sevinç’e göre (2017: 81) propaganda, “düşman propagandasının sloganlarını alaya alıp bir daha kullanılmamasını sağlamalı, düşman propagandacının moralini bozmalı, onun inançlarının temellerinden yıkarak zavallıyı buhranlar ve ruhi depresyonlar içinde kendi haline terk etmelidir.” Bu ifadeler, örgütlerin birbirlerine olan bakışına dair oldukça önemli ipuçları barındırmaktadır. Son olarak propaganda için Sevinç (2017: 84-87) konferanslarda dinleyici ve konuşmacıların, gösteri ve yürüyüşlerde ise katılımcıların güvenliklerinin sağlanması için alınacak önlemler ile oturma ve toplanma düzenine ilişkin tavsiyelerde bulunmaktadır.

Sevinç’e göre milliyetçi hareketin dayandığı temel doktrin, “yalnız Anadolu Türklüğünün değil, bütün Türk milletinin bekasını temin etmek ve Türk devletini tabii hudutlarına doğru genişleterek yeryüzünün en güçlü siyasi kudreti haline getirmektir” (Sevinç, 2017: 93).

Sevinç (2017: 94-96) her ikisini de “emperyalist”, “materyalist” ve “enternasyonalist” olarak tanımladığı “kapitalizm” ile “komünizm” karşısına doktriner Türk milliyetçiliğinin üçüncü bir güç olarak ortaya çıktığını, her çeşit “*kozmpolit, kapitalist, komünist ve Siyonist düşüncelerin ötesinde*” dış politikada, hukukta, ekonomide “milli” bir anlayışı savunduğunu belirtmektedir.

Doktriner Türk milliyetçiliği stratejik değeri olan, özellikle petrol, demir, kömür, uranyum gibi sanayide hammadde olarak kullanılan bütün yer altı kaynaklarını devletleştirecek, vergi politikalarıyla özel firmaların tekelleşmesini önleyecektir. Bankaların statüsü değiştirilecek, yabancılara ait bütün tapular iptal edilip, yabancılara toprak satışına izin verilmeyecektir (Sevinç, 2017: 97-98).

Millet, halk ve fert arasında bir ayırım yapan, halkı “*halen al bayrak altında yaşayanlar*”, milleti ise “*tarih öncesinden bugüne kadar Türk olarak yaratılma şerefine sahip olanlarla, bugünden kıyamete kadar Türk olarak doğma mutluluğuna erişecekler*” olarak tanımlayan Sevinç, milletin menfaatlerinin fert ve halkın çıkarlarından üstün olduğunu dile getirmektedir (Sevinç, 2017: 98).

Sevinç (2017: 98) doktriner Türk milliyetçiliğinin devleti ve milleti merkeze aldığını, insan hak ve hürriyetine saygı duyulsa da “*saçma bir demokrasi ya da hürriyet adına devlet ve millet aleyhine sonuçlar doğurabilecek davranışlar içinde bulunan ferdi, gözünün yaşına bakmadan tepeleyeceğini*” savunmaktadır.

“*Pısrıklık, miskinlik, korkaklık ve uyuşukluk*” telkin ettiğini iddia ettiği “*yurtta sulh cihanda sulh*” prensibinin dönemin koşullarında söylenildiğini, artık dış politikada bu ilkenin terk edilmesi gerektiğini savunan Sevinç’e göre (2017: 104-108) “*savaş yaşamının ve milli hayatı idame ettirmenin tek şartıdır. Barış anlaşmaları ise yorgun savaşçıların dinlenilmesini sağlamak amacıyla imzalanan vakit kazanma sözleşmeleridir.*”

“*Biz, Türksüz bir dünyanın mevcudiyetini düşünmektense, o dünyanın bizim yüzümüzden infilak etmesini daha uygun buluyor ve böyle bir düşünceye sahip olmakla da gurur duyuyoruz*” ve “*dünyanın neresinde bir Türk varsa bizim tabi hudutlarımız oradan başlar*” diyen Sevinç’e göre Türk milletinin hedefi, tarihi Türk topraklarının bağımsızlığına kavuşturulması ve yeryüzündeki bütün Türk boylarının birleştirilerek büyük Türkiye’nin inşa edilmesidir (Sevinç, 2017: 105-110)

Sevinç (2017: 112-113) sosyal sınıfların işçi-işveren olarak değil topyekûn Türk milletinin değer ölçüsü alındığı, “*bir avuç servet sahibini Türk devletine egemen kılan liberal demokrasi yerine*” mili demokrasi müesseselerinin kurulduğu, tek meclisli ve güçlü ve otoriter bir iktidar için başkanlık sisteminin uygulandığı bir sosyo-politik sistem değişikliğini savunur.

Sevinç (2017: 118-123) son olarak milliyetçi hareketin zafere ulaşması için güçlü bir inanca sahip olmasını ve cephe birliği olarak tanımladığı “*Türklük ve İslamiyet asgari müştereginde birleşen bütün teşkilatlarla*” tavizsiz bir iş birliğini savunmaktadır.

3.2. Şehir Gerillasının El Kitabı

Şehir Gerillasının El Kitabı’nda Marighella (1970: 89-90) devrimci savaşı şehir gerillası, psikolojik savaş ya da kır gerillası olmak üzere üçe ayırmakta ve devrimci savaşın Brezilya’daki buhran ve siyasal huzursuzluk için kaçınılmaz olduğunu belirtmektedir. “*Siyasi devrimci ve ateşli bir vatansever, ülkesinin kurtuluşu uğrunda savaşçı, halkın ve özgürlüğün dostu*” ve kavga alanının Brezilya’nın büyük şehirleri olduğunu söylediği şehir gerillası ise, “*askeri diktaya karşı yasa dışı metotlarla savaş veren kişidir.*” Şehir gerillasını büyükşehirlerdeki diğer zorbalardan ve sağ kesimdeki karşı-devrimcilerinden ayıran onun politik bir amacının olması ve masum halka değil sadece “*iktidara, büyük kapitalistlere ve başta Kuzey Amerikalılar olmak üzere bütün yabancı emperyalistlere*” karşı saldırı amacı gütmesidir.

Marighella’ya göre (1970: 90) “*silahlı halk kuvvetleriyle birlikte yepyeni bir devrimci sosyal ve politik yapı kurmayı*” hedefleyen şehir gerillasının görevi “*militaristleri, askeri diktayı ve her türlü baskı gücünü sarsmak, gözden düşürmek ve tedirgin etmek, öte yandan, Kuzey Amerikalıların, yabancı yöneticilerin ve Brezilya egemen sınıflarının servet ve mülklerine saldırmak, onları tahrip etmektir.*” Bunun yanı sıra şehir gerillası kırsal kesimde mücadele eden diğer devrimci güçlere de destek olacaktır.

Marighella’ya göre (1970: 91-92) şehir gerillası kişisel olarak her türlü coğrafi ve iklimsel koşullara dayanıklı, iyi bir taktisyen, mükemmel bir nişancı, silah, cephane ve diğer kaynaklar konusundaki yoksunluğunu zekasıyla dengeleyebilen, cesur, kararlı, sabırlı ve ihtiyatlı bir nitelikte olmalıdır. Şehir gerillası dikta rejimine hizmet eden kuvvetlere karşı moral açıdan üstündür, çünkü davasında haklıdır ve halkın davasını savunmaktadır.

Marighella’ya göre (1970: 93-94) şehir gerillası toplum içinde farklı ve aykırı gözükecek şekilde yaşamamalı, ortama uygun hareket etmeli ve hayatını çalışarak kazanmalıdır. Şayet rejim güçleri tarafından tanınıyor ya da mahkûmiyet geçmişiyse bu durumda yer altına inmeli ve gizlenerek yaşmalıdır. Çok güçlü bir gözlemcilik yeteneğine sahip olması gereken şehir gerillasının, silahlı savaş verdiği için teşhis edilmeden uzun süre bir işte çalışıp yaşamını kazanması mümkün

olmadığından soygun yapma zorunluluğu vardır. Şehir gerillası küçük çaplı soygunları kendi günlük ihtiyaçlarını karşılamak, büyük çaplı soygunları ise devrimi beslemek için kullanacaktır. Bu bağlamda banka soygunları oldukça önemli yer tutmaktadır.

Teknik hazırlık aşamasını geçmeden hiç kimsenin şehir gerillası olamayacağını söyleyen Marighella (1970: 96-97) bunun fiziki/bedensel eğitim ile birlikte birçok alanda yetkinlik kazanmaya dönük hazırlıklar içerdiğini söylemektedir. Uzun yürüyüş yapmak, kamp kurmak, ormanda yaşamaya alışmak, dağa tırmanmak, kürek çekmek, yüzme dalış yapmak, kurbağa adam eğitimi, balık tutmak, zıpkıncılık, kuş avlama, her türlü küçük ve büyük sporları gibi sportif/bedensel faaliyetler bu hazırlıkların bir parçasıdır. Uçak pilotluğu dahil birçok taşıtı kullanabilmek, radyo, telefon gibi birçok haberleşme aracını ve bununla bağlantılı teknikler hakkında az çok bilgi sahibi olmak, yer ve harita bilgisi konusunda bilgi sahibi olmak, sahte belge ve diğer işlerde kullanılmak üzere renk karışımı, mühür kazınması gibi basım ve yayın tekniğini bilmek, yaralanan diğer arkadaşlarına yardımcı olabilecek düzeyde temel tıp ve ilaç bilgisi ve en önemlisi hemen her türlü silahların kullanımı ve yapımı konusunda uzmanlaşmak da teknik hazırlıklar kapsamındadır.

Şehir gerillasının kullanacağı silah türlerine değinen Marighella (1970: 97-100) taşıma, bakım ve kullanım kolaylığından dolayı en temel silahın hafif makineli tüfek olduğunu, bunun dışında el ve sis bombalarının da özellikle savunma için yararlı ve hafif silahlar olduğunu belirtmektedir. Marighella (1970: 100-101) atışı da şehir gerillasının varoluş nedeni olarak görmekte, atış yapmanın çok iyi bilinmesi gerektiğini ifade etmektedir. Atış, hem şehir gerillasının tek başına eylem yürütüp suikastlar yapabilecek usta bir savaşçı durumuna getirdiği hem de zaten sınırlı sayıda olan cephanenin etkin ve etkili kullanılmasını sağladığı için oldukça önemli yer tutmaktadır.

Marighella (1970: 102) şehir gerillasının “*devrimci savaşı*” yürütürken dört ya da beş kişiden oluşan "ateş grubu" denen grupların stratejik komutanlığın verdiği öncelik taşıyan görevler dışında, her bir ateş grubunun eylemlerini gerçekleştirme sürecinde inisiyatif sahibi olması, merkeze danışma gereği duymadan kendi başına hareket etmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Düzenli yapıların geleneksel lojistiğini Yiyecek, Yakıt, Donatım, Cephane olarak Y.Y.D.C. formülüyle tanımlayan Marighella (1970: 103-104) şehir gerillasının bu düzen ve kaynaklardan yoksun olduğunu, bu nedenle Motorize olmak, Para, Cephane, Silah, Patlayıcılar (M.P.C.S.P.) olarak formüle ettiği ona özgü “devrimci” lojistik anlayışı geliştirdiğini dile getirmektedir.

Marighella (1970: 105) tekniği “*insanların herhangi bir eylemi sonuca götürebilmek için kullandıkları metotların bütünü*” olarak tanımlamakta ve psikolojik savaşı içeren şehir gerillasının faaliyetinin beş temel ögesi olduğunu belirtmektedir: durumun önemli karakteristikleriyle ilgili olanlar, şehir gerillasına özgü avantajlar, şehir gerillasının yürüttüğü eylemlerdeki hedeflerle ilgili olanlar, şehir gerillası için eylem tipleri ve karakteristik eylem usulleriyle ilgili olanlar ve şehir gerillasının özgül aksiyon yürütme metoduyla ilgili olanlar.

Sürekli saldırı pozisyonunda olması gerektiğini ileri süren Marighella (1970: 105-106) “*savunma eyleminin bizim için ölüm olduğunu bilmeliyiz*” diyerek saldırı tekniğinin düşman güçlerini yıpratma, demoralize etme ve saf dışı bırakma işlevini yerine getirdiğini ifade etmektedir.

Marighella, birçok yerde “*goriller*” diye nitelediği “*diktatörlük güçlerinin*” şehir gerillasından sayı ve kaynak açısından daha üstün olduğunu, ama gerillanın da kendine özgü avantajları olduğunu söylemektedir. Bu avantajlara bakıldığında öncelikle şehir gerillası saldırıya uğrayacağı ve saldıracağı zamanı daha iyi bilmekte, kuvvetlerin sayısı ve gücü gibi konularda “düşmandan” daha fazla bilgi sahibi olmakta ve bu nedenle daima sürprizlerle karşı tarafı şaşırtabilmektedir. İkinci olarak şehir gerillası şehrin sokaklarını, caddelerini, metruk binalarını, çıkmaz sokaklarını daha iyi bilmektedir. Şehir gerillasının üçüncü avantajı ise motorize olması, alanı iyi tanınması, “düşmanın” haberleşme ve ulaşım araçlarını sabote etmesi veya işlemlerini engellemesi ve hafif silahlı olması nedeniyle baskı güçlerine göre daha büyük bir hareketliliğe ve sürate sahip olmasıdır (Marighella, 1970: 106-109). Şehir gerillasının “düşmanın” hareketlerini öğrenmesini sağlayacak, kendi içlerine ajanların sızmasını engelleyecek ve en ufak ayrıntılar dahil olmak üzere bilgi edinmesini sağlayacak bir haber alma faaliyeti yürütmesi de ona özgü avantajlardan biridir. Ajanlar yaptıkları zulüm ve adaletsizlikler nedeniyle toplumun nefretini uyandırdıkları için, şehir gerillasının enformasyon kaynakları, potansiyel olarak onlara göre çok daha mükemmeldir. Son olarak şehir gerillasının mevcut durumu sürekli kontrol edebilmesi, duruma göre hareket etmesi, herhangi bir planı inançla, sağlamlıkla uygulamaya sokacak ve bütün mensuplarını cesaretlendirecek bir kararlığa sahip olması, daima tereddüt ve şaşkınlık içinde olan “düşmana” göre başka bir avantajıdır (Marighella, 1970: 111-113).

Marighella’ya göre Brezilya’da şehir gerillasının “saldırı” esasına dayanan eylemlerinin hedefi, “*ülkede bütün kudreti elinde tutan büyük sanayi maliye-ekonomi-politika-kültür- ordu-subay kompleksinin dayandığı düzeni sarmak*”, “diktatörlüğün” yerel ve ulusal tüm güvenlik ve muhafaza sistemini zaafa uğratmak, izlenmesi mümkün olmayan eylemlere girişerek kır gerillasının eylemlerine girişmesine ve nihayetinde başarıya ulaşıp devrimci orduyu kurmasına destek olmak, bu amaçla şehir gerillasına çok geniş bir hareket ve eylem serbestliği sağlamaktır (Marighella, 1970: 114-116).

Marighella, şehir gerillasının amaçlarına ulaşabilmesi için mümkün olduğu kadar değişik eylem biçimlerine başvurmak zorunda olduğunu belirterek belli başlı eylem biçimlerini “*saldırı, bir yerin basılması, bir yerin işgali, pusu kurma, sokak taktikleri, grev ya da boykot eylemleri, silah, cephane ve patlayıcı madde depolarının boşaltılması, mahkumların kurtarılması, idamlar, adam kaçırmalar, sabotajlar, silahlı propaganda, terörizm ve sinir savaşı*” olarak dile getirmektedir. (Marighella, 1970: 116-130).

Yukarıda dile getirilen eylem biçimlerinden olan idam, Marighella'nın “*Amerikan casusları, dikta ajanları, işkence uzmanları, vatanseverlere karşı cinayet işlemekten sorumlu faşist kişiler, ispiyoncular ve provokatörler, militanları ele verenler, diktaya bilgi toplayanları*” öldürülmesi anlamına gelmektedir. Marighella'nın, eylem biçimlerinden biri olan sinir savaşı ile kastettiği şey; çeşitli iletişim araçları kullanarak bomba yerleştirildiğine, önemli kişilerin kaçırılacağı veya öldürüleceğine dair uydurma bilgiler ile asılsız ihbarlarda bulunmak ve böylece baskı güçlerinin bir hiç uğruna seferber olmasını, zaman kaybetmesini ve her şeyden kuşkulunmaya mecbur olmasını amaçlayan psikolojik savaştır. Son olarak bir eylem biçimi olarak ortaya koyduğu, çok özel durumlarda ve halkın nefretini çekmeyecek şekilde yapılmasını istediği adam kaçırmaya ile ilgili olarak Marighella (1970: 125-130) daha çok sanat, spor veya başka alanlarda çalışan tanınmış kişileri, özellikle de kendi ülkelerinde oturan veya ziyaret için gelen Amerikalı kişileri önermektedir.

Türkiye’de de şehir ve kır düzeyinde yasadışı silahlı eylemler dönemine geçen sol örgütlerinin İsrail Başkonsolosu Efraim Elrom'u kaçırmaya ve taleplerinin reddedilmesinden sonra onu öldürmesi, ABD üssünde görevli askerlerin kaçırmaya ve fidye istemesi, banka soygunları, Mete Has ve Talip Aksoy gibi zengin ailelerinin çocuklarının fidye için kaçırmaya ve benzeri eylemleri (Ersan, 2014: 20; Yurtsever, 2016: 115) Marighella'nın Şehir Gerillasının El Kitabı'nda belirttiği belli başlı eylem biçimlerinin örnekleri olarak gösterilebilir.

Marighella'ya göre şehir gerillasında görülen hatalar tecrübesizlikten kaynaklanan “*düşmanı aptal yerine koyma*”, küçümseme, yapılacakları basit bulma, yapılan silahlı eylemlerin dört tarafa yayarak boşboğazlık etme, mevcut lojistik alt yapıların dikkate alınmaksızın ölçsüz eylemlere girişmek, büyük kayıplara yol açabilecek acelecilik, planlama ve zamanlama yapmadan hazırlıksız eylemlere girişmektir (Marighella, 1970: 133-134).

Son olarak Marighella'nın dikkat çektiği diğer hususlar ise halkın desteğini almak, erkek ve kadınlar, işçiler, öğrenciler, aydınlar, devrimci din adamları, iş bulma gereksinimiyle şehirlere akan köylülerin bilinçlendirilmesi ile propaganda ve gerillanın güvenliğinin sağlanmasıdır (Marighella, 1970: 137).

4. SONUÇ

Türkiye’de 1960-1980 dönemi gençlerin ana aktör olarak yer aldığı, şiddet eylemlerinin yoğun olduğu, gençlik ve siyaset ilişkisi açısından en önemli dönemlerden biridir. Bu çalışmada gençlik ve siyaset ilişkisi bağlamında gençlerin o dönemde sıklıkla okuduğu “el kitabı” mahiyetindeki eserler üzerinden bir okuma yapmak amaçlanmıştır. Bu dönemde çatışan/savaşan iki kutuptan olan sağ için Necdet Sevinç'in Ülkücüye Notlar, sol için Carlos Marighella'nın Şehir Gerillasının El Kitabı seçilmiştir. Söz konusu süreçte kitapların ve yazarların her iki kesim için önemi ve rolü gözetilerek yazarlarının ele aldığı temalar, dikkat çektikleri ve vurguladıkları hususlar, yazarların dili dikkate alınarak betimsel analiz tekniği ile değerlendirilmiştir.

Söz konusu dönemde her iki kesimde de akademik veya entelektüel düzeyde okunan ve popüler olan kitaplar bulunmakla birlikte Ülkücüye Notlar ve Şehir Gerillasının El Kitabı, her düzeyde kişinin rahatlıkla okuyup anlayabileceği, dinamik, aksiyoner ve “el kitabı” niteliğinde kitaplar olup mensuplarını duygusal, düşünsel ve eylemsel düzeyde motive, mobilize ve manipüle etmeyi amaçlamaktadır.

Her iki kitapta diyalektik bir tarih anlayışının hâkim olduğunu görülmektedir. Ülkücüye Notlar'da dünya tarihinin milletler arasındaki mücadele olduğu belirtilirken Şehir Gerillasının El Kitabı'nda Marxizm'den hareketle toplumların tarihinin sınıf mücadeleleri tarihi olduğu, kavganın emek ile sermaye arasında olduğu ifade edilmektedir.

Ülkücüye Notlar kitabında “büyük ecdadım Mete”, “Hun kumandalarından büyük ecdadım Uldin”, “büyük ecdadım Atilla” ifadeleriyle dünya tarihindeki önemli Türk devletlerinin kurucuları veya liderleri sahiplenmekte ve kutsanmaktadır. Kitapta “İran'da büyük ecdadım Safeviler” denilerek farklı mezhepten Safeviler anılırken, “eski bir Türk kavmi olduğu halde Müslüman olmadığı için Slavlaşan Bulgaristan” ise bir dış düşman olarak algılanmaktadır. Mezhepsel farklılıklar göz ardı edilirken, dinsel farklılıklar önemsenmektedir.

Her iki kitapta da bir “düşman” algısı genişçe yer edinmektedir. Bu düşman algısı iç ve dış düşman olarak iki yönlüdür. Ülkücüye Notlar kitabında ABD, İngiltere, İsrail gibi ülkeler haricinde dış düşmanlar Türkiye ile sınırları olan ve toprak iddiasında buldukları düşünülen Yunanistan, Irak, Suriye, İran gibi ülkeler özelinde daha fazla ön plana çıkmaktadır. Aynı şekilde bu “düşmanların” Türkiye’de idare, basın ve diğer alanlarındaki “işbirlikçilerine” de dikkat çekilerek bir iç düşman

algısına da yer verilmektedir. Şehir Gerillasının El Kitabı’nda ise dış düşman tüm yabancı “emperyalistler” ve özellikle Kuzey Amerika; iç düşman ise askeri dikta ve onun güvenlik aparatları, büyük kapitalistler ve sağcı karşı devrimcilerdir.

Düşman meselesiyle alakalı söylenecek başka bir husus da, ilginç bir şekilde her iki kitapta yazarların “düşman aptal değildir” fikrini, aynı kelimelerle işlemesidir. Her iki yazar da, kendi taraftarlarını karşı tarafı küçümsememeleri konusunda uyarmaktadır.

Her iki kitapta mevcut düzen/müesses nizam eleştirisi vardır. Şehir Gerillasının El Kitabı’nda “askeri diktatörlük” olarak nitelendirilen kapitalist ve emperyalist düzenin şehir, kır ve psikolojik savaş içeren devrimci savaş stratejileriyle ortadan kaldırılması ve Marxist ilkelere dayalı yeni bir düzenin kurulması amaçlanmaktadır. Ülkücüye Notlar kitabında ise “yaşasın devlet, yıkılsın düzen” sloganında kendisi bulan; düzenden, düzenin eleştirisinden, kötü idarecilerden ve diğer bürokratik aygıtlardan memnuniyetsizlik söz konusu iken devletin kendisi tartışmaya kapalı ve kutsal bir mefhumdur. Mili demokrasi müesseselerinin kurulduğu, tek meclisli ve güçlü ve otoriter bir iktidar için başkanlık sisteminin uygulanması talep edilse de bu devrimci ve ters yüz edici bir değişiklikten ziyade bir “sistem” değişikliği talebidir.

Ülkücüye Notlar kitabında Türkiye’nin Turan olma hedefi bir ülkü olarak tanımlanmakta, “dünyanın neresinde bir Türk varsa bizim tabi hudutlarımız oradan başlar” denilerek Anadolu değil bütün Türk milletinin bekasını temin edilmesi ve Türk Devletini doğal sınırlarına genişletilmesini hedefleyen Pan-Türkist ve irredentist bir yaklaşım geliştirilmektedir. Bu yaklaşım ise “yurtta sulh cihanda sulh” politikasını korkaklık ve uyuşukluk olarak nitelendirilmesini beraberinde gerektirmekte; savaşın milletlerin hayatını sürdürmelerinin tek şartı olduğunu, barışın ancak yorgun savaşçıların dinlenme için vakit kazandırıcı sözleşmeleri olduğunu savunmaktadır. Şehir Gerillasının El Kitabı’nda daha çok Brezilya özelinde silahlı mücadele vurgulanmakla birlikte kendi ideolojilerinin enternasyonal bir karakterde olduğunu unutmamak gerekir.

Ülkücüye Notlar kitabında “hümanizm, masonluk, kozmopolitanizm” “sefil fikir akımları; komünizm, kapitalizm, sosyalizm gibi “saçma bir fikir özgürlüğü adına” hoş görülen “yüzde yüz ithal malı” düzenler olarak tanımlanmaktadır. Kitapta anti-komünist, anti-emperyalist, anti-kapitalist, anti-Semitist, anti-materyalist vurgular ön plana çıkmaktadır. Lidere tartışmasız ve mutlak itaat şart koşulmakta, teşkilatta demokrasinin olmadığı açıkça belirtilmekte, teşkilat içi istisare ve dayanışma mekanizmaları “burjuva tipi, işe yaramaz ve göstermelik örgütlere mahsus olduğunu belirtilerek reddedilmekte, merkezi otoriteye münakaşasız teslimiyet ve muhakemesiz bağlılık savunulmaktadır. Şehir Gerillasının El Kitabı’nda da benzer şekilde anti-emperyalist, anti-kapitalist, anti-Amerikancı vurgular söz konusudur. Bireyin inisiyatifinin ikinci plana atıldığı Ülkücüye Notlar’ın aksine Şehir Gerillasının El Kitabı’nda üyelerin eylemlerini gerçekleştirme sürecinde inisiyatif sahibi olması, merkeze danışma gereğini duymadan kendi başına hareket etmesi gerektiği ifade edilmektedir.

Son olarak her iki kitap da halkın desteğini almaya ve propaganda faaliyetine önem vermekte, toplumun tüm kesimlerine ulaşmak için yazılı ve görsel iletişim araçlarının etkin ve verimli bir şekilde kullanılmasının gerekli olduğunu belirtmektedir.

Kitaplar ile ilgili genel değerlendirme yapıldıktan bu kitapları ve barındırdığı fikirleri döneminin şartları bağlamında değerlendirmek gerektiği belirtilmelidir. Toplumun tüm katmanlarına sirayet eden aşırı bir siyasallaşmanın hâkim olduğu, ayrıntılı bomba tariflerinin gazete sayfalarında yer bulduğu, günde yaklaşık 20 kişinin ölümüne yol açacak kadar belli bir dönem şiddet eylemlerinin yoğunlaştığı, biri doğrudan biri muhtıra düzeyinde olmak üzere iki askeri müdahalenin gerçekleştiği çatışmalı, tartışmalı ve istikrarsız bir dönem söz konusudur. Bununla birlikte, bu kitaplarla bir neslin yetiştiği yadsınamaz bir gerçektir. O dönem bu hareketler içerisinde yer alan ve bu kitaplardan beslenen şahsiyetlerin günümüz de dahil olmak üzere iktidar ve/ya iktidar ortağı olan partilerde, hükümetlerde, medyada, iş dünyasında, akademiye, bürokraside üst düzey görevlerde buldukları/bulunacakları göz önüne alındığında onların yetiştiği şartları ve zihnen beslendiği kaynakları bilmek ve anlamak oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

- ACAR, H. (2020). Küresel Terör ve Güvenlik Politikaları. Nobel, Ankara.
- ALPER, E. (2019). Jakobenlerden Devrimcilere: Türkiye’de Öğrenci Hareketi’nin Dinamikleri (1960-1971). (Çev. E. Yenisoy). Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- AMİL, Yücel (2011). “Necdet Sevinç’ten Ülkücüye Notlar”, <https://ulkucununesi.wordpress.com/2011/09/03/necdet-sevinc%E2%80%99ten-ulkucuye-notlar/> (E. T.: 15.04.2023)
- AYTÜRK, İ. ve BORA T. (2020). “Yetmişli Yıllarda Sağ-Sol Kutuplaşmasında Siyasi Düşünceler”, M. K. Kaynar (Ed). Türkiye’nin 1970’li Yılları (307-328). İletişim Yayınları, İstanbul.

- BAYKAM, B. (1999a). 68'li Yıllar: Tanıklar. İmge Yayınları, İstanbul.
- BAYKAM, B. (1999b). 68'li Yıllar: Eylemciler. İmge Yayınları, İstanbul.
- BOLAT, Ü. (2016). "15 Temmuz Akşamı", <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/kose-yazilari/unal-bolat/15-temmuz-aksami-593360> (E. T.: 15.04.2023)
- BORA, T. Ve Can, K., (2000). Devlet, Ocak, Dergah: 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket. İletişim Yayınları, İstanbul.
- BORA, T. (2016). Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler. İletişim Yayınları, İstanbul.
- BOZKURT, C. (2017). "1968 Olayları'nın Türk Siyasetine Etkisi: Milliyetçi Hareketin "Komando" Kampları". Türk Dünyası Araştırmaları, 117(231), 67-84.
- DEMİRAG, Y. S. (2011). "Küçük Dev Adam", <https://www.ulkucudunya.com/index.php?page=haber-detay&kod=4751> (E. T.: 15.04.2023).
- ERKEN, A. (2014). "Örgüt ve Strateji: 1965-1980 Arasında Milliyetçi Hareket Partisi." İnsan ve Toplum, 4(7), 135-162.
- ERSAN, V. (2014). 1970'lerde Türkiye solu. İletişim Yayınları, İstanbul.
- FEYİZOĞLU, T. (2004). Fırtınalı Yılların Gençlik Liderleri Konuşuyor. İstanbul: Ozan
- HARMON, C. C. (2001). "Five strategies of terrorism." Small Wars and Insurgencies, 12(3), 39-66.
- KARAAĞAÇ, Y. (2019). "Terörizmle Mücadele Yöntemleri: İngiltere ve Kolombiya Örneği." Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 6(1), 231-242.
- KARADENİZ, H. (1969). Olaylı Yıllar ve Gençlik. May Yayınları, İstanbul.
- KÜRKÇÜ, E. (2007). "Türkiye Sosyalist Hareketine Silahlı Mücadelenin Girişi". M. Gültekingil (Ed), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Sol 8. Cilt (494-542). İletişim Yayınları, İstanbul.
- LANDAU, J. M. (1979). Türkiye'de Sağ ve Sol Akımlar. (çev. Erdinç Baykal), Turhan Kitabevi, Ankara.
- LÜKÜSLÜ, D. (2009). Türkiye'de" Gençlik Miti": 1980 Sonrası Türkiye Gençliği. İletişim Yayınları, İstanbul.
- MARİGHELLA, C. (1970). Şehir Gerillasının El Kitabı. Ant Yayınları, İstanbul.
- MARX, K., & Engels, F. (2018). Komünist Manifesto (Çev. T. Bora). İletişim Yayınları, İstanbul.
- MATER, N. (2009). Sokak güzeldir: 68'de ne oldu? Metis Yayınları, İstanbul.
- MERARİ, A. (1993). "Terrorism as a Strategy of Insurgency." Terrorism and political violence, 5(4), 213-251.
- OZANKAYA, Ö. (1966). Üniversite Öğrencilerinin Siyasal Yönelimleri. Ankara Üni. Yayınları, Ankara
- TBMM, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Cilt 15, Dönem: 4, Toplantı: 3, Birleşim: 57
- SELÇUK, O. A. (2011). "Bir Koca Çınar Daha Göçtü", <https://www.karaisalihaber.net/?Syf=22&Mkl=195192> (E. T.: 15.04.2023)
- SEVİNÇ, N. (2017). Ülkücüye Notlar. Kariyer Yayıncılık, İstanbul.
- STMA (1988). Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi Cilt: 7. İletişim Yayınları, İstanbul.
- VAROL, V. (2019). Hatıralar ve Hatıratlar ışığında ülkücü gençlik hareketinin sözlü tarihi (1970-1990).Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- YAVUZ, S. Y. (2019). Cumhuriyet Misyonerleri: 1930-1946 Arası Türkiye'de Bir Politik Özne Olarak Gençlik İnşası. VakıfBank Kültür Yayınları, İstanbul
- YAZIR, E. M. H. (2020). Hak Dini Kur'an Dili (I. Cilt). Azim Dağıtım, İstanbul.
- YURTSEVER, H. (2016). Yükseliş ve Düşüş: Türkiye Solu 1960-1980. Yordam Kitap, İstanbul.
- ZİLELİ, G. (2000). Yarılma (1954-1972). İletişim Yayınları, İstanbul.
- ZÜRCHER, Erik Jan (2000). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi. (Çev. Y. S. Gönen). İletişim Yayınları, İstanbul.

Göçmen Kadınların Sağlık Sorunları Üzerine Genel Bir Değerlendirme

A General Evaluation on the Health Problems of Migrant Women

Neslihan ARSLAN^a

Özet

Yüzyıllar boyunca insanlar şehirler, bölgeler hatta ülkeler arası hareketlilik içinde bulunmuşlardır. Farklı neden ve sonuçları olan göç olgusu birçok çalışmada incelenmiştir. Zaman içerisinde göç dezavantajlı durumdaki kadınlar üzerindeki sonuçları yönüyle ele alınmaya değer bir konu olarak görülmüştür. Zira biyolojik ve duygusal anlamda hassas ve kırılgan varlıklar olan kadınların göçten yüksek düzeyde etkilendiği söylenebilir. Bu bağlamda göçün kadınlar üzerindeki sosyal, ekonomik, sağlık, kültürel vb etkilerine odaklanan göç ve kadın konulu çalışmaların sayısı giderek artmaktadır. Bu çalışmada göçmen kadınların sağlık sorunları ele alınmıştır. Göçmen kadınların sağlık sorunlarıyla ilgili çalışmaların literatürde görece az çalışılması ve kadınların sağlık sorunlarının oldukça yıpratıcı boyutlara ulaşması, bu konuda daha fazla çalışmanın ortaya koyulması konusunda önemli bir ihtiyaç olarak görülmektedir. Çalışmada göçmen kadınların karşı karşıya kaldıkları sağlık sorunları, üreme sağlığıyla ilgili sorunlar, şiddete bağlı olarak görülen sağlık sorunları ve ruhsal sorunlar şeklinde ele alınmıştır. Çalışma göçmen kadınların ifade edilen alanlarda karşılaştıkları sorunlarla ilgili bir derleme çalışması olup literatür incelemesine dayanmaktadır. Bu kapsamda çeşitli istatistiklere de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Göç, kadın, göçmen kadınlar, sağlık sorunları, hastalıklar.

Jel Kodları: O15, I10.

Başvuru: 31.08.2023

Kabul: 27.09.2023

Abstract

For centuries, people have been mobile between cities, regions and even countries. The phenomenon of migration, which has different causes and consequences, has been examined in many studies. Over time, migration has been seen as an issue worth addressing in terms of its consequences on disadvantaged women. Because it can be said that women, who are biologically and emotionally sensitive and fragile beings, are highly affected by migration. In this context, the number of studies on migration and women focusing on the social, economic, health, cultural, etc. effects of migration on women is increasing. In this study, the health problems of migrant women are discussed. The fact that studies on the health problems of migrant women have been studied relatively little in the literature and that women's health problems have reached quite devastating levels is seen as an important need for more studies on this subject. In the study, the health problems faced by migrant women are discussed as problems related to reproductive health, health problems caused by violence and mental problems. The study is a compilation study about the problems faced by migrant women in the mentioned areas and is based on a literature review. In this context, various statistics are also included.

Key Words: Migration, women, migrant women, health problems, diseases.

Jel Codes: O15, I10.

^a Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, narslan@bandirma.edu.tr, 05363900811, ORCID: 0000-0003-3533-8733

GİRİŞ

Toplumsal bir olgu olan göç karmaşık bir sorundur. Her ne kadar göçle ilgili kavramlar anlaşılır biçimde ve sade görünmekle birlikte kavramların birbirleri yerine kullanıldığı ve ortak bir kanı olmadığı anlaşılmaktadır. Yanlış kullanılagelen kavramlar ise göçmenlerin statüleriyle ilgili karışıklığa ve insanlar tarafından kavrama olumsuz anlamlar yüklenmesine neden olmaktadır (Nalbant vd., 2022: 19). Göç kavramı; aile, arkadaş ortamı, geleneksel sosyal ağlardan kopmanın yanı sıra değer sistemleri, geleneksel rutinler ve kabul gören davranış şekillerinden ayrılmak anlamını taşımaktadır. Bu bağlamda göç yeni sosyal ve psikososyal ortamlara uyum sağlamanın ifadesi olarak tanımlanabilir (Carballo ve Nerukar, 2001: 558). Genel anlamıyla göç; insanların çeşitli nedenlerden ötürü buldukları yerleşim bölgelerinden ayrılmalarıdır. Bu hareketlilik zorunluluk şeklinde olabildiği gibi insanların gönüllü olarak yaptıkları yer değişikliği de göç kavramı içinde ele alınabilmektedir. Pek çok nedenle ilişkilendirilen göçün son zamanlarda kadın olgusuyla ele alınması literatürde sıklıkla rastlanan bir durumdur.

Göç pek çok alanda insanları etkilemekle birlikte söz konusu etki alanlarından birini sağlık oluşturmaktadır. Göçmenlerin -göçün türüne göre değişmekle birlikte- kendi ülkelerinde sahip oldukları yaşam koşulları ile gittikleri ülkelerde içinde buldukları koşullar açısından farklı sağlık gereksinimleriyle karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Nitekim; savaş, iklim değişikliği gibi çeşitli faktörler göçün belirleyicisi olabilmekte ve göçmenlerin sağlıklarının etkilenmesi konusunda başat birer aktör olmaktadır.

Göçün sağlık üzerindeki etkileri değişim gösterebilmekte; söz gelimi bazı göçmenler gittikleri ülkelerde fiziksel aktiviteler ve sağlıklı beslenmeye yönelik alışkanlıklar geliştirmekte ve geldikleri ülkelerdeki diğer göçmenlere kıyasla daha sağlıklı bir yaşam biçimine sahip olmaktadır (Çaman ve Özvarış, 2010: 6). Kadınlar ise erkeklere göre gerek fizyolojik gerekse psikolojik olarak daha kırılabilir ve dezavantajlı görünümündedir. Bu yönüyle kadınların göç sürecinde ve sonucunda maruz kalabileceği hasarların daha yüksek maliyetlerinin olabileceği öngörülmektedir. Bu kapsamda göçmen kadınların var olan ve potansiyel sağlık sorunları önlem alınması gereken ve göç alan ülkeler açısından üzerinde köklü politikalar geliştirilmesi gereken bir tedbirler bütününe duyulan ihtiyacı göstermektedir.

Gönüllü göçmenlerin sağlıklarının göç etmeden önceki sağlıkları ile göç ettikten sonraki sağlıkları arasında hangi deneyimden daha fazla etkilendiklerinin ortaya koyulmasında Batı ülkelerine giden ve Batı ülkelerinde yaşayan gönüllü göçmenler arasında gerçekleştirilen bir çalışmada sağlık durumunun iyi ya da kötü olduğunu belirten farklı göçmen tecrübelerine ilişkin bilgilerle karşılaşılmaktadır (Lassetter ve Callister, 2009: 94). Dolayısıyla sağlık konusu göçten ayrılacak bir konu olmayıp tersine ilişkinin her geçen zaman içerisinde yeni çalışmalarla destekleneceği ve farklı boyutların geliştirilmesine yönelik kanıtlar sunulabilir.

Çalışmada göç ve kadın arasındaki ilişki ortaya koyularak göçmen kadınların yaşadıkları temel sorunlar üzerinde durulmuştur. Var olan sorunlar arasında; cinsiyet ve ayrımcılık, istihdam ve sağlık başlıkları irdelenmiştir. Çalışmanın devamında kadınların sağlık sorunları üç başlık altında incelenmiştir. Bu sorunlara; üreme sağlığıyla ilgili sorunlar, şiddete bağlı olarak görülen sağlık sorunları ve ruhsal sorunlar şeklinde yer verilmektedir. Bahsi geçen sorunların yanı sıra çalışmada sağlık sorunlarının çözümünde karşılaşılan birtakım engeller de ele alınmıştır. Söz konusu engeller; dil engeli, geleneklerin rolü, kurumsal mekanizmalar ve sağlık personelinin yetersizliği başlıklarıyla açıklanmıştır. Son yıllarda göçmenlerle ilgili yaşanan gelişmeler açısından kadınların yaşadıkları sağlık sorunlarına dikkat çekilmesi ve bu konudaki öneriler yönüyle bu çalışmanın ileride yapılacak olan çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.GÖÇ VE KADIN

İnsanlar farklı sebeplerden ötürü yıllar içinde bir yerden bir başka yere yerleşmişlerdir. Nedensel boyutuyla kimi zaman eğitim, iş, savaş, refah, gibi nedenler öne çıkmakla birlikte göçün kadınlar yönüyle ele alınması görece daha yeni bir alan görünümündedir. Diğer taraftan göç olgusunun kadınlar üzerinde pek çok etkisi olduğu ifade edilebilir.

Öncesi, sırası ve sonrasında pek çok stres faktörünü içeren göç olgusu açısından kadınlar yüksek risk yaşayan gruplar arasındadır. Kadınların fiziksel şartlar ile sağlık hizmetlerine erişim konularında ciddi sıkıntılar yaşadıkları bilinmektedir. Bu sıkıntıların başlıcaları arasında; yüksek stres, destek eksikliği, yalnızlık, yabancılaşma, damgalanma ve öteki olma gibi sorunlardan söz edilebilir (Solgun ve Durat, 2017: 142).

Kadınların gerçekleştirdikleri göçler iki grupta sıralanmaktadır. Bunlar arasında gönüllü olarak yapılan göçler; işçi göçleri, aile birleşmeleri ve evlilik iken; zorunlu olarak yapılan göç sınıflandırmasında, mülteci/sığınmacı göçleri ile insan ticareti mağdurlarının zorunlu olarak gerçekleştirdikleri göçler gelmektedir (Mollard'dan akt. Yılmaz, 2019: 387-388).

Kadınlar ve erkeklerin göç etme nedenleri birbirine benzemekle birlikte göç büyük oranda cinsiyete dayalı bir olgudur. Toplumsal cinsiyetle ilgili kurallar, eşit olmayan haklar, güç ilişkileri erkekler ve erkek çocuklarda olduğu kadar kadınlar ve kız çocukların göç tercihleri üzerinde de belirleyici olabilmektedir (O'Neil vd., 2016: 4).

Göçmen Kadınların Sağlık Sorunları Üzerine Genel Bir Değerlendirme

Birleşmiş Milletler Nüfus Birimi tarafından 1965-2005 yılları arasında yapılan göç tahminleri göçmen kadınların sayılarının göçmen erkeklere yakın olduğunu göstermektedir. Veriler 1960 yılında % 47 olan göçmen kadın oranının 2000 yılında % 50'ye yükseldiğini ortaya koymaktadır. 2005 yılında dünyada toplam 191 milyon olan ve dünya nüfusunun yaklaşık % 3'ünü oluşturan göçmen sayısının 95 milyonunu kadınlar oluşturmaktaydı. Bu zaman aralığı içerisinde göçmen nüfusun neredeyse üçte ikisinin yerleştiği bölgeleri göçmen kadınların ağırlıklı olduğu gelişmiş ülkeler oluşturmuştur (UN'den akt. Lla'cer vd., 2007: 4).

Tablo 1. Göçmen Kadınlar (Uluslararası Göçmen Stokunun Yüzdesi)

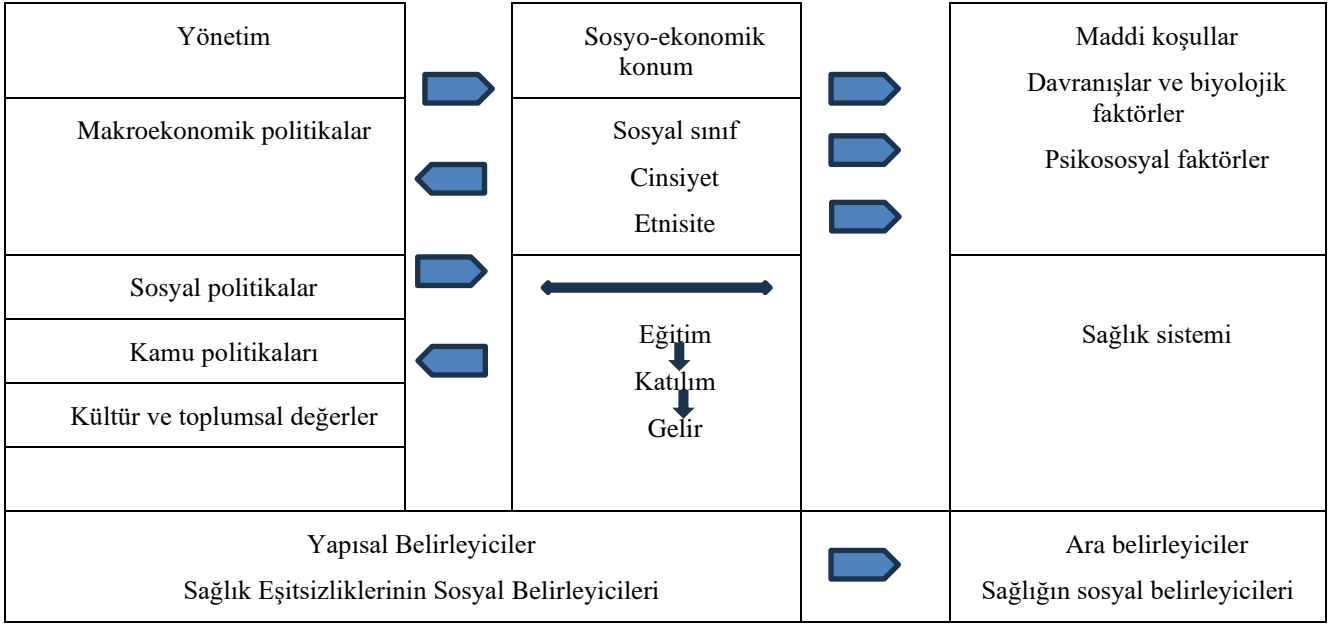
Ülkeler	2015	2019
Orta Avrupa ve Baltıklar	52.5	51.3
Doğu Asya ve Pasifik	41.5	41.4
Avrupa Bölgesi	52.1	51.2
Avrupa ve Orta Asya	51.8	51.2
Avrupa Birliği	52.1	51.1
Latin Amerika ve Karayipler	48.1	48.5
Az Gelişmiş Ülkeler (BM sınıflandırması)	49.3	49.7
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	44.0	45.1
OECD Üyeleri	50.9	50.6
Güney Asya	48.8	48.9
Sahra Altı Afrika	48.3	48.3
Dünya	46.7	46.7

Kaynak: The World Bank, 2023.

Göçmen kadınların stokuna yer verilen tablo 1'deki bilgiler ele alındığında; "Merkez Avrupa ve Baltık ülkeleri", "Avrupa bölgesi" ve "Avrupa Birliği" ülkelerinin 2015 ve 2019 yıllarında diğer bölgeler arasında en yüksek orana sahip olduğu görülmektedir. İsmi geçen bölgeleri OECD üyesi ülkeler takip etmektedir. Göçmen kadın stokunda yer verilen tüm bölgeler içerisinde kadınların önemli düzeyde hareketlilik halinde olduğu görülmektedir. Bu durum özellikle dünyada yaşanan savaş, küresel iklim değişikliği, sosyo-ekonomik nedenler gibi pek çok değişkenin etkisiyle açıklanabilir. Göçmen kadın stokunun refah düzeyinin yüksek olduğu bölgelerde daha yüksek düzeyde seyretmesi ise sözü edilen bölgelerin göçmen kadınların yaşam koşulları açısından yüksek tercih sebebi olabileceği şeklinde açıklanabilir.

2. GÖÇ VE SAĞLIK

Göç olgusu bireylerin gittikleri yerlerde sağlık hizmetlerine erişememe, ekonomik yoksulluğun getirdiği yetersiz beslenme, sosyal destek/güvence yoksunluğu ve sosyal işlevsellikte kayıp gibi nedenlerle insan sağlığı üzerinde çeşitli olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Enfeksiyon ya da paraziter hastalıklar şeklinde ortaya çıkan hastalıklar beraberinde kronik bir stres ve psikolojik sorunlara yol açabilmektedir. Sözü edilen sorunlardan en fazla etkilenenler arasında çocuklar ve kadınlar yer almaktadır. Nitekim kadınlar aile içindeki rollerinde yaşadıkları değişim, şiddet, ruhsal sorunların da yer aldığı pek çok sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Sözü edilen sorunlar göçmenlere yönelik profesyonel müdahalelerin yapılması gerektiğini göstermektedir. Böylece sağlık koşulları dahil olmak üzere diğer pek çok alandaki koşulların geliştirilmesi mümkün olabilir (Arabacı vd., 2016: 140).

Şekil 1. Sağlıkın Sosyal Belirleyicileri

Kaynak: WHO, 2017, s. 22.

Göç olgusunun kadınların sağlığı üzerinde (üreme sağlığı gibi) yarattığı olumsuz etkiler yönüyle kadınların daha savunmasız varlıklar olduğu söylenebilir. Özellikle göçmen kadınların sağlık sorunlarının toplumsal cinsiyet ve insan hakları bağlamında incelenerek temel sağlık hizmetlerinden yararlanabilmeleri için sağlık alanındaki politika yapıcılarının farkındalıklarının geliştirilmesi öne çıkan ihtiyaçlardandır (Atalay ve Dinç, 2020: 79).

3. GÖÇMEN KADINLARIN YAŞADIĞI ZORLUKLAR

Göçmenlik ya da mülteci statüsü açısından kadınların gittikleri ülkelerde yaşadıkları pek çok zorluğun olduğu söylenebilir. Bu durumun altında yatan nedenlerin öne çıkanları arasında; cinsiyet, istihdam alanındaki tecrübe eksikliği, eğitim yetersizliği gibi zorlukların yattığı dikkat çekmektedir (Albrecht vd., 2021: 45). Bu başlık altında göçmen kadınların yaşadığı zorluklar açısından; “cinsiyet ve ayrımcılık”, “istihdam” ve “sağlık” başlıkları irdelenecektir.

3.1. Cinsiyet ve Ayrımcılık

Göç olayları açısından kadınlar kadın olmalarının yanında göçmen statüleri ile dezavantajlı durumlarıyla öne çıkmakta ve bu kapsamda risk düzeylerinin çok daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Bu minvalde göç kadınlar için de önemli bir sorun görünümündedir (Kurtuldu ve Şahin, 2018: 38). Göçmenlerin yolculuklarının her aşamasında güvenliklerini ve refahlarını etkileyen yaygın bir ayrımcılıkla karşılaştığı belirtilmektedir. Göçün cinsiyetleştirilmiş bir süreç olması itibarı ile kadınları erkeklerden daha fazla etkilediği görülmektedir. Nitekim ev ve bakım işleri gibi hizmet sektörü içinde yer alan alanlar, göçmen kadın işçilere yönelik önemli bir talep barındırmaktadır (UN Women, 2020).

Göçmen kadınların sağlık ve bakım ihtiyaçları yönüyle de pek çok sorunla karşılaştığı söylenebilir. Nitekim azımsanmayacak bir göçmen kadın profilinin evlerinde tecrit edilmiş şekilde, hareket kısıtlılığına tâbi olarak yasal ve sosyal korumadan yoksun yaşadıkları ifade edilmektedir. Düşük statülerinin kayıt dışılıklarını arttırdığı gibi yabancı statüleri ayrımcılık ve sağlık sorunlarının artmasına neden olmaktadır. Özellikle acı, istismar gibi sorunların göçmen kadınların karşı karşıya kaldıkları sorunların başlıcaları olduğu ifade edilebilir (WHO, 2017: 15).

Göç sürecinde birçok fırsat ve riskle karşı karşıya kalan gruplardan biri olan kadınların göçten faydalanabilmesi için ekonomik desteklerin sağlanarak göçmen kadınların korumalarının artırılması gerekmektedir. Kadınların farklı sosyo-ekonomik statülere sahip olması yoluyla ülkelerin bu konuda çeşitlilik gösteren politikalar üretmesi göçün kırılmalıklarının azalması ve güçlendirici etkilerinin görülmesini sağlayacaktır (O’Neil vd., 2016: 9). Böylelikle fırsat eşitliğini öncelikli kılan politikaların kadınların içinde bulunduğu koşulları pozitif ayrımcılığa dönüştürebilmesi mümkün kılınabilir.

3.2. İstihdam

Kadınların göç sürecinde cinsiyet normunun dışına çıkabilmesi kadın görünürlüğüne artmasını sağlamaktadır. Bu kapsamda; kadının kendini eğitsel anlamda geliştirmesi, ekonomik kazanç elde etmesi göçün olumlu sonuçları arasında sayılabilir (Topak ve Çamur, 2022: 77-78). Bununla birlikte AB özelinde göçmen kadınların göçmen olmayan kadınlar ve göçmen erkeklerle kıyaslandığında yüksek düzeyde işsizlik yaşadıkları görülmektedir (EMN, 2022: 7).

Kadının artan görünümünde özellikle; ev ekonomisine yaptığı katkı ya da söz konusu katkının kadın tarafından tek başına üstlenilmesine bağlı olarak iş piyasasında kadınların yaygınlaşması ve göç eğilimi istihdam edilebilirlik açısından gündelik hayatta kadını etkin kılan unsurlar arasındadır (Yılmaz, 2019: 387). Dolayısıyla kadınlar göç etmeden önce ataerkil düzenin bir yansıması olan temizlik, çocukların bakımı gibi işlerle ilgilenirken göç sonrasında özel alanlarının dışına çıkmakta; hatta erkeğin olmaması halinde bütün sorumluluğu bizzat üstlenme görevini görmektedir (Topak ve Çamur, 2022: 81).

Kadınların ekonomik anlamda güçlendirilmesi açısından öne çıkan başlıklar şunlardır (UN, 2016: 4):

- Olumsuz normlarla mücadele edilmesi ve olumlu rol modellerinin geliştirilmesi
- Yasa ve yönetmeliklerde ayrımcılığa karşı reform yapılarak yasal korumanın sağlanması
- Ücretsiz işlerde kadınlara yönelik kaliteli bakım hizmetlerine yatırım yapılması
- Temel varlıklara erişim ve dijital katılım konusundaki cinsiyet engellerinin kaldırılması
- İstihdam ve satın alma konusunda kamu sektörü uygulamalarının iyileştirilmesi
- Görünürlüğü, kolektif sesin ve temsilin güçlendirilmesi

Göçmen kadınların yerleşim izni almaları da maddi zorluk nedeniyle sorunlu bir alan görünümündedir. Yerleşim izni konusunda; kira kontratı ya da bir garantör ile talep edilen süreyle ilişkili bankada belli miktarda para, sağlık sigortasına ilişkin zorunluluk kriterleri zorunlu tutulmaktadır. Ayrıca yapılan düzenlemeler doğrultusunda turist vizesi ile kalışlarda göçmen kadınlar için çeşitli kısıtlar ortaya çıkmıştır. 1 Şubat 2012'de yapılan vize değişikliğine göre; göçmenlerin ülkemizde kalmasını kolaylaştıran turist vizesi ile Türkiye'ye gelen göçmenlerin vizenin bitimini takiben yurtdışına çıkmaları yükümlülükleri bulunmaktadır. Karşılaşılan bu durum göçmen kadınların büyük çoğunluğunun istihdam piyasası dâhil olmak üzere çeşitli alanlarda sorunlar yaşamalarına neden olmaktadır (Coşkun, 2017: 1305-1306).

Ülkemizde ise göçmen profilinin önemli bir bölümü kadın ve çocuklardan oluşmakta; kadınların çoğunluğu çalışma iznine sahip olmadıkları ve gelir getiren bir işte çalışmadıkları için kayıt dışı işlerde (ev işleri, bakım, tekstil vb.) yer almaktadır. Söz konusu işler göçmen kadınlar için aynı zamanda güvencesiz bir görünüm sunmaktadır (Erseçen ve Tosun, 2015: 58-59). Ülkemizin yanı sıra göçmen kadınların önemli bir bölümünün gittikleri ülkelerde istihdam konusunda karşılaştıkları bu sorun refahlarının sürdürülebilirliği yönüyle risk unsuru taşımaktadır.

3.3. Sağlık

Sağlık pek çok açıdan iyi olma hali olarak tanımlanmasına karşılık iyilik hali kültürel, sosyal çevre koşulları, zaman algısı gibi unsurlara göre değişmektedir. Göç zorunlu/gönüllü ve/veya uzun/kısa vadeli olup olmamasına bağlı olarak da bireyin sağlığını etkileyebilmektedir. Bireylerin iyi olma hali ise; üreme sağlığına ilişkin sorunlar, yetersiz beslenme, stres, travma, anksiyete, uyum sorunları, bulaşıcı hastalıklar vb. unsurlardan etkilenebilmektedir. Bu yönüyle göç eden bireyler için sağlık gidilen yere ve kültüre uyum sağlanabilmesi, hizmetlere erişim, günlük yaşamsal aktivitelerin rahatlıkla yerine getirilebilmesi, yeni çevrede mutlu olabilmek, fiziksel bir yitim olmaması anlamlarını içine almakta ve kültürlerin kendilerine ait bir sağlık algısına sahip olduğunun hatırlanması gerekmektedir (Arabacı vd., 2016: 134). Göçmen kadınların gittikleri ülkelerde karşılaştıkları hastalıklar ise kimi zaman hayatlarının belirli bir döneminde etkili olurken kimi zaman ciddi hasarlar bırakarak uzun süreli olabilmekte ve hayat kalitelerini önemli ölçüde etkileyebilmektedir.

Göçmen kadınların sağlığının iyileştirilmesinde göçmenlerin haklarıyla ilgili politikaların uygulanması ve gittikleri ülkelerde sahip oldukları hak ve sorumluluklar konusunda göçmenlerin bilgilendirilmesi önemli bir ihtiyaçtır. Sözelimi mülteci kamplarında yaşamakta olan kadınlar için üreme sağlığı ve cinsel sağlığın dahil olduğu kadın sağlığını içine alan sağlık hizmetlerinin sunumuna yönelik uygulamaların hükümetler tarafından sunulması oldukça önemlidir. Nitekim bu kadınların çoğunluğunun üreme sağlığı konusundaki ihtiyaçları ve genel sağlık koşullarının iyi olmadığı söylenebilir (Adanu ve Johnson, 2009: 180).

4. GÖÇMEN KADINLARIN SAĞLIK SORUNLARI

4.1. Üreme Sağlığına İlişkin Sorunlar

Üreme sağlığı gebelik, aile planlaması ve doğum kontrolü, meme ve rahim ağzı kanseri, cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar ve menopoz süreçlerinin yer aldığı bir sağlık alanından oluşmaktadır (MCN, 2023). Nitekim kadınlar üreme sağlığı konusunda pek çok sağlık sorunuyla karşı karşıya kalmaktadır.

Üreme sağlığı konusunda göçmen kadınların prenatal ve bebek ölüm oranlarında zaman içerisinde iyileşmeler olmakla birlikte söz konusu kayıpların zaman içerisinde devam ettiği görülmüştür. Sözelimi Belçika'da 1980'lerin başlarında sözü edilen oranlarda Fas ve Türkiye'den gelen göçmen kadınlar ilk sıralarda yer almış ve on yıl sonra Fas ve yerli Belçika nüfusundaki iyileşmelere karşı Türk göçmen kadınların perinatal ve bebek ölüm oranları oldukça yüksek düzeyde seyretmiştir. Öyle ki sözü edilen oranlar Belçikalılara göre 3,5 kat daha yüksek bir seyir izlemiştir. Benzer durum Almanya ve İspanya'da da görülmektedir. Almanya'da yabancı uyruklu gruplardaki perinatal ölüm oranlarının yanında, anne ölüm oranları ve konjenital anormallikler yabancı uyruklu gruplarda Almanya'dan yüksek düzeyde olmuştur. Bahsi geçen dönem İspanya'da da düşük doğum, erken doğum gibi vakalar Sahra Altı ile Orta ve Güney Amerika'dan göç eden kadınlarda oldukça yüksek olup İspanyol kadınlardan iki kat daha yüksek görülmüştür (Carballo ve Nerukar, 2001: 558). Üreme sağlığına ilişkin özellikle tarım ve hizmetler sektöründe çalışan hamile kadınların bakımına yönelik fiziksel talepler ve çevresel maruziyetlerin dikkate alınması önem taşımaktadır. Zira karşılaşılan riskler sınırlı dil bilgisi (İngilizce gibi), sağlık hizmetleri ve cinsiyete yönelik kültürel inançlar ile sağlık hizmetlerine erişim gibi nedenlerle daha da zor hale gelebilmektedir (MCN, 2023).

Göçmen ve mülteci kadınlarla ilgili karşılaşılan bir diğer önemli sorun ise; çok eşlilik durumu, erken yaşta evlenme, korunmama vb. nedenlerle kadınların bulaşıcı hastalıklara yakalanma risklerinin artması ve bu risklere karşı savunmasız olmalarıdır. Bu konuda yapılan mevcut çalışmalarda; göçmen kadınların HIV, HPV, gonore, klamidya, sifiliz gibi hastalıklar nedeniyle risk altında olduğu bilinmekte; söz konusu hastalıklar kadın sağlığı, fetal/neonatal ve maternal sağlığı olumsuz etkileyen enfeksiyon hastalıkları arasında gösterilmektedir. Sözü edilen enfeksiyon hastalıkları nedeniyle göçmen kadınların sağlık hizmetlerine ulaşımının önemi daha iyi anlaşılabilir. Diğer taraftan göçmen kadınların inançlarından ötürü DNA, HIV gibi taramaları yapma oranlarının düşük olduğu görülmekte ve hastalıklara ilişkin erken teşhisler gecikebilmekte ve sağ kalma ihtimali giderek azalmaktadır. Bu sorunlar kadınların üreme sağlıklarını olumsuz yönde etkilemektedir (Öngen ve Kırcı, 2020: 64).

Kamerun bölgesindeki mülteci kamplarında yürütülen 2017 yılına ilişkin raporda; mülteci kadınların güvenliği ve mahremiyetini sağlamak için su, hijyen ve saniteye yönelik hizmetlerin kalite ve niceliğinde önemli eksiklikler ortaya çıktığı gözlemlenmiştir.[†] Özellikle bölgedeki tuvaletlerin bir bölümü donanımlı görünmekle birlikte paylaşımın yaygın olduğu ulaşılan önemli bir sonuçtur. Tuvaletlerin çoğunluğunda cinsiyet ayrımının olmadığı, adet hijyeni açısından tatmin edici bir bakımın sağlanmadığı ulaşılan sonuçlar arasında yer almaktadır (WSSCC and UN Women, 2017: 2-3). Latin Amerika ve Karayipler'deki göçmen ve mülteci kadınların üreme sağlığı açısından karşılaştıkları başlıca sorunlar ise; hedef ülkelerde sağlık hizmetlerine ulaşım zorlukları, yerel halka kıyasla hamilelik ve doğum sırasında karşılaştıkları komplikasyon riskinin yüksek olması, jinekolojik ve doğum öncesi bakıma erişimde yaşanan zorluklar ve doğum öncesi bakıma geç başlamaları şeklinde sıralanmaktadır (Cabieses vd., 2023: 3-4). Türkiye'de 2015 yılında Mardin ilinde gerçekleştirilen ve Mardinli kadınlarla Suriyeli kadınların karşılaştırıldığı çalışmada Suriyeli kadınların üreme sağlığı sorunu incelenmiştir. 4333 kadından 397'sinin (%9,2) Suriyeli olduğu çalışmada kadınların erken yaş hamilelikleri üzerinde durulmaktadır. Buna göre; Suriyeli kadınların genç yaşta hamile kalma düzeyleri Mardinli kadınlardan (2,17 kat) daha yüksek bulunmuştur (Çiftçi vd., 2018: 37).

4.2. Şiddete Bağlı Sorunlar

Göçmen kadınların şiddetle ilişkili karşılaştıkları temel sorunlar; partnerleri/eşleri tarafından uğradıkları şiddet, cinsel taciz ve kaçakçılık başlıklarından oluşmaktadır (MCN, 2023). Maruz kalınan şiddet türleri içerisinde Türkiye'de Suriyeli kadınlarla yapılan çalışmada partner şiddetine ilişkin dikkat çekici sonuçlara ulaşılmıştır. Çalışmanın sonuçları arasında; kadınların yaşamlarının herhangi bir bölümünde maruz kaldıkları şiddet türleriyle ilgili olarak eşleri tarafından uygulanan duygusal, cinsel ve fiziksel şiddet oranları dikkat çekmektedir. Buna göre; çalışmanın yapıldığı dönemin son on iki ayı içinde her on kadından 8'i birlikte/yakın ilişki içerisinde oldukları erkekler tarafından duygusal ve cinsel şiddete maruz kaldığını ifade etmiştir. Ayrıca on kadından dokuzu ise fiziksel şiddete maruz kaldığını belirtmektedir. Uğradıkları şiddet nedeniyle kurumsal başvuruda bulunan kadınların oranı (% 7) ise oldukça düşüktür (Özvarış vd., 2019: 36-39).

Göçmenlerle ilgili yürütülen araştırmalar incelendiğinde; göçmenlerin yaşadıkları mağduriyetin yerel nüfustan daha yüksek olduğu ve savunmasız göçmen gruplarının daha fazla olduğu görülmektedir. Ayrıca sahip oldukları statüleri ve bireysel özellikleri cinsiyet odaklı şiddetin mağduru haline gelmelerinde öne çıkmaktadır (Tan ve Kusminder, 2022: 7).

[†] Rapor kapsamında 1079 kadın, 307 erkek ve 677 hane olmak üzere toplam 2063 kişiyle görüşülmüştür.

Tablo 2. Cinsiyet Merkezli Şiddetin Görüldüğü Bölgeler ve Yapılan Çalışmaların Sayıları

Cinsiyet Merkezli Şiddetin Görüldüğü Bölge	Çalışma Sayısı
Avrupa Birliği	25
Sahra Altı Afrika	23
Asya Pasifik	8
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	9
Amerika	8
Balkan Devletleri	1
Diğer Bölgeler	8

Kaynak: Tan ve Kuschminder, 2022, s. 1-15.

Tablo 2’de görüldüğü üzere cinsiyete dayalı şiddetin gerçekleştiği bölgeler arasında Avrupa Birliği ve Sahra Altı Afrika öne çıkmaktadır. Her iki bölge gelişmişlik açısından birbirinden oldukça uzak olmasına rağmen bu durumun nedeni Avrupa Birliği ülkeleri açısından birlik ülkelerinde yaşayan göçmen profilinin yüksekliğiyle açıklanabilir. Sahra Altı Afrika ülkeleri yönüyle değerlendirildiğinde ise; açlık, susuzluk gibi temel ihtiyaçların karşılanması konusundaki koşulların yetersizliği, iklim koşulları ve savaş gibi nedenlerle bireyler söz konusu bölge içerisinde yer değişimi yapabilmektedir.

Göçmen kadınların şiddete dayalı yaşadığı bir diğer sorun cinsel tacizdir. Bu konuda 2012 tarihli bir raporun sonuçları dikkat çekmektedir. Raporunda; cinsel şiddet ve tacize maruz kalan tarım işçisi kadınların bir kısmı bu istismaların tarım alanının kaçınılmaz bir koşulu olarak görmelerine neden olacak kadar yaygın olduğunu belirtmişlerdir. Diğer taraftan görüşme yapılan kadın işçilerin hemen hepsinin taciz ya da cinsel şiddet mağduru olduğunu ya da bu konuda mağduriyet yaşayan birini tanıdıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca işyeri dışında göç ve sınır geçişleri de göçmen kadınların tacizle karşılaştıkları yerler arasında gelmektedir (MCN, 2023).

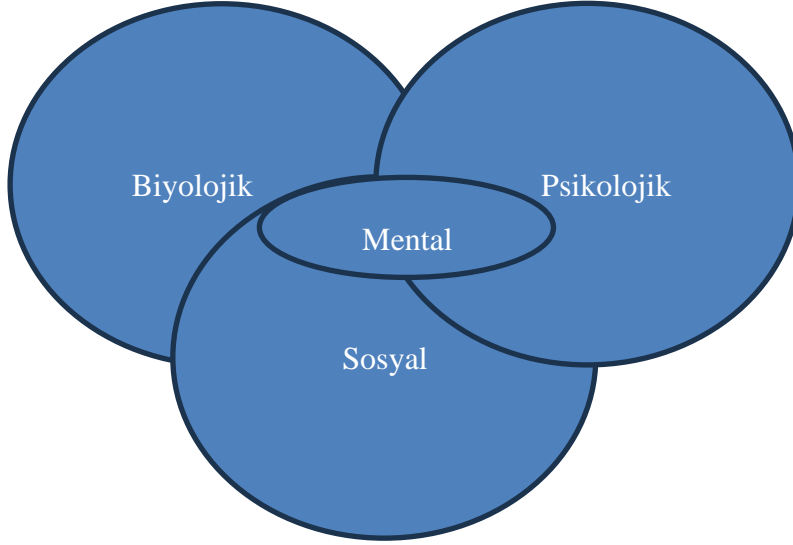
Ayrıca barınma olanaklarının yetersizliği kadınlar açısından güvensizlik ortamının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Nitekim Yunan adaları ve göç yolundaki yerlerde mültecilerin tarla ve parklarda uyumaları ve barınma olanağı konusundaki eksiklikler önemli sıkıntılar arasında gösterilmektedir. Bu durumun yanı sıra sıhhi tesislere ulaşım olanaklarının olmaması kadınların refah durumlarını da etkilediği gibi onların şiddete açık hale gelmelerine de neden olmaktadır. (Freedman, 2016: 23). Sözü edilen güvensiz koşullarla birlikte büyük çoğunluğu kadın olan insanların ABD’ye kaçırılarak insan ticareti mağduru olmalarını kaçınılmaz kılmaktadır. Eğlence, tarım, ev işleri, fabrika işçiliği, restoran ve temizlik işleri gibi çeşitli sektörler insan ticareti açısından göçmen kadınların çalışmaya zorlandığı alanlar arasında yer almakta özellikle kadınlar insan ticareti konusunda savunmasız gruplardandır (MCN, 2023).

4.3. Ruhsal Sorunlar

Göçmen kadınların ruh sağlığı durumları kültürel, sosyal, sağlık sistemi kapsamında incelenebilir. Göç olgusu, ruh sağlığının belirleyicisi olarak bu belirleyicilerden etkilenebildiği gibi onları etkileyebilir. Diğer taraftan kadınların kültürel kimlikleri damgalanma, hizmetlere olan erişim gibi süreçleri etkileyerek ruh sağlığının da dahil olduğu hastalıklara karşı tepkilerini şekillendirebilmektedir (Delara, 2016: 7).

Göçmen kadınların ruh sağlığını etkileyen sorunların ilk sıralarında toplumsal cinsiyet temelinde yer alan şiddet rol oynamaktadır. Göçmen kadınlar yaşadıkları toplumda yabancı olmalarının yanında, ırk temelli tutumlara maruz kalmakta, kadın olmaları ise onları evlerinde, işlerinde ve dışarıda savunmasız bırakmaktadır (Özvarış, 2017: 2). Nitekim dünyada yaşanan savaş, afet vb. olayların da kadınların ruhsal sağlığı üzerinde etkili olduğunu gösteren çeşitli çalışmalar göç ve ruhsal sağlık arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Mollica ve arkadaşları tarafından 1984 yılında gerçekleştirilen çalışmada; savaşın yarattığı travmalara dikkat çekilerek Kamboçyalı dul kadınların yaşadıkları travma ve depresif belirtilerin diğer hastalarla kıyaslandığında yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Risk grubu oluşturan bu mülteci kadın hastalar kendilerini izole bir dünyada yaşadıkları yönünde algılıyorlar ve yüksek düzeyde depresyon ve bunalmışlık hissi yaşıyorlardı. Depresyon

duygularına ek olarak İngilizce öğrenememeleri ise kadın mültecilerin yaşadıkları umutsuzluk ve sosyal yetersizlik duygularının artmasına neden olmuştu (Mollica vd., 1987: 1571).

Şekil 2. Ruh Sağlığının Biyopsikososyal Modeli

Kaynak: Poya, 2021, s. 5.

Şekil 2’de yer verilen model kişinin refahının sağlanmasında beden, zihin ve çevrenin önemine vurgu yaparak her üç başlık arasında kurulan etkileşimi öne çıkarmaktadır. Buna göre; savaş nedeniyle kendi ülkesinden ayrılan bir kadın aynı ülkeden ayrılmak zorunda kalan bir erkekle karşılaştırıldığında çok yüksek düzeyde stres etkeni yaşamış olabilir ve bu durum ruhsal anlamda sağlığını etkileyebilir. Dolayısıyla benzer deneyimler farklı sağlık sorunlarına neden olabilmektedir (Poya, 2021: 5).

5. SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNDE KARŞILAŞILAN ENGELLER

Bu bölümde göçmen kadınların sağlık sorunlarının çözümünde karşılaşılan engeller anlatılmaktadır. Sözü edilen engeller; dil engeli, geleneklerin rolü, kurumsal mekanizmalar ve sağlık personelinin yetersizliği başlıkları çerçevesinde ele alınmaktadır.

Dil Engeli: Göçmen kadınlar dil sorunu nedeniyle, sağlık sorunlarını ifade etmekte güçlük yaşamakta ve bu durum çözümü zor bir süreci beraberinde getirmektedir. Özellikle sağlık merkezlerinde uzman tercümanların varlığı bu alandaki eksikliğin çözümünde bir çıkış noktası olabilir (Kurtuldu ve Şahin, 2018: 43).

Almanya’da Federal Göçmen ve Mülteci Dairesi (BAMF) tarafından sunulan çalışmada 2016 yılında ülkede mültecilerin dil öğrenme kurslarına olan katılım yüzdeleri verilmiştir. Çalışmanın sonuçları erkekler ve kadınların kurslara eşit sıklıkta katılmadıklarını göstermektedir. Erkeklerin kurslara olan katılımlarının kadınlardan daha yüksek olduğu bulgulara göre kadınların kurslara katılımı % 25 düzeyinde iken erkeklerde bu oran % 37’dir. Sözü edilen programlar dil becerilerinin geliştirilmesini amaçladığı gibi mültecilerin ülkeye olan uyumlarının sağlanmasına da katkı sunmayı hedeflemiştir (DIW’den akt. Albrecht vd., 2021: 44).

Geleneklerin Rolü: Ailenin bireyin gelişimindeki rolü dikkate alındığında özellikle ataerkil ailelerde erkek egemen bir yapının olması ve kadının bu yapı içerisinde geleneklerin etkisinde kaldığı söylenebilir. Sağlık konularında da geleneklerin kadınların tutum ve davranışları üzerindeki etkisine çeşitli çalışmalarda vurgu yapılmaktadır.

Nitekim göç eden kadınların büyük bölümünde üreme sağlığı açısından çocuk doğurmak kültürün ve statülerin devamlılığı için oldukça önemlidir. Bu durum karşısında göçmen kadınların anne-çocuk sağlığı ve aile planlaması gibi konularda sağlık hizmetlerinden daha az yararlandıkları bilinmektedir. Dolayısıyla göçmen kadınlar statülerini koruyabilmek adına daha fazla çocuk sahibi olabilmekte; aile planlaması yöntemlerinden daha az yararlanmaktadırlar (Gümüş vd.’den akt. Gürol ve Turfan, 2019: 1).

Kurumsal Mekanizmalar: Mülteci kadınların sağlıklarının geliştirilmesi sistematik ve çok yönlü bir çalışmayı gerektirmektedir. Bu kapsamda mülteci kadınların sağlık sistemine olan bilgi, katkı ve konforlarının artmasında hasta rehberleri, sosyal destek gibi mekanizmaların önemi ifade edilmektedir. Kadın sağlığının iyileşmesinde ise; kurumlar arası iletişimin gelişmesi sayesinde düzenli bakım ve hizmetlere erişim kolaylığı, mülteci kadınların karşılaştığı değişen rollerin tanınması ve kaynak kaybına karşı çözüm bulunması amacıyla toplumla birlikte çalışılması sayılabilecek tedbirler arasında gösterilmektedir (Hawkins vd., 2021:8). Sosyal koruma mekanizması da kadınların refah ve sağlıklarının korunmasında ve göçün tüm aşamalarında oldukça önemli bir rol oynamaktadır (WHO, 2017: 6).

Sağlık Personelinin Yetersizliği: Özellikle göçmen kadınların karşılaştıkları sağlık problemlerinin çözümü kadar kadınlara olan yaklaşım oldukça önemlidir. Bu konuda sağlık personellerinin göçmen kadınların yaşadıkları sorunları anlamaya, empati kurmaya ve doğru yönlendirmeleri yapmaya ehil olmaları gerekmektedir. Göçmen kadınların kendilerini buldukları ülkede ikinci bir vatandaş gibi hissetmelerinin önüne geçmek psikolojik ve toplumsal olarak kadınları anlamak açısından artı değer katacaktır.

Türkiye’de Kilis’te yaşayan sığınmacılarla ilgili bir çalışma; ülkemizdeki sığınmacıların sayısı ile paralel biçimde ameliyathane ve hemşirelere olan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Nitekim artan sığınmacı sayısı, sığınmacıların bakımlarına yönelik gereksinimler ve hasta profilindeki değişimin hemşirelerin iş yükünü hissedilir biçimde arttırdığı görülmüştür. Bu sorununun çözümünde ise Sağlık Bakanlığı tarafından başlatılan uygulama ile ülkemizin farklı bölgelerinden geçici görevlendirmelerle hemşire, ebe, hekim, anestezi teknikeri, sağlık memuru gibi farklı görevlerdeki sağlık çalışanları bölgeye gelmiştir (Korkmaz, 2014: 40).

6. SONUÇ

Göçün kadın üzerindeki etkisinin pek çok değişkeni olmakla birlikte sağlık üzerindeki etkisi son yıllarda özellikle savaşlar, afetler vb. nedenlerle tartışılmalı görece yeni bir alan sunmaktadır. Göç ve kadın merkezli literatür çalışmalarında istihdamdan, eğitime, yaşam koşullarından sağlığa kadar göç literatüründe birçok çalışmaya rastlanmakta; bu çalışmada kadınların yaşadıkları sağlık sorunları temel odak noktası olmuştur.

Göç ve kadın sağlığı üzerine yapılan çalışmalarda kadınların sağlık sorunlarının göçün etkisiyle önemli düzeyde etkilendiği ve söz konusu sorunlar arasında biyolojik/fizyolojik sorunlardan psikolojik sorunlara kadar pek çok sorunun yer aldığı gözlemlenmektedir. Nitekim bu sorunların göçünün nedenleri ve kadınların öznel durumlarına bağlı olarak değişiklik gösterdiği görülmektedir.

Göçmen kadınların karşılaştıkları sağlık sorunları çalışmada üç başlık altında toplanmıştır. Bu sorunlar; üreme sağlığı sorunları, şiddetle ilgili sorunlar ve ruhsal sorunlar şeklinde açıklanmıştır. Üreme sağlığı açısından kadınların hamilelik gibi sağlık ihtiyaçlarının karşılanarak bu konuda gerekli tedbirlerin alınması oldukça önemlidir. Şiddet konusunda kadınların hassas ve kırılabilir yapıları dikkate alındığında kendilerine yönelik fiziksel, duygusal ve psikolojik şiddet türleri açısından ayrıca korunmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu başlıkta partner şiddeti kadınların mağdur oldukları şiddet türleri içerisinde oldukça yaygın görülen bir şiddet olma özelliğindedir. Ayrıca yaşanan savaş, afet gibi toplumsal, kültürel vb. sorunlar kadınların ruhsal sorunlarının artmasında önemli birer belirleyici olabilmektedir. Nitekim karşılaşılan çalışmalarda göçmen kadınların yaşadıkları travma ve olumsuz durumlar karşısında izole olma, depresyon ve bunalmışlık hissi gibi ruhsal sorunları yaşadıklarına dikkat çekilmektedir. Sözü edilen sağlık sorunları kadınların yaşam kalitelerine de yansıtılmakta ve göç alan ülkelerin göçmen kadınları koruyan sağlık hizmetleri konusunda alınacak tedbirler açısından karşı karşıya kaldıkları sorumlulukların önemini bir kez daha göstermektedir.

Diğer taraftan göçmen kadınların sağlık sorunlarının aşılmasında birtakım zorluklarla karşılaşmaktadır. Sözü edilen zorluklar açısından; dil engeli, gelenekler, kurumsal mekanizmalar ve sağlık personelinin yeterliliği başlıkları öne çıkmaktadır. Sözelimi göçmen kadınların yerleştiği ülkelerin dilini bilmemesi ya da tam anlamıyla dile hâkim olmaması içinde buldukları sağlık sorununu açık ve/veya yeterince ifade edememelerine neden olmakta ve mevcut durum sağlık hizmeti sunucuları ile aralarında iletişim engeli yaratabilmektedir. Bir diğer zorluk geleneklerin rolü olarak ifade edilebilir. Özellikle ataerkil bir düzenden gelen bazı aile yapılarında kadınlar erkeklerle eşit olanaklardan yararlanamamaktadır. Ayrıca gelenekler nedeniyle kadınlar karşı karşıya kaldıkları sağlık sorununu yeterince ifade edememekte ya da sağlıklı ilgili herhangi bir konuda bilinçli bir davranış sergileyememektedir. Sözelimi bazı göçmen kadınların üreme sağlığı gibi alanlarda yeterli sağlık hizmeti alamamasının ardında yatan nedenin çok çocuk sahibi olmaya bağlı olarak statü ve kültürün devamını koruma gerekçesinin yer aldığı söylemek mümkündür. Sağlık personelinin yeterliliği açısından ise niteliksel ve niceliksel özelliklerin ön plana çıktığı görülmektedir. Nitekim göçmen kadınlarla empati kurabilme, onlara karşı daha sabırlı ve anlayışlı davranabilme mesleki açıdan önem taşımaktadır. Diğer taraftan sağlık ekipmanları ve sağlık personelinin yeterliliği de bu konuda ciddiye alınması gereken bir konu görünümündedir. Nitekim savaş, afet vb. nedenlerle zarar görmüş olan göçmen ve/veya mültecilerin gittikleri ülke/bölgelerde artan sayılarına bağlı olarak göç alan bölgelerde sözü edilen ihtiyaçların artması ve bu konuda ortaya çıkacak eksiklikler giderilmesi gereken aciliyetler arasında göstermektedir.

Göçmen kadınların karşılaştıkları sağlık sorunlarına yönelik çözüm önerileri arasında sağlık personelinin kadınlara nasıl yaklaşacakları konusunda bilgilendirilmesi oldukça önemlidir. Nitekim toplumda dezavantajlı durumda olan kadınların var oluş mücadelesine göçmenlik sıfatının da eklenmesiyle taşıdıkları yükün daha da arttığı söylenebilir. Diğer taraftan göçmen kadınların özellikle üreme sağlığı konusunda bilgilendirilmeleri ve beden sağlıklarını olduğu kadar ruh sağlıklarını da koruyabilmeleri amacıyla göçmenlere yönelik sağlık birimlerinin oluşturulması oldukça önemlidir. Diğer taraftan dil engelinin aşılması da göçmenlerin sorunlarını anlatabilmeleri konusunda önemli bir aşama olduğundan göçmen merkezli dil kurslarının açılması ve bu kurslarda devamlılık şartına özen gösterilmesi öncelik verilmesi gereken bir başka başlık olarak önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- ADANU, R. M. K. & JOHNSON, T. R. B. (2009). "Migration and Women's Health", *International Journal of Gynecology and Obstetrics*, 106, 179-181.
- ALBRECHT, C.& PÉREZ, M. H. & STITTENEDER, T. (2021). "The Integration Challenges of Female Refugees and Migrants: Where Do We Stand?", *CESifo Forum*, 22(2), 39-46.
- ARABACI, Z.& HASGÜL, E. & SERPEN, A. S. (2016). "Türkiye'de Kadın Göçmenlik ve Göçün Kadın Sağlığı Üzerine Etkisi", 16 (36), 126-144.
- ATALAY, E. & DİNÇ, A. (2020). "The Effects of War And Migration on Women's Health", *International Humanities and Social Science Review (IHSSR)*, 4 (2), 72-82.
- CABIESES, B.& VELÁZQUEZ, B.& BLUKACZ, A.& FARANTE, S.& BOJÓRQUEZ, I. & MEZONES-HOLGUÍN, E. (2023). *Intersections Between Gender Approaches, Migration And Health in Latin America And The Caribbean: A Discussion Based on a Scoping Review*, *The Lancet Regional Health-Americas*.
- COŞKUN, E. (2017). "Türkiye'de Kağıtsız Göçmen Kadınlar ve Sosyal Hizmetler", *Çalışma ve Toplum*, 3, 1299-1316.
- ÇAMAN, Ö. K. & ÖZVARIŞ, Ş. B. (2010). "Uluslararası Göç ve Kadın Sağlığı", *Sağlık ve Toplum*, 20 (4), 3-14.
- ÇİFTÇİ, S. & DEĞER, V. B. & ERTEM, M. (2018). "Suriyeli Göçmenler ve Önemli bir Üreme Sağlığı Sorunu Erken Yaş Gebelikleri", *Göç Dergisi*, 5 (1), 33-42.
- DELARA, M. (2016). *Social Determinants of Immigrant Women's Mental Health*, Hindawi Publishing Corporation *Advances in Public Health*, 1-11.
- EMN-European Migration Network (2022). *Integration of Migrant Women*, European Migration Network Study, https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2022-09/EMN_STUDY_integration-migrant-women_23092022.pdf, 24.08.2023.
- ERSEÇEN, D. & TOSUN, Z. (2015). *Kadın Danışma Merkezi İşleyişi Eğitimi El Kitabı*, 2015, Birinci Basım, Ankara.
- FREEDMAN, J. (2016). "Sexual and Gender-Based Violence Against Refugee Women: A Hidden aspect of The Refugee "Crisis"", *Reproductive Health Matters*, 24:18-26.
- GÜROL, S. & TURFAN, E. C. (2019). "The Effects of Migration on Women's Health and Reproductive Health in Turkey", *Front Women's Health, Mini Review*, 1-2.
- HAWKINS, M. M., SCHMITT, M. E., ADEBAYO, C. T., WEITZEL, J., OLUKOTUN, O., CHRISTENSEN, A. M., RUIZ, A. M., GILMAN, K., QUIGLEY, K., DRESSEL, A. & MKANDAWIRE-VALHMU, L. (2021). "Promoting The Health of Refugee Women: A Scoping Literature Review Incorporating The Social Ecological Model", *International Journal for Equity in Health*, 20 (45), 1-10.
- LASSETTER, J. H. & CALLISTER, L. C. (2009). "The Impact of Migration on the Health of Voluntary Migrants in Western Societies", *Journal of Transcultural Nursing*, 20 (1), 93-104.
- LLA'CER, A. & ZUNZUNEGUI, M. V. & DEL AMO, J. & MAZARRASA, L. & BOLU°MAR, F. (2007). "The Contribution of A Gender Perspective to The Understanding of Migrants' Health", *Journal of Epidemiology & Community Health*, 61(Suppl 2), ii4-ii10.
- KORKMAZ, A. Ç. (2014). "Sığınmacıların Sağlık ve Hemşirelik Hizmetlerine Yarattığı Sorunlar", *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, 1 (1), 37-42.

- KURTULDU, K. & ŞAHİN, E. (2018). “Göçün Kadın Yaşamı ve Sağlığı Üzerine Etkileri”, Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi, 1 (1), 37-46.
- MCN-Migrant Clinicians Network, Migrant Women and Reproductive Health Issues, <https://www.migrantclinician.org/womens-health.html>, 26.08.2023.
- MOLLICA, R. F.& WYSHAK, G. & LAVELLE, J. (1987). “The Psychosocial Impact of War Trauma and Torture on Southeast Asian Refugees”, Am J Psychiatry 144:12, 1567-1572.
- NALBANT, F.& ESELER, B.& SEVİNÇLİ, B. G. (2022). “Göç Olgusuna İlişkin Kavramsal ve Kuramsal Bir Çerçeve”, 1-24, KARTAL, M. ve AKBAL, İ. (Ed.). Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Göç: Kuramlar, Politikalar, Uygulamalar ve Ekonomik Sonuçlar, Nobel, Ankara.
- O’NEIL, T. & FLEURY, A. & FORESTI, M. (2016). Women on The Move Migration, Gender Equality and The 2030 Agenda for Sustainable Development, <https://cdn.odi.org/media/documents/10731.pdf>, 13.08.2023.
- ÖNGEN, M & KIRCA, N. (2020). “Mülteci ve Göçmen Kadınlarda Kadın Sağlığı Sorunları, Atatürk Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi”, 2(2), 55-69.
- ÖZVARIŞ, Ş. B. (2017). Göç ve Kadın Sağlığı, EMO Kadın Bülteni, 5, https://www.emo.org.tr/ekler/67f89c8238f038d_ek.pdf?dergi=1117, 12.09.2023.
- ÖZVARIŞ, Ş. B. & KAPTANOĞLU, İ. Y. & ÜNLÜ, H. K. & ERDOST, T. (2019). Kadın Sağlığı Danışma Merkezlerine Başvuran Suriyeli Kadınların Üreme Sağlığı ve Toplumsal Cinsiyet Temelli Şiddet Hizmetlerine İlişkin İhtiyaçlarının Belirlenmesi Araştırma Raporu, https://huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/NicelArastirma_TR.pdf, 27.08.2023.
- POYA, F. (2021). Migrant Women's Mental Health & Wellbeing, European Network of Migrant Women, <https://usercontent.one/wp/www.migrantwomennetwork.org/wp-content/uploads/Mental-Health-Report-FINAL-Oct-2021.pdf>, 13.09.2023.
- SOLGUN, C. & DURAT, G. (2017). “Göç ve Ruh Sağlığı”, Journal of Human Rhythm, 3(3), 137-144.
- TAN, S. E. & KUSCHMINDER, K. (2022). Migrant Experiences of Sexual and Gender Based Violence: A Critical Interpretative Synthesis, Globalization and Health, 18 (68), 1-15.
- TOPAK, E. & ÇAMUR, G. (2022). “Göçün Kadına Etkileri ve Sosyal Hizmet”, Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi, 7(1), 75-88.
- UN (2016). High Level Panel, Leave No One Behind A Call to Action for Gender Equality and Women’s Economic Empowerment, Women’s Economic Empowerment, <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2018/01/hlp-wee-reports-and-toolkits>, 27.08.2023.
- THE WORLD BANK, Data Bank Gender Statistics, Gender Indicators Report, https://databank.worldbank.org/data/id/2ddc971b?Code=SG.POP.MIGR.FE.ZS&report_name=Gender_Indicators_Report&populartype=series, 26.08.2023.
- UN Women (2020). How Migration is a Gender Equality Issue, <https://interactive.unwomen.org/multimedia/explainer/migration/en/index.html>, 26.08.2023.
- Water Supply and Sanitation Collaborative Council and United Nations Women’s Unit (WSSCC and UN Women). (2017). Menstrual Hygiene Management. In Humanitarian Situations: The Example of Cameroon 2017. https://menstrualhygieneday.org/wp-content/uploads/2018/02/WSSCC_MHMHumanitarian-Cameroon_EN-2017.pdf, 12.09.2023.
- WHO, (2017). Women on The Move Migration, Care Work And Health, <https://www.who.int/publications/i/item/women-on-the-move-migration-care-work-and-health>, 13.08.2023.
- YILMAZ, A. (2019). “Göç ve Kadın: “Göçün Feminizasyonu” ve Kadın Göçmenlerin Durumu”, CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 17 (1), 383-400.